

Росулуллоҳ -саллоллоҳу алайҳи ва салламнинг- ҳаждаги аҳволлари

Файсал ибн Али Ал Баъданий

Кўпчилик мусулмонлар ҳаж ибодати
аҳкомларини билишлик билан гина
кифояланиб, Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг ҳаждаги
аҳволлари ва шахсий намуналарини
билмайди. Ушбу китоб Росулуллоҳ
саллоллоҳу алайҳи ва салламнинг
ҳаж ибодати асносидағи иймоний ва

тааббудий ҳамда инсонларга ва
оилаларига бўлган ўзаро
муомалалари қандай бўлганлиги
ҳакида сўз юритади.

<https://islamhouse.com/17909>

- Росулуллоҳ -саллоллоҳу алайҳи
ва салламнинг- ҳаждаги
аҳволлари
  - Бош сўз
  - Ҳаж ибодати вақтида
Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг
Роббиси билан бўлган
аҳволлари.

- Тавхидга аҳамият бериш ва уни ижро қилиш
- Аллоҳнинг шиорларини улуғлаш
- Мушриклардан тамомий узилганликни ва уларга хилофликни изхор қилишлари
- Тавозеъ ва хотиржамликлари
- Савоб ишни кўп ва ўз қўллари билан қилишлари
- Амалларда мўтадилликни ихтиёр қилганлари
- Зоҳидликлари
- Фатволари.
- Ваъзлари ва огоҳлантиришлари.

- Ҳаққа тобеъ бўлишга ва бир манбаъдан “сув ичишга” тарбиялаганлари.
- Умматни бирлаштирганлари ва уларни фитналар билан тарқоқлик сабабларидан огоҳлантирганлари.
- Музаффар етакчилик ва гўзал муомала.
- Учинчи фасл:
- Ҳажда
- Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оилалари билан бўлган аҳволлари.
- Ҳаж вактида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

салламнинг оила лари билан
бўлган аҳволлари

- Уларга ибодат ҳукмларини
таълим берганлари.
- Ҳаж сафарига чиқмасдан
олдин оила аъзоларини ҳажга
тайёрлашликлари.
- Ахли байтининг
зиммаларидағи вожибни адo
қилишларига ҳарисликлари.
- Ахлу оилаларини фитнадан
ҳимоя қилишлари.
- Ахли байтларига
мехрибонликлари ва улардан
машаққатни енгиллатишлари.
- Ахли байтларини риоя
қилишлари ва овутишлари.

- Ахли байтларининг
ҳуқуқларини ҳимоя
қилишлари.
- Хотима:

Росулуллоҳ -саллоллоҳу алайҳи ва салламнинг- ҳаждаги аҳволлари

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

Бош сўз

Оlamлар Роббиси Аллоҳга ҳамду –
санолар, Пайғамбаримиз
Муҳаммадга, аҳлу байтига ҳамда
барча сахобаларига Аллоҳнинг
раҳмати ва саломи бўлсин!

Ундан сўнг:

Аллоҳ субҳонаху ва таъоло
бандаларини Пайғамбари Мұхаммад
саллаллоҳу алайҳи ва салламга гина
эрғашишликга буюриб:

(وَمَا آتَكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا لَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

“Пайғамбар сизларга нимани берса –
дарҳол олинглар ва нимадан
қайтарса – дарҳол қайтинглар”
(Хашр: ۷) деди ва улар учун Ўз
Пайғамбарини гүзал намуна қилди:

الله

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو

وَالْيَوْمَ الْآخِرِ وَذَكَرَ اللَّهُ كَثِيرًا)

“Дархақиқат, сизлар – Аллоҳни ва
охират кунини умид қилғанлар ҳамда
Аллоҳни күп зикр қилғанлар учун

Аллоҳнинг Пайғамбарида гўзал намуналар бордир” (Аҳзоб: ۲۱)

Шунингдек, Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло Пайғамбарга эргашишлик – бу Аллоҳни севишлиқнинг белгиси эканлигини ҳамда Пайғамбарга итоат қилишлиқ – бу Аллоҳнинг Ўзига итоат қилишлиқ эканлигини аниқ билдириди:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُجْبِيُونَ اللَّهَ فَإِنِّي عَوْنَانِي يُخْبِئُكُمُ اللَّهُ وَيَعْفُرُ لَكُمْ دُنْوَيْكُمْ

“(Айтинг эй, Мұхаммад): агар сизлар Аллоҳни севсангиз менга эргашинглар. (Ўшанда гина) Аллоҳ сизларни севар ва гуноҳларингизни мағфират қилар”

(Оли Имрон:

۳۱)

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلََّ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا

“Ким Пайғамбарга итоат қилса, демак у Аллоҳга итоат қилибди. Ва ким юз ўгирса, (билинг – ки, эй Мұхаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам) Биз сизни уларга қўриқчи қилиб юбормадик”

(Нисо:

۸۰)

Яна Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло Ўз Пайғамбариға эргашған ва унинг фармонларини бажарған одамлар учун улуғ савоблар бўлишини таъйин қилди:

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِيقِينَ وَالشَّهِداءِ
وَالصَّالِحِينَ وَحْسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

“Кимда – ким Аллоҳга ва
Пайғамбарга итоат қилса, бас үшалар
гина (охиратда) Пайғамбарлар,
сиддиқлар, шаҳидлар ва солиҳ
бандалардан иборат Аллоҳ
негматлантирган зотлар билан бирга
бўлар. Улар энг яхши ҳамроҳдирлар!
(Нисо: ٦٩)

Ҳаж ибодати Пайғамбар саллаллоҳу
алайҳи ва салламга эргашишлик ва
ўрнак олишлик кўзга яққол
ташланиб турадиган Ислом
ибодатларидан биридир. Бугунги
кунда бир тоифа уламолар ва талаби
илемлар ҳаж аҳкомлари ҳақидаги

ҳадисларга, ҳаждаги ҳожиларнинг умумий хатоларига ҳамда ибодатларнинг саҳих ёки ботил бўлиш сабабларини баён қилишга аҳамият бердилар. Бу ҳаракатлар муҳим нуқсонларни бартараф қилишда маълум ютуқларга эришди ва одамлар орасида бу улуғ ибодат ҳақида илм ҳосил бўлишига олиб келди. Лекин, бу ерда аҳамият беришга муҳтож бўлган яна бир муҳим тараф бордир. У ҳам бўлса, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаждаги аҳволлари ва шахсий намуналари дидир.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаждаги аҳволлари ва

шахсий намуналарини
билишликнинг аҳамияти тубандаги
сабаблар орқали маълум бўлса ажаб
эмас:

v Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг ҳаждаги аҳволлари ва
шахсий намуналарини дарс
қилишлик, тушунишлик ва ҳаётда
татбиқ қилишликнинг зимнида ҳаж
ибодатининг ҳукми ҳамда
мақсадларини риоя қилиш ва
ҳаждаги бандалик мақомотларини
ижро қилиш бордир.

v Кўпчилик мусулмонлар ҳаж
ибодати

аҳкомларини билишлик билан гина кифояланиб, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаждаги аҳволлари ва шахсий намуналарини билмаганликлари.

v Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам

НИНГ ҲАЖДАГИ АҲВОЛЛАРИ ВА ШАХСИЙ НАМУНАЛАРИ ЗИМНИДАГИ МАҶНОЛАР ВА МАҚСАДЛАРНИНГ ҲАТТО, ҲАДИС ИЛМИ БИЛАН ШУҒУЛЛАНГАН МУАЙЯН ТАЛАБИ ИЛМЛАР ТАРАФИДАН ҲАМ ТАТБИҚ ҚИЛИНМАСЛИГИ.

v Ҳаж ибодатининг ўзига хос табиатга эга

эканлиги. Чунки, у мавсумда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайхи ва саллам турли тоифадаги одамлар билан муомала қилғанлар, ўзларига бу сувратда йўлиқишига тайёр бўлмаган қавмлар билан учрашардилар. Гоҳо улардан баъзилари билан бўлган учрашувлари ўзгаларидан тамомила бошқача тарзда кечарди. Шунинг учун ҳар бир учрашувларида ҳар қайси қавмларга ўзига хос муомала намуналарини кўрсатардилар.

v Ҳаж сафарида барча аёллари ва оиласи -

даги бошқа заифалар жамъ
бўлишарди ки, бу ҳолда у зотдан
илгари содир бўлмаган муомала
намуналарининг содир бўлиш
имкони туғиларди.

Шунинг учун бу дарслик
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг ҳаждаги аҳволлари ва
шахсий намуналари ҳақида ёрқин
сувратларни ва тўлақонли
тавсифларни беришга ҳаракат
қиласорқ майдонга келди. Шояд, бу
китобда Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг нахжига
эргашувни ҳоҳловчиларга зиёда
ёрдамлар бўлса!

Аммо, Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаж ибодатларини сифатлаган ҳадислар жуда кўп келганлиги сабабли, ибодатнинг сифатига муфассал тўхталганимиз йўқ. Аксинча, бошқа жониблардаги умумий ишоратлар ва намуналарни изҳор қилиш билан гина кифояландик. Чунки, бу жуда улкан мавзу бўлиб, уни қисқача бир дарслик ичига сиғдиришнинг имкони йўқдир.

Мавзуларни ўзаро яқинлаштириш ва ифодадаги парокандаликдан қочиш умидида китобни тубандагича уч фаслга бўлдик:

- **Биринчи фасл:**

Хаж ибодати вақтида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Роббиси билан бўлган аҳволлари.

- **Иккинчи фасл:**

Хаж ибодати вақтида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг умматлари билан бўлган аҳволлари.

- **Учинчи фасл:**

Хаж ибодати вақтида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оиласи билан бўлган аҳволлари.

Мен Аллоҳ субҳанаҳу ва таъолодан –
Ўзининг гўзал исмлари ва олий

сифатларини ўртага қўйиб – мана шу
китобни ҳаж ва умра ибодатига
келувчиларга фойдали, Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламга
эргашишни ҳоҳловчиларга ёрдамчи
қилишлигини ҳамда Ўз раҳмати ила
қабул айлашини сўраб қоламан!
Зеро, У – Эшитгувчи ва дуоларни
ижобат қилгувчиидир!

Фурсатдан фойдаланиб,
китобимизни мана шу сувратда
чиқишлигига хисса қўшган
инсонларга ташаккурларимни изхор
этаман! Уларга мендан холис дуолар
ва чексиз миннатдорчиликлар
бўлгай!

Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло Ўзининг
бандаси ва элчиси Муҳаммадни,
унинг оила аъзоларини ҳамда
саҳобаларини Ўз раҳматига олгай!

Биринчи фасл:

Ҳаж ибодати вақтида Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
Роббиси билан бўлган аҳволлари.

**Ҳаж ибодати вақтида Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
Роббиси билан бўлган аҳволлари.**

Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло билан
мустаҳкам алоқа – бу тақвodor
зотларнинг бойлиги, обидларнинг
жамғармасидир. Ҳаж ибодати эса,

Аллоҳ билан банданинг ўртасидаги алоқани мустаҳкамлайдиган убудийят (**қулчилик**) мадрасаси ҳамда тақво хазинасидаир. Ҳаж ибодати сабабли инсон нафси Аллоҳ субҳанаҳу ва таъолога нисбатан убудийят, тавозеъ ва инкисор (**синиклик**) мақомларию манзилларида жилваланишга ўрганади. Бу ибодат пайтида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам турли ҳолатларни бошидан кечирдилар. Зеро, энг кўп ибодат қилгани ва Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло билан мудом боғланишда бўлиб тургани ҳолда, гоҳ ҳожиларга таълим бериб, бошқарадилар, гоҳо

аёлларига аҳамият берардилар ва оиласига хушмуомалада бўлиб, сабр қилардилар. Лекин, буларнинг ҳеч бири у билан Роббиси ўртасидаги алоқанинг давомийлигига монеълик қилмас эди ва Ҳожасининг ҳузурида тўла инкисор мақомида туришликдан чалғитмас эди.

Агар биз ҳаж маҳалидаги Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Роббисига бўйинсуниш мақомларини санай берсак сўз жуда ҳам узун бўлиб кетади. [Шунинг учун баъзи бир муҳим мақомларга гина тўхталиб ўтмоқчимиз:](#)

Тавҳидга аҳамият бериш ва уни ижро қилиш

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ҳаж амалида тавҳидга бош
масала қатори аҳамият бериб, ижро
қилган. Зеро, Аллоҳ субҳанаҳу ва
таъоло:

وَأَتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ

“Ҳаж ва умрани Аллоҳ учун холис
адо қилинглар” дея ҳаж
ибодатларини пухта ва ихлос билан
бажаришга буюрган эди. Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
ҳаждаги амаллари устида фикр
юритган одам у амалларда ба айни

тавҳид жилоланганлигини билиб олади.

Жумладан:

а) Талбия.

Талбия Аллоҳ субҳанаҳу ва таъолонинг шериксиз ва ёлғизлигини (**тавҳидни**) амалда ифодалаган ҳаж шиорларидан биридир.

Танбех: “Шиор”, “шаоъир”, “машоъир” деб ҳаж мобайнида адo қилинажак тавоф, саъй, қурбонлик, соч олдириш каби ибодатларга айтилади. Бундан буён бу атамаларни ўз ҳолича(**таржимасиз**) ёзилади. Тарж.

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинганд ҳадисда у айтади – ки: “(Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) овозини баланд кўтариб қуидагича тавҳидни изҳор қилдилар:

Лаббайка, Аллаҳумма, лаббайк!
Лаббайка лаа шарийка лака лаббайк!
Иннал ҳамда, ван неъмата, **Лака вал мулк!** **Лаа шарийка лак!** Яъни:

“Лаббай, эй, Аллоҳим! Сен шериксиз ягонасан, лаббай! Ҳамду сано Сенгадир, неъмат ва мулк Сенингдир! Сенинг шеригинг йўқдир!” (Муслим: ۱۲۱۷)

Ибн Умар розияллоху анху: “Бу калималарга ҳеч нарсани зиёда қилмадилар” дейди. (Бухорий: ۵۹۱۴)

Аммо, Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган ҳадисда эса у:
“(Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўзининг талбиясида
”Лаббайка илаҳул ҳаққи лаббайк!”
(яъни: эй, ҳақиқий илоҳ, лаббай!) жумласини қўшгандир” деган. (Ибн Можжа: ۲۹۲۰)

b) Холис амалга аҳамиятлари ва риё—сумъадан (хўжакўрсинга қилинган амалдан)

сақлашлыгини Роббисидан
сұраганликлари.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят
қилинған ҳадисда Пайғамбаримиз
саллаллоҳу алайҳи ва саллам
айтдиларки: “Эй, Аллоҳим! Менга
риё ва сумъасиз ҳажни насиб
айлагайсан!”

(Иbn Можжа: ۲۸۹۰)

с) Тавофдан кейинги икки
ракъатлик намозда икки ихлос
сурасини ўқиганликлари.

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят
қилинған ҳадисда у айтади: “ўша
икки ракъатликда икки ихлос

сурасини: “құл ҳуваллоҳу аҳад” билан “құл йа аййұхал кафирунни” ўқидилар” (Термизий: ۸۷۹)

d) Сафо ва Марвада тавҳид маъносида дуо қылғанлари.

Яна Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда у дейдики: “(Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам саъй амалини) Сафодан бошлаб, унинг тепасига күтарилдилар. Токи, Байтуллоҳга кўзлари тушгач, қиблага юзланиб, такбир айтдилар ва Аллоҳнинг ягоналигини изҳор қилиб: “лаа илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу, ла шарийка лаҳу, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува

ъала кулли шайъин Қодийр. Ла илаха
иллаллоҳу вахдаху...” деб уч марта
такрорладилар... Қачон Марвага етиб
борганда, у ерда ҳам Сафода
қилғанлари каби (дуо) қилдилар...”
(Муслим: ۱۲۱۸)

е) Арафотда ҳам тавҳид билан дуо
қилғанлари.

Хадисда ривоят қилинадики:

“Дуонинг энг яхшиси Арафот
кунининг дуосидир. Мен ва мендан
илгариги Пайғамбарлар
айтган(дуо)ларнинг энг яхшиси “лаа
илаха иллаллоҳу вахдаху, ла
шарийка лаҳу, лаҳул мулку ва лаҳул
ҳамду ва ҳува ъала кулли шайъин

Қодийр” дуосидир” (Термизий: ۳۰۸۵)

Амр ибн Шуайб отасидан, **отаси эса бобосидан** эшитган ҳадисда у дейдики: “Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Арафот кунидаги энг кўп (**такрорлаган**) дуоси “лаа илаҳа иллаллоҳу вахдаху, ла шарийка лаҳу, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду, би ядиҳил хайру ва ҳува ъала кулли шайъин Қодийр” дуосидир.”

(Аҳмад:
۷۹۶۱)

Минг афсуслар бўлсинки, ҳозирги замонимиздаги ҳожиларнинг

аҳволига назар соган одам уларнинг амалларида алвон – алвон бидъатлар ва хурофотларнинг, ҳатттоки, ёмонлиги инсонлар аро ёйилиб бораётган ширк амалларининг гувоҳи бўлади. Шунинг учун даъватчилар ва илм аҳллари елкасида инсонларга дин асосларини ўргатишлик, Пайғамбарлар олиб келган тавҳид ҳақиқатини баён қилишлик ва уларни ширкнинг ҳар иккала туридан ва бошқа залолатлардан огоҳлантириш каби жуда катта масъулиятлар бордир. Даъват масаласида Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўрсатган йўллари аввало тавҳидни

бошқа арконлардан мукаддам қўйиб тушинтиришдан иборатdir. Шунинг учун Муъоз ибн Жабални Яманга юбораётганда унга: “уларни (аввало) “Ягона Аллоҳдан бошқа маъбуд йўқ, Муҳаммад унинг элчиси” деб гувоҳлик беришга даъват қил. Агар шунга итоат этсалар унда уларга Аллоҳ бир кеча кундузда беш вақт намозни фарз қилганлигини ўргат. Бунга ҳам итоат қилсалар, у ҳолда уларга Аллоҳ таъоло мол – мулкларида муъайян садақани фарз қилганлигини, бу садака бойларидан олиниб камбағалларига берилажагини билдири.” (Бухорий: ۱۳۹۰)

Эй, ҳожи биродарим! Агар сиз тавҳидни аввало ўзингизда рўёбга чиқариб, бир вақтнинг ўзида ҳам тавҳидни ижро қилувчи ҳам тавҳидга даъват қилувчи бўлсангиз на қадар соз бўларди!

Аллоҳнинг шиорларини улуғлаш

Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло
бандаларини (ҳаж ибодати
вақтидаги) Ўзининг шиорларини
улуғлаб, ҳурмат қилишга буюрди ва
бу нарсани тақвонинг рукни,
убудийятнинг шарти ҳамда савобга
етишнинг йўли деб эълон қилди:

(ذلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ)

“...Кимда ким Аллоҳ (таоло) нинг
шиорларини улуғласа—бу
қалбларнинг
тақвосидандир” (Ҳаж: ۳۲)

(ذلک وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِنْدَ رَبِّهِ)

“...Ким Аллоҳ ҳаром қилган
нарсаларни риоя қилса – бу
Роббисининг олдида ўзи учун
яхшидир.” (Ҳаж: ۳۰)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Аллоҳнинг фармонларини
етказувчи бўлган ҳолда дедилар:
“Аллоҳ ҳаром қилган нарсалардан
четлан! Ўшанда сен инсонлар
орасидаги энг ибодатгўйи бўласан”
(Термизий: ۲۳۰۵)

Агар Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло
Ўзининг шиорларини ҳурмат
қилишликни вожиб қилган бўлса,
бунинг муқобилида у шиорларни
енгил санашликдан, ҳаромларни
риоя қилмасликдан, ҳадларга
яқинлашишлиқдан ва тажовуз
қилишликдан огоҳлантриб, **Байтул
Харам** хусусида бундай деди:

(وَمَن يُرْدُ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ ثُدْقَةٌ مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ)

“Кимда – ким у ерда зулм ила
бузғунчиликни ихтиёр этса, Биз унга
аламли азобни тоттиражакмиз!”

(Хаж:

۲۵)

Хадларни риоя қилиш ҳақида яна
Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло деди:

(تَلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

“Булар Аллоҳнинг чегараларири. Бас улардан тажовуз қилманг! Кимда – ким Аллоҳнинг чегараларидан тажовуз қилса, ана ўшалар гина золимлардир!”

(Бақара:

۲۲۹)

(وَمَن يَغْصِنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُذْخَلُهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ)

“Кимда – ким Аллоҳга ва расулига осий бўлиб, Унинг ҳадларидан тажовуз қилса, абадий қоладиган

дўзахга солажак ва унга хорлик
азоби бўлажак!”

(Нисо: ۱۴)

Мустафо Пайғамбарлар ва Аллоҳни яхши таниган одамлар бу оятларни яхши тушунишган. Буларнинг бошида Аллоҳ шиорларини ва ҳаромларини энг кўп риоя қилган ва ҳадларга тажовуз қилишдан энг кўп сақланган, Пайғамбарларнинг имоми ҳамда барча халқларнинг саййиди Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам тургандир.

Пайғамбарамиз саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаж шиорларини улуғлашлиги ва ҳаромларни риоя

қилишлиги турли суратларда кўзга ташланган бўлиб, уларнинг орасидан кўзга энг яққол ташланганлари тубандагилар:

v Эҳром учун ғусл қилганлари ва соchlарини талбид қилганлари ва ғуслдан сўнг энг ширин атиrlар билан хушбўйланганликлари.

Талбид – бу сочга, ёйилиб, тўзиб кетмаслиги учун ёпишқоқ нарса суртиб, қотириб қўймоқ. Тарж.

Зайд ибн Собитдан ривоят қилинган ҳадисда у Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг эҳром учун кийимларини ечганларини ва ғусл

қилғанликларини айтади. (Термизий:
۸۳۰)

Яна бир ҳадисда Умар розияллоху
анху:

“Мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи
ва салламнинг соchlарини талбид
қилған ҳолда талбия айтганларини
кўрдим” дейди.

(Бухорий:

۱۰۴۰)

Оиша онамиз эса: “мен Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламни
эхромга киришларидан илгари энг
ширин атиrlар билан
хушбўйлантириб қўярдим” деб ҳадис

ривоят қилғанлар. (Муслим:
۱۱۸۹)

v Зул Хурайфадан ҳадиј учун
будун

(қурбонликга сўйиладиган туялар ва
моллар) ҳайдап кетишлари.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло айтди:

(وَالْبُرْنَ جَعْلْنَاهَا لِكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ)

“Будунларни сизлар учун
Аллоҳнинг шиорларидан қилдик”
(Ҳаж: ۳۶)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам баъзи қурбонликларга
ўзларининг муборак қўллари билан

белги қўярдилар ёки мунчоқ осардилар. [Ибн Аббос](#) розияллоҳу анҳу ривоят қиласи: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешинни Зул Ҳулайфада ўқидилар. Кейин ([қурбонликга атаган](#)) түясини келтиришни буюрдилар ва түянинг ўнг ўркачининг устидан бир оз кон оқизиб ([белги](#)) қўйдилар. Кейин икки ковушни мунчоқ қилиб тақиб қўйдилар” ([Муслим: ۱۲۴۳](#)) Ибнул Касир айтади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мана шу белгини ва мунчоқни ўзларининг муборак қўллари билан қилдилар. Бошқа қурбонликларга белги қўйиш

ва мунчоқ тақишини бошқаларга
топширдилар”

(Ибнүл Касир. “Пайғамбарнинг
сийратлари” китобидан)

Шунингдек, Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва саллам қурбонлик туяси
бор кишини қурбонлик туяга
минишдан қайтариб: “Агар жуда
муҳтож бўлсанг гина, то минишга
улов топгунга қадар яхшилаб
(қийнамай) мингин” дедилар.

(Жобир розияллоҳу анҳу ривояти.
Муслим: ۱۳۲۴)

v Талбияни эҳромга кирганидан
бошлаб,

то нахр (**курбонлик сўядиган**) куни Ақоба жамаротига тош отгунга қадар айтишлари.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда у айтади: “Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам то жамаротул Ақобага тош отгунга қадар талбия айтдилар” (Ибн Можжа: ۳۰۴۰) Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу айтдилар: “Мұхаммадни ҳақ билан юборған Зот номига қасам ичиб айтаманки, мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан Минодан Арафотга чиқдим.

Орасига (бошқа) таҳлил ва
такбирларни аралаштирганини
хисобга олмаганда, то жамаротул
Ақбага тош отгунларича талбияни
тұхтатмадилар”

(Хоким.
“Мустадрак”)

Шунингдек Расулуллох саллаллоху
алайҳи ва саллам талбияни
саҳобалари эшитарлық даражада
баланд овоз билан айтардилар. Бунга
далил Ибн Умар розияллоху анху
дан ривоят қилинган мана бу
хадисдир: “мен Расулуллох
саллаллоху алайҳи ва саллам нинг
талбид қилған (сочини маҳсус

суюқлик билан қотирған) ҳолда
“Лаббайка, Аллахумма, лаббайк!
Лаббайка лаа шарийка лака лаббайк!
Иннал ҳамда, ван неъмата, Лака вал
мулк! Лаа шарийка лак!”
деганларини әшитдим” (Бухорий:
❸❻❽)

Иbn Аббосдан ривоят қилингандык
хадисде Пайғамбаримиз саллаллоҳу
алайҳи ва саллам мана бундай
деганлар: “менга Жибрийл келиб,
талбияни эълон қилиб (баланд
овозда) айтишимни буюрди”
(Аҳмад:
❻❻❽)

v   Маккага киришдан
илгари ўзларидан сафар ғуборлари ва
тартибсизликларини кетказиш учун
ғусл

қилишлари ва масжидга кирган
захоти тавофни бошлаганликлари.

Иbn Умар розияллоҳу анҳу айтади:
“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Маккага қадам қўйишдан
илгари Зу Таво (деган жой) да
тўхтаб, тонг оттирадилар ва ғусл
қилардилар. Кейин эрта билан
Маккага кириб борардилар”
(Муслим: ۱۲۰۹)

v   Ўзларига лозим кўрганда
Хажарул

асвадни қучоқлаганликлари,
ўпганлари, унга пешонасини
теккизганлари, унинг олдида
йиғлаганлари ва Рукнул Ямонийни
силаганлари.

Сувайд ибн Ғафала айтади: “мен
Умар ибн Ҳаттобнинг ҳажарул
асвадни лозим тутиб, ўпганини ва
Расулуллоҳнинг махфий
йиғлаганини кўрганман” (Муслим:
۱۲۷۱)

Иbn Аббос розияллоҳу анҳу айтади:
“Умар ибн Ҳаттоб розияллоҳу анҳу
(ҳажарул асвад қўйилган) рукига
энгашиб “мен биламанки, сен бир

тошсан. Агар менинг ҳабибим
(Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам) сени ўпганини ва
силаганини кўрмаганимда зинҳор
ўпмас ва силамас эдим” деди.”

(Аҳмад. “Муснад”: ۱۳۱)

Жобир розияллоҳу анҳу айтди:
“(Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам) Ҳажарул Асваддан
бошлидилар. Уни силадилар.
Кўзларидан ёш оқар эди”

(Байҳақий. “Сунанул
Кубро”)

v Мақому Иброҳимнинг орқасида
намоз

ўқиганликлари, саъй амалини
Сафодан бошлаганликлари ва Сафо—
Марвада зикр —у дуолар қилиб
турганликлари.

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят
қилинган узун ҳадисда мана бундай
дейилади: “кейин мақому Иброҳимга
ўтдилар ва “ваттахизув мин мақооми
Иброҳийма мусоллан” оятини
ўқидилар. Мақому Иброҳим ўзлари
билин Байтнинг орасида қолди. Яна
бир ривоятда Мақому Иброҳим
орқасида икки ракаат намоз
ўқиганликлари ривоят қилинади.
(“Жомиъу Термизий: ۸۰۶) Кейин
эшикдан Сафога кўтарилилар. Унга
яқинлашгач, “иннас Сафо вал

Марвата мин шаъириллоҳ”ни ўқиб,
“Аллоҳ бошлаган жойдан
бошлайман” дедилар (Чунки,
Аллоҳнинг ояти “Иннас Сафо...” деб
Сафодан бошланган эди. Таржимон
изоҳи) ва Сафодан бошлаб, унга
кўтарилидилар. Токи, Байтуллоҳни
кўрганларида қиблага юзланиб
тавҳид, такбир калималарини
айтдилар. Ундан кейин “лаа илаҳа
иллаллоҳу вахдаҳу, ла шарийка лаҳу,
лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува
ъала кулли шайъин Қодийр. La илаҳа
иллаллоҳу вахдаҳу анжаза ваъдаҳу ва
насоро абдаҳу ва ҳазамал аҳзааба
ваҳдаҳу”ни уч марта ўқидилар.
Бунинг орасида дуо ҳам қилдилар.

Ундан кейин Марвага тушиб
кетдилар. Марвада ҳам Сафодаги
каби (дуоларни) қилдилар.

(Муслим:

۱۲۱۸)

v   Машъарил ҳаромда
Роббисини зикр

қилиб, Унга ёлбориб узок вакт
турганликлари.

Зеро, Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло
айтган эди:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُواْ فَضْلًاً مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفْضَيْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوْا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ
الْحَرَامِ وَأَذْكُرُوْهُ كَمَا هَدَأْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَلِيلٍ لَمِنَ الظَّالَّمِينَ)

“(Хаж мавсумида касб қилиш билан) Роббингизнинг фазлини умид қилишингизда сизлар учун ҳеч зиён йўқдир. Бас, қачон Арафотдан тушсангиз, Машъарул Ҳаром олдида (Муздалифада) Аллоҳни зикр қилинглар. У (Аллоҳ) сизларни адашганларингиздан кейин ҳидоят қилгани каби, сизлар ҳам Уни зикр қилинглар” (Бақара: ۱۹۷)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Роббисига илтижосини сифатлаб Жобир розияллоҳу анху мана бундай ҳадис ривоят қилган: “уларга субҳи содик билингач, аzon ва иқомат билан бомдод намозини ўқидилар. Кейин Қасвога (туяларига)

миниб Машъарул Ҳаромга жўнадилар. (У ерда) қиблага юзланиб, Аллоҳга дуо қилиб, таҳлил, такбир, тавҳид калималарини айтган ҳолда тонг жуда ҳам оқариб қолгунга қадар тура бердилар. Ундан кейин кун чиқишидан илгари (Минога) жўнадилар” (Муслим: ۱۲۱۸)

v Нахр (курбонлик сўйиладиган) кунида,

аввалги таҳаллудан кейин Байтуллоҳни зиёрат қилишлик учун хушбўйланишлари.

Оиша онамиздан ривоят қилинган ҳадисда айтадиларки: “мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

салламни Байтуллоҳни зиёрат
қилишларидан илгари Минода
хушбўйлантиридим”

(Саҳиҳи Ибн Хузайма: ۲۹۳۴. Саҳиҳи
Ибн Ҳиббон: ۳۸۸۱)

v   Ибодат замонларини ва
ўринларини
улуғлашликлари.

Зеро, айтган эдиларки:

ӯ “Бир – бирларингизга қонларингиз
ва молларингиз мана шу
кунларингиз, ойларингиз ва мана шу
шахрингизнинг (Макканинг)
ҳаромлиги каби ҳаромдир”

(Муслим:

۱۲۱۸)

ü “Аллоҳ субҳанаҳу ва таъолонинг
наздида энг улуғ кун – бу нахр
кунидир. Ундан кейин одамлар
Минога қарорлашадиган кундир”
(Яъни, қурбонлик сўйиладиган
– қурбон ҳайит куни ва унинг
эртаси. Таржимон изоҳи)

(Абу

Довуд: ۱۷۶۰)

ü “Арафот, нахр ва ташриқ кунлари
бизнинг – аҳли исломнинг
байрамидир. Бу кунлар емоқ ва
ичмоқ кунларидир”

(Термизи

й: ۷۷۳)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ҳаж ибодати замонларининг
ва ўринларининг ҳурматини сақлаган
ҳолда ҳаж қилишга ҳожиларни
тарғиб қилиб мана бундай дедилар:

ї “Мабрур (мақбул) ҳаж учун
жаннатдан ўзга мукофот
йўқдир”

(Бухорий:

۱۷۷۳. Муслим: ۱۳۴۹)

ї “Кимда ким аёлига шаҳвоний
мunoса -

батда бўлмаган, фосиқлик қилмаган
ҳолда мана бу уйни ҳаж қилган
бўлса, (уйига) онасидан туғилгандек
(бегуноҳ) қайтибди.” (Бухорий:
1819)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг бу иршодлари Аллоҳ
субҳанаҳу ва таълонининг тубандаги
фармонларига ҳамоҳангдир:

(الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُوماتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جَدَالٌ فِي الْحَجَّ وَمَا تَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَرَوْهُ أَفَإِنْ خَيْرٌ الْرَّادُ الْنَّقْوَى وَأَنَّهُنَّ يَأْوِلُى الْأَلْبَابِ)

“Ҳаж – бу маълум ойлардир. Ким
у(ой)ларда эхром боғласа, ҳажда
шахвоний қилиқлар қилмасин,
гуноҳлардан ва жанжаллардан олис
бўлсин! Нимаики яхшилик қилсангиз

Аллоҳ билиб туар. (Ҳажга) сафар озиғини тайёрланглар. Энг яхши тайёргарлик – бу тақводир! Ва Мендан тақво қилинглар, эй ақл соҳиблари!”

(Бақара:

۱۹۷)

Бугун эса... Бугунги ҳожиларнинг кўпчилиги Аллоҳнинг ҳадларига ва ҳаромларига мутлақо риоя қилмайдилар! Ҳаж амалларига ва ўринларига парво қилмайдилар!

Бу Аллоҳни менсимасликдир!
Чунончи, **Ибнул Қайим**
раҳимаҳуллоҳ айтган эдилар: “улар
Аллоҳни менсимайдилар! Аллоҳнинг

буйруғига парво қилмаганлар Унга гуноҳкор бўладилар. Аллоҳ ман қилган нарсаларни назарига илмаганлар ҳаромларга риоя қилмайдилар. Аллоҳнинг ҳаққига енгил қараганлар уни зоеъ қиладилар. Аллоҳнинг зикрини муҳим деб билмаганлар унга аҳамият бермайди ва қалблари ундан (зикрдан) ғофил бўлади. Ундай одамлар учун Аллоҳ ризосидан ўзининг нафс-ҳавоси афзалдир, Аллоҳга итоат қилишдан кўра маҳлукқа итоат қилиш муҳимдир. Унинг қалбида, илмида, амалида ва молида Аллоҳ учун муқаддамлик йўқ. Муқаддамликни бошқа нарсага

раво кўради. Чунки, у нарса унга Аллоҳдан кўра муҳимдир!” (“Ал жавобул кофий” китоби)

Шунинг учун, эй ҳожи биродарим, Аллоҳнинг шиорларини, ҳадларини улуғлашликда, ибодатларингиз билан Аллоҳнинг ҳузурида туришликда фақат Расулуллоҳга эргашинг ва халқ – халойикқа ҳақни ва сабрни васият қилинг.

Мушриклардан тамомий узилганликни ва уларга хилофликни изҳор қилишлари

Ислом ва ширк ҳеч қачон бир жойда жамланмайдиган нарсалардир. Бири

бор жойда иккинчиси йўқ бўлиши
мукаррар.

Гўё бири кеча—ю бири кундуз, бири
ўт— у бир сув. Шунинг учун Макка
фатҳидан кейин мусулмонларнинг
биринчи иши бутпарамстлик
осорларини ва ширк
кўринишларини батамом
йўқотишилик бўлди. Бу масалада
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам тезкорлик табиатини намоён
қилдилар. Қачон—ки, Масжидул
Харам(**саҳни**)га кирганларида,
қўлидаги таёқ билан Каъба
теварагидаги бутларни бирма—бир
нуқиб, **тубандаги оятларни ўқидилар:**

(وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَرَهْقُ الْبَاطِلِ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهْفًا)

“Айтинг: Ҳақ келди ва ботил йүқолди” (Исрө: ۸۱)

(قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبَدِّيُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ)

“Айтинг: Ҳақ келди, ботил эса йүқол-
гай ва асари ҳам қолмагай!” (Сабаъ:
۴۹)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам то ичидан барча бутларни чиқариб ташланмагунча Каъбага киришдан бош тортдилар. **Ибн Аббос айтади:** “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (Маккага) келганларида ичидан

олиҳалар бўлган Каъбага киришга унамадилар. Кейин фармон бердилар ва барча олиҳалар (бутлар) чиқариб ташланди”

(Бухорий:

١٦٠١)

Шундан кейин Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرُبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا)

“Эй, иймон келтирганлар!
Дарҳақиқат, мушриклар нажасдур!
Бас, мана шу йилдан кейин
Масжидул Ҳаромга
яқинлашмасинлар!” (Тавба: ۲۸)

деган оятни нозил қилди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол роббисининг фармонини ижро қилишга киришдилар ва дўсти Абу Бакр розияллоҳу анхуга мана шу(тўққизинчи ҳижрий) йилда одамларга эълон қилишликни буюриб: “Шу йилдан кейин мушриклар ҳаж қилмасин!” дедилар. (Бухорий: ۳۲۹. Муслим: ۱۳۴۷.
Насоий: ۲۹۰۸)

Шунингдек, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзининг ҳаж ибодатида мушрикларнинг ибодатига муҳолафат қилишга ва бобомиз Иброҳимнинг суннатидан юришга ҳарис бўлдилар.

Иш шу даражага бориб етдики,
одамларга “бизнинг йўлимиз
уларнинг йўлига тамомила
хилофдир” деб ошкора билдирилар.
Арафотдаги хутбасида ҳам
мушрикларнинг амалларидан воз
кечганлигини билдириб: “огоҳ
бўлинглар ки, менинг қадамим
босган ерда жоҳилият ишлари
бекордир! Жоҳилиятнинг қони ҳам
бекордир! Бизнинг қонимиздан мен
бекор қилган аввалги қон Ибн
Робийъа ибн Хориснинг қонидир.
Унинг сут онаси Бану Саъд
(қабиласи) дан эди. Кейин уни
Хузайл ўлдирган. Жоҳилиятнинг
судхўрлиги ҳамbekордир! Биздаги

судхўрликдан мен энг аввал бекор қилганим Аббос ибн Абдул Мутталибнинг судхўрлигидир. Бас, у ҳам бекордир, барчаси!” (Муслим: ۱۲۱۸)

Бу нарса (мушриклардан тамомий узилганликни ва уларга хилофликни изҳор қилишлари) миллий дин (миллати Иброҳимга ишора. Тарж.) бирлигини изҳор қилишида ҳам ўз ифодасини топгандир.

Одамлар Арафотда турганларида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга Ибн Мирбаъни ўзидан элчи юбордилар. **Ибн Мирбаъ эса уларга мана бундай деди:**

“ўзингизнинг (исломий) ибодатингиз узра бўлинглар. Сизлар Иброҳимнинг (тавхид) мероси устидаги одамлардирсиз!” (Ибн Можжа:
۵۰۱۱)

Бу нарса яна, ибодатни адо қилишда уларнинг шонли тарихи ва мувахҳидлардан иборат муazzам салафлари борлигини одамларга баён қилганлигида зоҳир бўлади. Чунки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кўп ўринларда уларга Пайғамбарларнинг қандай ҳаж қилганлигини эслатардилар. Масалан, бир куни Расулуллоҳ

саллаллоҳу алайҳи ва саллам Азрак водийсидан ўтиб қолганларида “бу қайси водий?” деб сўрадилар. “бу Азрак водийси” деди сахобалар. “мен гўёки – дедилар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам – мана бу тепалиқдан Мусо алайҳиссаломнинг овозини баралла қўйган ҳолда талбия айтиб тушаётганлигини кўраяпман” Кейин Ҳаршо тепалигига етиб келдилар ва “бу қайси тепалик?” деб сўрадилар. “Ҳаршо тепалиги” дейишиди. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “мен гўёки Юнус ибн Матто алайҳиссаломни кўраяпман. У қизил, саркаш туюнинг устида, эгнида

жундан тўқилган жуббаси бор.
Туясининг нўхтаси ингичка ва
мустаҳкам. У ҳам талбия айтмоқда”
дедилар. (Муслим: ۱۶۶)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам яна айтдиларки: “жоним
Унинг қўлида бўлган Зотга қасам
ичиб айтаманки, (Исо) ибн Марям
албатта ё ҳажга ё умрага ёки ҳар
иккаласи учун Фажжу Равҳодан
талбия айтган ҳолда келади”

(Муслим:
۱۲۵۲)

(Фажжу Равҳо Макка ва Мадина
орасидаги бир жойнинг номи)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жуда күп ибодат ва амалларда мушрикларга қасддан хилоф қилғанлар. [Улардан баъзилари тубандагилар:](#)

- Талбия.

Чунки, [мушриклар талбияга ширк калималарини аралаштириб](#): “илла шарийкан ҳува лак, тамликуху ва мө малак” деб талбия айтардилар. ([Маъноси](#): “Сенинг бир гина шеригинг бордир, Сен унга ва у молик бўлган нарсага моликсан”)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эса талбия мазмунидаги бу ширк калимасини чиқариб

юбордилар ва ибодатда Аллоҳни ёлғизладилар.

(Муслим:

۱۱۸۵)

- Мушрикларга хилоф равишда Арафотда одамлар билан бирга туришлари.

Чунки, Қурайш мушриклари одамлардан имтиёзланиб, Муздалифада турардилар ва “биз тавофу ифозага фақат ҳарам ичкарисидан кирамиз” дейишар эди.

(Муслим:

۱۱۸۵)

(Изоҳ: Арафот ҳарамнинг ташқарисида, Муздалифа ичкарисида жойлашган)

· Мушрикларга хилоф равишда Арафотдан Муздалифага кун ботгандан кейин тушишлари ва Муздалифадан Минога кун чиқишидан олдин жўнашлари.

Чунки, мушриклар Арафотдан кун ботмасдан тушишар, Муздалифадан эса кун чиққандан кейин чиқишар эди.

Мисвар ибн Махрама розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда у айтади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга Арафотда

хутба қилдилар. Аллоҳга ҳамду сано айтганларидан кейин мана бундай дедилар: “Аммо баъд. Ширк ва санам аҳллари бу ердан кун ботаётган лаҳзада – кун тоғнинг бошида одамларнинг бошидаги салласи каби бўлиб қолганда чиқиб кетишарди.

Бизнинг йўлимиз уларницидан тамоман бошқача бўлажак! Улар Машъарул Ҳаромдан (Муздалифадан) кун тоғнинг бошига одамларнинг бошидаги салласи каби чиқиб қолганда жўнаб кетишар эди. Бизнинг йўлимиз уларникига хилоф равища бўлажак!”

(Байқақий. “Сунанул Кубро”)

Яна шу каби ҳадис Амр ибн
Маймундан қуидагица ривоят
қилингандир: “биз Умар ибн Хаттоб
билан бирга ҳаж қилиб қолдик.
Вақтики, Муздалифадан кетишни
хөхлаган эдик, **айтдилар**:
“мушриклар то кун чиқмагунча
кетмас эдилар ва:

Ёриша қол, эй Сабийр тоғи,
Шунда бўлар тарк этмоқ чоғи
дер эдилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва саллам эса уларга хилоф
килдилар ва кун чиқмасдан олдин

Муздалифани тарк этдилар” (Бухорий)

- Ҳаж тугаши билан Оиша онамизни умра қилдирғанликлари

Бу амаллари ҳам мушрикларга хилоф әди. Чунки, мушриклар наздида ҳаж тугагандан кейин то Сафар ойи кирмагунча умра қилиш ҳаром саналарди. **Ибн Аббос айтади:** “Аллоҳга қасам ичиб айтаманки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ширк аҳлининг ишини тўхтатиб кўйиш учун гина Зулхижжа ойида Оиша онамизни умра қилдирғанлар. Чунки, Қурайш ва

уларнинг динидагилар (умра вақти
келганлигини изҳор қилиб):

“Туялар тулаб бўлганда,

(Илиги кучга тўлганда...)

Бел яраси тузалиб,

Иzlари ҳам ўнгганда...

Сафар ойи кўриниб,

Кўк тоқига қўнгандан..,

Умра ҳалол бўлади

Ким ҳоҳласа ўшандада” дейишар
эди ва то Зулҳижжа ҳамда Мухаррам
ойлари тугамасдан туриб умра
қилишни ҳаром деб ҳисоблашарди”

(“Сунану Абу Довуд”:
۱۹۸۷)

Мушриклар ширкни ва
исломга

душманчилликни изҳор қилган
ўринларда ислом шиорларини изҳор
қилишлик билан мушрикларни хор
қиласар эдилар.

Бу нарса Минодаги мана бу
хутбаларида яққол зоҳир бўлгандир:

“Биз эртага (**Маккага**) Бану Кинона
ёнбагирлигидан тушамиз. Зеро, мана
шу жойда улар куфр узра аҳдлашган
эдилар”

Яъни, Қурайш ва Кинона қабилалари ўзаро аҳдлашиб, Бану Ҳошим ва Бану Абдул Мутталиб қабилаларини шу ерга сургун қилиб, то ўз қўлларига Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламни солиб бермагунларича улар билан қудалашишни ва олди-сотти қилишни тақиқлаган эдилар.

(Бухорий: ۱۰۹۰)

Ибнул Қаййим айтади: “бу Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг одатлари эди. Доимо куфр шиорларининг ўрнига тавҳид шиорларини қўярдилар. Шунинг учун Лот ва Уззо (деган бутлар)

турган мавзеъга Тоиф масжидини
бино қилдилар”

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ўзларининг шахсий
феълларида гина мушрикларга
мухолафат қилиш билан
чекланмадилар, балки, сахобаларини
ҳам шу нарсага буюрдилар.

Жумладан:

§   Мушрикларга хилофан
Курайш

қабиласидан бўлмаган одамларга ҳам
эхром боғлашни амр этдилар. Чунки,
Курайш қабиласи Байтуллоҳга
улардан олдин етиб борган одамлар
фақат қурайшлик одамнинг эхроми

билин тавоғ қила олади, агар бунинг иложи бўлмаса, Каъбани яланғоч ҳолда тавоғ қиласди деган бидъатни чиқарган эдилар.

(Ибнул Ҳажар. “Фатхул Борий”)

Ўшанда – ҳижранинг тўққизинчи йилида одамларга (**омматан**) ҳаж қилишни эълон қилишга буюрганларида “Байтуллоҳни яланғоч одам тавоғ қилмасин!” дея фармон бердилар. Мушрикларга хилоф фармонларидан яна бири қарбонлик олиб келмаган саҳобаларини таматтуъга (**ҳаж ойларида ҳаж билан бирга умра**

қилишга) буюришигидир.

Мушриклар эса, ҳаж ойларида умра қилишни энг бузук амал деб хисоблар эдилар. (Бухорий: ٧٢٣٠)

§ Аңсорийларни Сафо – Марва орасида

саъй қилишга буюриб: “саъй қилинглар! Аллоҳ сизларга саъйни фарз қилгандир” дедилар. (Иbn Хузайма: ٢٨٦٤)

Бу эса жоҳилият даврида санамларига ибодат қилган вақтда Сафо – Марва орасида саъй қилишни ҳаром деб хисоблаган мушрикларга хилофтир. Оиша онамиз ҳам буни Урва ибн Зубайрга баён

қилгандилар. Чунки, Урва Оиша онамизга “мен Сафо – Марва орасида саъй қилмасам бўлаверади деб ўйлайман” деган эди, Оиша разияллоҳу анҳо “нега?!” дедилар. Урва эса, “чунки, Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло “албатта, Сафо ва Марва Аллоҳнинг шиорларидандир” деди холос (бу оятда саъй қилинглар деган буйруқ йўқ) Шунда Оиша разияллоҳу анҳо айтдилар: “агар (оят маъноси) сен айтгандек бўлса Сафо – Марвада саъй қилмаса ҳам ҳечқиси йўқ бўларди. Аммо, бу оят жоҳилият даврларида Манот (бути) га талбия айтган ансорийлар ҳақида нозил бўлгандир. Улар Сафо – Марвада

саъй қилишни ўзларига ҳалол деб билмасдилар. Вақтики, Расулуллоҳ салаллоху алайҳи ва саллам билан бирга ҳажга келгандаридан у зотга буни айтиб берган эдилар, ўшанда Аллоҳ Субҳонаху ва таъоло мана шу оятни нозил қилди. Умримга қасамки, Аллоҳ таъоло Сафо – Марвада саъий қилмаган ҳеч бир одамнинг ҳажини тўлиқ қилмайди!”

(Бухорий:

۱۶۴۳)

Шунинг учун Ибнул Қаййим айтадиларки: “шариат – хусусан ибодатларда – мушрикларга хилофлик қасдида қарор топгандир”

Демак, Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайхи ва саллам күрсатган мана шу
йўлларга эргашиб, мушриклар
динидан бўлган бирор нарсага тушиб
қолишдан ўзини авайлаб, ҳаётида
уларга хилоф қилиб яшаган одамга
жаннатдан хушхабарлар бўлсин!
Зеро, Пайғамбаримиз саллаллоҳу
алайхи ва саллам айтганлар:

“Ким бир қавмга ўзини ўхшатса, бас
у ўшалардандир!” (Абу Довуд: ٤٠٣١)

“Ким бир қавмни севса, қиёматда
ўшалар билан бирга
тирилтирилажак!”

(Хоким. “Мустадрак”
китобидан)

၃. Тавба – тазарруъ, муножот ва дуоларининг кўплиги

Исломда дуонинг ўрни ва даражаси жуда ҳам баланддир. “Чунки, дуо Аллоҳ субҳанаҳу ва таъолога ғоят муҳтожликни, хокисорликни ва Унинг олдида фақирликни ифодалайди” (Ибн Ҳажар. “Фатхул Борий”)

Шунинг учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дуони ҳақиқий ибодат дея ҳисоблаб: “дуо – бу ибодатдир!” деганлар.

Бунинг маъноси дуо ибодатнинг рукни, асоси демакдир. Чунки, дуо Аллоҳга иқбол қилишга ва Ундан

бошқасидан юз үгеришга далолат қиласи. **Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** “Аллоҳ субҳанаҳу ва таъолога дуодан улуғроқ нарса йўқдир” деганлар. (Ибн Ҳибон: ۸۷۰)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж вақтида Роббисига жуда кўп дуо қиласидилар: тавофда, Сафо – Марвада, Арафотда... Айниқса Арафотда туясига миниб олиб, қўлларини худди таом сўраган мискиннинг қўлидек кўкрак баробарига кўтариб узун – узун дуо қиласидилар.

Хуллас, қарорлашган ўринларида
заволдан кейин то кун ботгунга
қадар дуода бўлардилар.

Муздалифада ҳам тавба – тазарруъ,
муножот ва дуони кўп қиласардилар.
Бомдод намозини аввалги вақтида
ўқиб бўлгач, тонг жуда ҳам оқариб,
кун чиқишига оз гина вақт қолгунга
қадар дуо қиласардилар.

(Муслим:

۱۲۱۸)

Ташриқ кунларида эса, аввалги икки
жамаротга тош отиб бўлганларидан
кейин, икки қўлларини кўтарган
ҳолда қиблага юзланиб узун – узун
дуолар қиласардилар.

Ибнул Қаййим раҳимаҳуллоҳ бу дуонинг микдори ҳақида: “Бақара сураси микдорича” деганлар. (“Зодул – маъод”)

Бу айтилганлар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг эҳтиёж сўраган дуолари ҳақидадир. Аммо, зикр ва ҳамду – сано дуолари эса, Мадинадан чиқиб, **то қайтиб келгунларига қадар оғизларидан тушмаган:** пиёда юрсалар ҳам, отлик бўлсалар ҳам ҳамд, тасбех, таҳлил, такбир ва талбияларни айтиб юрганлар.

Шу нарсага аҳамият бериш керакки, Расулуллоҳ саллаллоҳу

алайҳи ва салламнинг ҳаж ибодати вактида қилган дуо, муножот ва тазарруъларининг нақл қилингандаридан нақл қилинмаганлари кўпдир. Чунки, дуо аслида банда билан Робби ўртасидаги сирдан иборат бўлади. Хар бир одам Роббисидан ўзи муҳтоҷ бўлган нарсани сўрайди. Агар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзи дуоларни жаҳран қилган бўлсалар умматим ўргансин, таълим олсин деб қилганлар.

Бунга далил Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилинган мана бу ҳадисдир: “...ундан кейин

(Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам):

(وَأَنْجُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلَّى)

“Мақому Иброҳимни намоз ўқийдиган жой қилиб олинглар” деган оятни баланд овоз билан ўқидилар. Агар шу нарсани (умматга таълим бериш учун баъзи зикрларни жаҳран айтганликларини) истисно қилинса, ҳажнинг мақсади ва ғояси тамомий зикрдан иборатдир. **Бунга Аллоҳ субҳанаҳу ва таълонинг тубандаги оятлари ишора қиласи:**

(فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكُكُمْ فَإِذْكُرُوا اللَّهَ كَذْكُرُكُمْ أَبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا أَنَّا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۖ ۲۰۰ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا أَنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۖ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ ۖ وَقَنَا عَذَابَ النَّارِ ۖ ۲۰۱ أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۖ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۖ ۲۰۲ وَإِذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ...)

“Қачонки, ибодатларингизни адо
қилиб бўлганингизда Аллоҳни
оталарингизни эслагандек ёки ундан
ҳам кўпроқ эслангиз (зикр қилингиз).
Одамлардан баъзилари “Эй,
Роббимиз! Бизга дунёда (ги
неъматлардан) бер!” дейдилар. Унга
охиратдан насиб йўқдир. Улардан
(яна) баъзилари эса “Эй, Роббимиз!
Бизга дунёда ҳам охиратда ҳам
яхшилик ато қил ва бизни дўзах
азобидан қутқар!” дейдилар. Ана
шуларга қилган амалларидан савоб
бордир. Аллоҳ тез ҳисоб
қилгувчиидир. Ва Аллоҳни саноқли
кунларда (уч ташриқ кунларида кўп
– кўп) зикр қилинглар...”

(Бақара: ۱۹۹ –
۲۰۳)

(لَيَسْهُوْ مَنَافِعٌ لَهُمْ وَيَذْكُرُوْ اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَامٍ مَعْلُومَاتٍ)

“Ўзларига (диний ва дунёвий) манфа

ъатлар етиши учун ва маълум
кунларда Аллоҳнинг исмини зикр
қилишлари учун...” (Ҳаж: ۲۸)

Ҳа. Ҳозиргина айтиб ўтилганидек,
ҳаж амаллари ва шиорлари Аллоҳни
зикр қилишлик учун тузилгандир.
Оиша онамиз айтадилар: “байтни
тавоғ қилишлик, Сафо – Марва
орасида саъй қилишлик ва тош
отишлиқ Аллоҳ зикрини қоим қилиш

учун шариат қилинди” (Термизий:
۹۰۲)

Шунингдек, Нубайша ал Ҳузалий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: “ташриқ кунлари емоқ, ичмоқ ва Аллоҳни зикр қилмоқ кунларидир” (Муслим: ۱۱۴۱)

Демак, ҳаж вактида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан нақл қилинган дуолар (кўп фойдаларни ўз ичига) жамлаган дуолардир. Масалан, икки руқн ўртасида ўқиган “Роббана аатина фид дуня ҳасанатан ва фил аахироти

ҳасанатан ва қинаа азаабан наар”
дуоси каби. (Дуонинг маъноси: “Эй,
Роббимиз! Бизга дунёда ҳам,
охиратда ҳам ҳасанотларни ато
қилгайсан ва бизни дўзах азобидан
сақлагайсан!””)

(Абу Довуд:

۱۸۹۲)

Шунинг учун Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламга
эргашишга муваффақ бўлган инсон,
ҳаж ибодатида тазарруъни,
муножотни ва Алллоҳга факирлиг–у
муҳтожликни кўпайтиради, Ҳожаси
хузурида бош эгиб, синик қалб билан
туради ва вақтини фойдасиз нарсалар

билин ўтказмасдан, номатлуб амаллар билан ўзига машаққат ошириб олмасдан доимо зикр ва жомеъ дуоларни ўзига лозим тутади.

۳. Аллоҳ учун ғазабланганниклари ва Унинг ҳадлари олдида тўхтаганниклари.

Банданинг Аллоҳ учун ғазабланишлиги ва Аллоҳнинг чегаралари олдида тўхташлиги энг олий тақводорлик, рост иймоннинг далили ва тўлиқ бандаликнинг аломатидир.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу борада одамларнинг энг тақводори, Аллоҳ учун энг кўп

ғазабланувчиси ва Аллоҳ
худудларини энг кўп риоя қилувчиси
эдилар. Бу хислатлари ҳаж мавсуми
давомида бир неча ўринларда
кўринди. **Хозир улардан бир**
нечасини келтирамиз:

·   Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва сал -

ламнинг Зул Ҳулайфа (**мийқоти**) да
намоз ўқиши ва ўзларига қўшилишни
ҳоҳлаганларни кутиш учун бир кун
тўлик турганликлари. Зоро, бу
ишлари Аллоҳ субҳонаҳу ва
таъолонинг фармонларига бўйин
сунганлари учун эди. **Ибн Аббос**
розияллоҳу анҳу дедилар: “мен

саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
(Зул Ҳулайфадаги) Ақиқ Водийсида
мана бундай деганларини эшиитдим:
“менга шу кечада роббимдан ваҳий
келиб “мана шу муборак водийда
намоз ўқинг ва “ҳаж ичидаги умра
учун” деб ният қилинг” дея хабар
берди”

(Бухорий:

1034)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Мадинайи мунавварадан
Шанба куни, пешин намозини тўрт
ракъат қилиб (тўлик) ўқигандан
кейин чиққан эдилар. Зул
Ҳулайфадан эса, Якшанба куни, у

ерда пешин намозини икки ракъатлик (**қаср**) қилиб ўқиганларидан кейин ўтиб кетдилар.

(Ибнул Касир. “Сийратун–набавийя”: ٤/٢١٥، ٢١٨)

Ибнул Касир айтади: “кўриниб турибдики, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Ақиқ водийсида намоз ўқишга буюрганликлари – бу пешин намозини ўқишга буюришларидир. Чунки, (Ақиқ водийсида туриш ҳақидаги илоҳий) буйруқ кечаси келган ва уни Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларига бомдод намозидан кейин эълон

қилған әдилар. Демак, пешин намозини ўқишигина қолаяпти, бас ўша ерда (пешин) намоз (ини) ўқишига буюрдилар” (Ибнүл Касир. “Сийратун–набавийя”: ٤/٢٢٢)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мана шу ерда туришлари ва келадиган ўн минглаб одамларни кутишларидағи машаққатда Аллоҳнинг ҳадларини нақадар риоя қилишлирга ёрқин мисол бор.

· Саҳобаларининг раъйига зидравища

(Аллоҳнинг ҳаддини риоя қилиб)
Эхромдан

чиқмаганликлари. Чунки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари билан бирга ҳадилар (қурбонликга сўйиладиган туялар) ни ҳайдаб келган эдилар.

Саҳобаларда эса ҳадилар йўқ эди. Шунинг учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (тарвия кунига беш кун қолганда) кимнинг ҳадиси йўқ бўлса, эҳромидан чиқиб, ҳажини умрага айлантирсин (эҳромдан чиқиб, барча нарсаларни ҳалол қилсинлар, ҳатто аёлларни ҳам) деб буюрдилар. Қавм эса, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг (аёллар ҳақидаги сўзларини) қатъий буйруқ эмас деб ўйладилар. Шунинг

учун баъзилари эхромдан чиқиши
мутлақо ҳоҳламай “(агар ҳозир
аёлларимизга қўшилсак,) Арафотга
закарларимиздан ҳаром сув
томчилатиб борамизми!?” дея
эътиroz билдирилар. Шунда
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Аллоҳ субҳонаҳу ва таъолога
ва Аллоҳнинг расулига лаббай деб
жавоб бермаганлари учун улардан
ғазабландилар ва шу ҳолда Оиша
онамизнинг олдиларига кирдилар.
Оиша онамиз “ё, Расулуллоҳ! Сизни
ким ғазаблантириди, Аллоҳ уни
дўзахга солсин!” деб сўраганларида:

“Кўрмайсанми, мен одамларни бир
ишга буюрсам, уни бажаришга

тарадудланаяптилар! “Агар мен кейинги қилган ишларимни қайта бошдан қилас, бўлсан, ҳадйларни ҳайдаб келмас, ҳатто сотиб олмас эдим ва кейин улар эхромдан чиққанлари каби эхромдан чиқар эдим” (Муслим: ۱۲۱۱) дедилар да, чиқиб, саҳобалар орасида мана бундай дедилар: “биласизларки, мен сизларнинг орангизда энг тақводорларингиз, энг ростгўйларингиз ва энг кўп яхшилик қилгувчиларингизман. Агарда менинг ҳадйларим бўлмаса эди, мен ҳам сизлар каби эхромдан чиқардим. Бас, эхромдан чиқаверинглар” (Бухорий: ۷۳۲۷) дедилар.

Кейин одамлар бўйинсундилар ва итоат қилиб, эҳромдан чиқдилар.

· Мадинага қайтиш куни келганда,

завжалари Софийя розияллоҳу анҳо ҳайз кўриб қолдилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг қурбонлик куниёқ тавофул ифозани адо қилиб бўлганини билмаган ҳолда, (ҳали ҳам тавофи ифоза қилмасдан) одамларнинг йўлдан қолишига сабаб бўляяпти, наҳотки, у сабабли шунча одамлар йўлдан ушланадилар деб ўйладилар ва ҳар қанча нокулай бўлса ҳам, одамлар

орасида “менимча у сизларни кечикитираяпти холос!” дедилар.

(Бухорий
: ۱۷۷۲)

Бас, эй, Аллоҳнинг бандаси, инсоният афзали – Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашинг ва Аллоҳнинг ҳадлари риоя қилинмаган ҳолда Аллоҳ учун ғазабланинг! Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло чеклаган ҳеч бир ҳаромдан ҳатламанг ва ҳеч бир ҳалолни қолдирманг. Бунга хилоф иш тутишдан эҳтиёт бўлинг. Акс ҳолда ҳалок бўласиз ва фитнага йўлиқасиз.
Аллоҳ таъоло айтгандир:

{فَإِنْ هُنَّ مَا يَعْمَلُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ}

“Унинг (Аллоҳнинг) амрига хилоф қилган одамлар, уларга фитна ва аламли азоб етиб қолишидан эҳтиёт бўлсинлар!”

(Hy
р: ۶۳)

Агар сиз нажот ҳоҳласангиз,
бутун ҳаёtingиз давомида
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг мана бу сўзларига амал қилиб яшанг:

“Мен сизларни нимадан
қайтарсам—ундан эҳтиёт бўлинглар,
нимага буюрсам—уни дарҳол,

тоқатларингиз етганича
бажаринглар! Чунки, сизлардан
олдинги қавмларни кўп саволлари ва
Пайғамбарларига хилоф амаллари
ҳалок қилгандир!” (Бухорий: ٧٢٨٨)

Шунингдек орифин биллоҳлардан
бирининг мана бу гапи доимо
ёдингизда бўлсин:

“Агар сен Аллоҳнинг “Эй, иймон
келтирганлар!” деган хитобини
эшитсанг, дарҳол унга қулоқ сол.
Чунки, у хитоб сени энг яхши
нарсага буюрган ва энг ёмон
нарсадан қайтарган бўлади”
(Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу
анҳунинг сўзларидан)

Мана шу наждадан бошқа
йўналишга бурилиб кетманг, акс
холда баҳтсиз ва саъодатдан маҳрум
бўласиз!

Тавозеъ ва хотиржамликлари

Қалбнинг уйғоқ бўлиши ва
хотиржамлиги инсоннинг барча
аъзоларининг хотиржамлиги билан
боғлиқдир. Чунки, “одамнинг
суврати сийратининг даракчисидир”

(Ибнул Ҳажар. “Фатҳул
Борий”)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг ҳаж ибодатларида суврат
хотиржамлиги ҳам, сийрат

хотиржамлиги ҳам жамланганлиги
сабабли доимо қалби уйғоқ,
ибодатидан чалғимаган, Роббиси
хузурида тавозеъли, ҳокисор ҳолда
бўлиб, кўз ёшларини сел қилиб
йиглардилар.

Тазарруъ ва дуолар билан, гоҳо
қўлларини кўтарган ҳолда узоқ—узоқ
туриб қолардилар. (Бухорий)

Бунга жуда кўп далиллар бор бўлиб,
мисол тариқасида тубандаги
ривоятларни айтсак бўлади:

·   Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва сал-

ламнинг тавофини сифатлаган ва
Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят
қилинганд ҳадисда мана бундай
дейилади: “тавофни Ҳажарул
Асваддан бошладилар ва уни
 силадилар. Кўз ёшлари сел бўлиб
оқарди. Кейин уч маротаба тез–тез
айландилар. Тўртинчисидан бошлаб
то охиригача хотиржам юриш билан
айландилар. Айланиб бўлгач,
ҳажарул асвадни ўпдилар ва устига
икки қўлинини қўйиб, ҳар иккаласи
 билан юзларини силадилар”

(Байҳақий. “Сунанул
Кубро”)

. Солим эса Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажларини тубандаги сифатлайди: “аввалги жамрани отдиларда, олдинга ўтиб енгил тин олдилар. Кейин қиблага қараб, қўлларини кўтариб дуо қилган ҳолда кўп турдилар. Кейин ўрта жамаротга тош отдилар ва водийга чап елкаларини солиб, қиблага қараб, қўлларини дуога кўтарган ҳолда узок турдилар. Кейин водийнинг ўртасидаги “Ақоба” жамаротига тош отдилар. Аммо, унинг олдида ([дуога](#)) турмадилар. Ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳам мана шундай қилганлар ва

“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай қилғанлигини қўрдим” деган эдилар”

(Бухорий: ۱۷۰۱, ۱۷۰۲)

Шунингдек, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бутун вужуди билан хотиржам бўлган ҳолда, викор билан оҳиста ва енгил юриб, ибодатларини хотиржамликда адо этардилар. Жобир розияллоҳу анҳу айтади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (Арафотдан) хотиржам ҳолатда тушдилар”

(Насойй: ۳۰۲۴)

Фазл ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинган ҳадисда у киши айтадилар: “(Арафотдан) тушганларида то Муздалифага етиб келгунларича одатларига мувофиқ, оҳиста келдилар” (Аҳмад: ۱۸۱۷)

Абдуллоҳ ибн Аббоснинг айтганларига қараганда, у киши Арафот куни Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам билан бирга жўнаган эканлар. Баногоҳ орқа тарафларидан Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламнинг туяларини “чух – чухлаб”, нуқиб келганларини ва қамчилари билан уларга (шошилаётган одамларга) ишора қилиб: “Эй, одамлар!

Хотиржамликни сакланглар! Тез,
шошилиб юриш яхши эмас!”
деганларини эшитибдилар. (Бухорий:
۱۶۷۱)

Демак, эй ҳожи биродар!

Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи
ва салламнинг мана шу нажотли
йўлинни ушлангда, ҳаж ибодатида
виқор ва хотиржамлик ридосини
кийинг.

Сўзингизда ва амалингизда маъно
бўлиши учун ибодатларингизни
хотиржам қалб билан адо этинг. Бу
нарса сизда ҳикматни пайдо қиласи
ва сиз билан ботилнинг орасига
тўсиқ бўлади. Ҳаж ибодатингиз

билин нафсингизни роҳатлантиринг. Ибодатни тезроқ тугатишдан бошқа ғами бўлмаган жоҳилларга ўхшаб қолишдан эҳтиёт бўлинг. Улар гўё ҳол тиллари билан “Эй, Роббимиз! Бизларни ҳаж билан эмас, ҳаждан (тезроқ фориғ қилиб) роҳатлантири” дейишаётгандек!

Савоб ишни кўп ва ўз қўллари билан қилишлари

Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло
бандаларини тақвога ва яхши
ишларда мусобақа қилишга
қизиқтириб мана бундай дегандир:

(وَتَرَوْدُواْ فَإِنَّ خَيْرَ الْزَادِ الْتَّقْوَىٰ وَأَنْفَوْنَ يَأْوِلِي الْأَبْابِ)

“(Хажга) сафар озиғини тайёрланглар. Энг яхши озиқ – бу тақводир! Ва Мендан тақво қилинглар, эй ақл соҳиблари!”
(Бақара: ۱۹۷)

(وَسَارُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلنَّصِيفِينَ)

“Тақводорлар учун тайёрлаб қўйилган ва кенглиги осмонлар у ер (каби) бўлган жаннатга ҳамда Роббингиздан бўлажак мағфиратга шошилинглар!” (Оли Имрон: ۱۳۳)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаждаги ҳидоятлари ҳам мана шу оятларга мувофиқ ҳолда бўлган. **Тубанда ана шу**

хидоятлардан баъзи лавҳаларни
келтирамиз:

v Ибодатдаги мустаҳабларни
қилишга ҳарисликлари.

Жумладан: эхром учун ғусл
қилиш, эхромга кириш олдидан ёки
чиққандан кейин хушбўйланиш,
қурбонликларга белги қўйиш ва
мунчоқ тақиши, талбияни то
жамратул Ақобага қадар кўп ва
жаҳран айтиш, Байтуллоҳга кирганда
дарҳол тавофни бошлаш, аввалги уч
тавофда рамал қилиш (**йўртиб**, тез –
тез юриш), икки руқнни (**Рукнул
Ямоний ва Ҳажарул асвадни**) силаш,
Мақоми Иброҳим ортида тавофнинг

икки ракъатлик намозини ўқиши,
Сафо ва Марвада дуо қилиши,
Водийнинг ўртасида (**ҳозирги икки яшил белгининг орасида**) тез югуриши, икки руқни силаганда ва тош отганда зикр қилиши ва бундан бошқа мустаҳаблар.

v Оиласида заифалар кўп бўлгани сабабли бундан эрта чиқиб кетишлиги мумкин бўлса ҳам Муздалифадан чиқишини тонг жуда оқариб, кун чиқишига бир оз гина вакт қолгунга қадар кечиктиришлари.

(Бухорий

: ۱۶۸۰)

v Олти кишига қўшилиб бир түя ёки мол ёхуд бир қўй сўйиш билан кифояланса бўлгани ҳолда курбонлик учун юз нафар жонлик ҳайдаб борганликлари. (Бухорий: ۱۷۸۸) ва ҳоказо.

Демак, барча ибодатларни шахсан ўзлари адо қилганлар ва бошқа бирорни ўзларидан вакил қилмаганлар. Магар ўта зарурат туғилиб қолгандагина ишларини бошқа бирорга топширганлар. Масалан, қурбонликларини сўйишида олтмиш уч донасини ўз муборак қўллари билан сўйиб, қолганини сўйишини Али розияллоҳу анҳуга топширганлар. (Ибн Можжа: ۳۰۷۴)

Гоҳида Алий розияллоху анху
Расулуллоҳга шерик бўлиб
қурбонлик сотиб олардилар. Бу
ҳолда Расулуллоҳдан вакил бўлиб
эмас, ўзлари учун сўярдилар.

(Бухорий:
۲۰۷)

Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи
ва саллам баъзи вақтларда
қурбонликларга белги кўйишни,
Намирада ўзларига чодир тикишни,
Муздалифадан тош теришни,
уловларини парвариш қилиб, эгар –
жабдуқ уришни ва шу каби бошқа
ишларни саҳобаларига буюрар
эдилар.

Лекин бу нарса юкорида биз чиқарған умумий хулосани йўққа чиқармайди. Чунки бу ишлар ё асил ибодатлар жумласига кирмас ёки у зотнинг юмушларидан эмас эди.

Хулласи калом, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажларида яхши тааммул қилган одам у зот ибодатларини комил суратда ва фазилатли ҳолда адо қилишга тиришганлигининг гувоҳи бўлади. Аммо, бир қараган одамга фазилатли эмасдек кўринган туюнинг устида тавоф, саъй қилиш ва ҳажарул асвадни ҳассалари билан силаш каби амалларига келсак, бу нарсалар ўша пайтда пиёда адо

қилғанга нисбатан фойдалироқ бўлган. Бу ишлари билан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамлар тиқилинч бўлган вакъларда уларга кўриниб туришга ва одамлар унга савол берса, жавоб қилишга рағбат қилғанлар.

Бас шундай экан, эй ҳожи биродарим, ҳаж мавсумида савобли, Аллоҳга қурбат ҳосил қиласиган ишларни кўпайтиришга азимат қилинг. Чунки, сиз дунё кунларининг энг афзалида турибсиз. Бу кунлар Аллоҳдан тақво қиласоқ зикр, муножот ва яхшиликлар қилинадиган кунлардир. Зеро Аллоҳ субҳанаҳу ва таъолога сизнинг

тақвоингизгина етар. Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло сизнинг сувратингизга ва молингизга эмас, амалингизга ва қалбингизга қарар. Бас, енг шимариб олийҳиммат бўлинг! Бепарволик ва дангасаликдан ҳазар қилинг! Бу кунлар ўтар аммо қайтмас. Эсингизда бўлсинки, бу кунлар амал кунидир, ҳисоб куни эмас. Эртага эса ҳисоб куни келар, амал куни эмас. Кимда –ким бу кунларда амал қилса, бас у нажот топар! Кимда–ким бу кунларни зоеъ қилса, бас ҳалок бўлар! У **(охиратдаги)** кунларда “амали этагидан тортган одамни насаби олға жилдирмас”

(Муслим:
۲۶۹۹)

Амалларда мұътадилликни ихтиёр қылғанлари

Ишларнинг энг афзали – ўртачаси, энг ёмона бир тарафига босим ясаб қилинганидир. Бизнинг ҳаққоний шариатимиз ўртача амалга буюради. Зеро, **Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи
ва саллам айтганларки:**

“Ўртача йўл тутиналар! (уч
маротаба) Ким динда зўракилик
қилса енгилиб қолгай” (Аҳмад:
۱۹۷۸۷)

“Ўрта йўлни танланг – (мақсадга)
етгайсиз!” (Бухорий: ۶۳۶۴)

Ҳаж амалларида ҳам Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хулқлари ифрат–тафритни ёмон кўриш ва мўтадилликни зуҳур қилишдан иборат эди. (Ифрат – бир нарсада зўракилик қилиш, чекдан чиқиш. Тафрит – бунинг акси. Таржимон изоҳи.)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаждаги мўтадилликларидан биз учун энг муҳими Роббиси билан бўлган тубандаги икки аҳволлари бўлса ажаб эмас:

Биринчиси: бир тарафдан Роббисига мустаҳкам боғланишликдан келиб чиқадиган ўз нафсларига аҳамият қилишлик билан, иккинчи тарафдан умматига таълим бериш, етакчилик қилиш, аёлларига риоя қилиш ва оиласига ғамхўрлик қилиш орасидаги мувозанатни мўътадил ҳолда сақлаганлари. (Бухорий: ۳۰، ۱۵۰۶)

Иккинчиси: руҳлари ва жасадларининг ҳақлари орасидаги мувозанатни мўътадил ҳолда сақлаганликлари. Чунки, ҳаждек маҳобатли, иймоний бир муҳитда кўп одамлар руҳоний тарафга босим ясаб (ифрот қилиб), жасадга ўз

хуқуқини беришда тафрийтга йўл
қўядилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва саллам эса жасадларининг
ҳаққига ҳам ғоят аҳамият бериб,
тарвия (**Зулҳижжанинг саккизинчи**)
куни, Арафотга яқинроқ бўлиш
мақсадида Минога чиққанлар ва
тунда ухлаганлар, (**Абу Довуд: ۱۹۱۱**)
Арафот куни кечаси Муздалифада
ухлаганлар, (**Муслим: ۱۲۱۸**) Арафот
куни рўза тутмаганлар (**Бухорий:**
۱۶۵۸) ва олдиндан тикиб, ҳозирлаб
қўйилган жун чодир соясида дам
олганлар, (**Муслим: ۱۲۱۸**)
Муздалифа туни икки (**шом ва**
хуфтон) намоздан олдин ҳам, кейин
ҳам нафл намоз ўқимаганлар ва

субҳга қадар ухлаганлар. (Бухорий: ۱۶۷۳. Ибнүл Қаййим: “Зодул маъод ۲۱۲۴۷) Ибодатгоҳлар орасида улов миниб қатнаганлар, (Бухорий: ۱۶۶۶) баъзан тавоғ, саъй, жамарот каби баъзи ибодатлар асносида ҳам улов минганлар (Бухорий: ۱۶۰۷) ва ўзларига хизматчи ҳам олганлар (Муслим: ۱۳۱۳) ва ҳоказо...

Хуллас, дуо—ю муножотлар ва шу каби бошқа улуғ ибодатларни фикрини бир жойга йиғиб, хотиржамликда адo этиш учун жасадини парвариш қилганлар ва қувватлантирганлар.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жасад ва руҳ орасидаги мўътадилликни сақлаганликларига Уммул Ҳусайн разияллоҳу анҳодан ривоят қилинган мана бу ҳадис ҳам яққол мисол бўла олади. **У киши айтадилар:** “мен ҳажжатул вадоъ ҳажини Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга адо қилдим. Ўшанда у зотнинг туялари устида жамаротларга тош отиб қайтганларини кўрдим. Билол ва Усома ҳам у киши билан бирга бўлиб, бири туяларини етаклаб, иккинчиси тўни билан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг

бошларини қуёшдан тўсиб
борардилар.

Кейин Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва саллам кўп сўзларни
айтдилар. Кейин мен мана бундай
деганларини эшитдим: “агар
сизларга бурни кесилган, қора қул
амир этиб тайинланса ва у сизларни
Аллоҳнинг китоби билан етакласа
унга қулоқ солинглар ва итоат
қилинглар”...

(Муслим:

۱۲۹۸)

Уммул Ҳусайн разияллоҳу анҳонинг
бу ҳадисларида яна Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг

тош отганлари, уловга мингандари, сояда дам олганлари, викор билан оҳиста юрганлари, саҳобаларининг ва хизматчиларининг хизматидан фойдаланганлари, одамларга таълим берганлари ва ваъз-иршод қилганлари каби турли ишлар баён қилинади.

Агар сиз, эй, азиз биродар, [динда комиллик истасангиз](#) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламниң мана бу иршодига амал қилинг:

“Дин енгилдир. Динда ким шиддат қилса – енгилар. Бас, тўғриланглар, яқинлаштиргинглар, севинч хабарларини беринглар ва эрта–ю

кеч ҳамда туннинг бир бўлагида (дуо қилиб) Аллоҳдан ёрдам сўранглар” (Бухорий: ۳۹)

Бу йўлдан зинҳор четланманг. Акс ҳолда ҳалок бўласиз! Зеро Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “ким менинг суннатимдан юз ўгирса мендан эмас!” деб огоҳлантирганлар. Аллоҳнинг динида аста – секин, мулойимлик ва мўътадиллик билан илгариланг. Шиддат қиласан деб Аллоҳнинг ибодатидан нафсингизни бездириб қўйманг. Зеро:

“Карvonдан ўзганнинг йўли таъхир бўлар

Теваси ҳам қийналиб, яғир бўлар”

(Байҳакий: “Шуабул иймон”)

Зоҳидликлари

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қалблари доимо Аллоҳ рози бўладиган ишларга боғлиқ ва охират учун фойдасиз нарсалардан фориғ ҳолда бўларди. Ҳар қанча имкониятлари кенг бўлганига қарамасдан дунёга берилмас (**зоҳидлик қилас**) эдилар. Қўлларига бирор нарса тушиб қолса ўзлари ва оиласалари учун ҳеч нарса олиб қолмасдан ўша ҳолича Аллоҳнинг бандаларига эҳсон қилиб юборар

эдилар. У зотнинг зоҳидликларини сифатлаган одамлар “дунёдаги энг зоҳид одам” дейишар эди. (Аҳмад: ۱۷۷۷۳)

Хуллас, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламниң зоҳидликларини санаб адөғига етиш мумкин эмас. Шундай бўлса ҳам бу ерда баъзи бир лавҳаларни келтириб ўтамиз:

v Дуолари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Роббисига дуо қилиб: “Эй, Аллоҳим! Мұхаммад авлодини “кувт” билан ризқлантиргил!” дедилар.

(Бухорий:
٧٤٧٠)

(“Кувт” – қорин түйдирмайдиган, аммо үзак уйғотадиган оз гина таом. Таржимон изоҳи)

Яна бир ривоятда: “Эй, Аллоҳим! Мұхаммад авлодини “кафоғ” бил ан

ризқлантиргил!” деганлар.

(Муслим: ۱۰۰)

(“Кафоғ” эҳтиёжга яраша оз гина овқат. Тарж. из.)

v Очликдан букилиб қолганлари.

Умар розияллоҳу анҳу айтадилар:
“мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи
ва салламнинг ейишга бир дона
қаттиқ хурмо ҳам топа олмасдан кун
бўйи очликдан эгилиб юрганлигини
кўрганман”

(Муслим:
۲۹۷۸)

v Оиласи билан бирга уч кун
қаторасига буғдой унига тўймай
қолганлари.

Оиша онамиздан айтадилар:
“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам (охират) сафарига ўтиб
кетгунларича уч кун қаторасига

буғдой унини тўйиб емадилар”
(Муслим: ۲۹۷۰)

Яна бир ривоятда “Мұхаммад
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
оилалари уч кун қаторасига буғдой
унини тўйиб емадилар” дейилади.
(Бухорий:
۵۴۳۸)

Қалбларининг факат охиратга
боғлиқ эканлиги Арафотдаги
“лаббай, эй Аллоҳим! Яхшилик–бу
охират яхшилигидир” деган
сўзларида янада яққолроқ намоён
бўлади. Бу сўзлари яна бир ривоятда
“лаббай, Сенга (Аллоҳим!) ҳаёт – бу
охират ҳаётидир” шаклида келади.

v Туясининг эгар – жабдуғининг эскилиги.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажга минган туялариға эски эгар урилган ва баҳоси тўрт дирҳамга арзиган ё арзимаган духоба жабдуқ ёпилган эди. (**Ибн Можжа:** ۲۸۹۰)

Ибнул Қайим айтадилар:

“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажлари эгар узра бўларди. Тахтиравонда ҳам, ҳавдаж (туяниң устига ўрнатиладиган кажава) да ҳам бўлмас эди. (“Зодул маъод”)

Ибн Умар розияллоҳу анҳу бир неча йиллардан кейин, ёнларидан эгарлари ошланган теридан, нўхталари жундан ўрилган туяларни минган яманлик йўловчилар ўтиб қолганда, **Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламниң ҳолатларини эслаб:** “кимда – ким ҳажжатул вадоъга келган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ва саҳобаларига ўхшаган йўловчиларни кўргиси келса мана буларга қарасин” деган эди. (Абу Довуд: ۱۱۴۴)

v Юк ортгани маҳсус туяси бўлмай, юкларини минган туяларига ортиб юрганлари.

Сумома розияллоху анҳу айтадилар:
“Анас розияллоху анҳу қўлида бор одам бўлсада бир тужда ҳаж қилди. У айтдики, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам бир тужа минган бўлиб, у юк юкланган тужлари эди”
(Бухорий:
1017)

v Тужларига саҳобаларини –Аллоҳ улардан рози бўлсин– мингаштирганлари.

Арафотдан Муздалифага жўнаганларида тужларига Усома ибн Зайдни, Муздалифадан Минога жўнаганларида эса Фазл ибн

Аббосни мингаштириб олган эдилар. (Бухорий: ۱۰۴۴)

v Одамлардан имтиёзланмай, ҳамма қатори юрганлари.

“Саҳиҳул Бухорийда” келган бир ҳадисда айтиладики: “сиқоятчиларга келиб сув сўрадилар. Шунда Аббос: “эй, Фазл! югур, онангга бориб Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга сув келтириб бер!” дедилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эса (сиқоятчига қараб) “сувдан қуй” дедилар. (Аббос) айтди: “ё, Расулуллоҳ! Бу сувга одамлар қўлларини солиб юборишган!” Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

саллам яна “сувдан қүй” дедилар ва
ўша сувдан ичдилар” (۱۲۳۶ –
ҳадис)

v Юз дона түяни қурбонлик
қилганлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам қалблари дунёга
боғланмагани сабабли юз дона түя
қурбонлик қилганлар.

v Кўп садақа қилганлари ва
одамларни таомлантирганлари.

Тарвия куни ўзларининг муборак
қўллари билан етти түяни наҳр
қилиб, гўштини, терисини ва
жабдуқларини мискинларга тарқатиб

беришни Али розияллоҳу анҳуга буюрдилар.

(Бухорий: ۱۰۰۱ ва Муслим: ۱۳۱۷)
("Наҳр" катта жониворларни тик турган ҳолида сўйиш. Таржимон)

v Садақаларни одамларга ўз қўллари билан тақсимлаганлари.

Курбонлик сўйиладиган куни бир тўда қўй ни тақсимлашга киришдилар. Шунда олдиларига икки киши келиб, ундан (беришлигини) сўради. Уларга назарларини кўтариб қараб, икки бақувват йигитни кўрдилар ва: “ҳоҳласангиз бераман. Лекин, бунда бойларнинг ва касби – кори бор

бақувват одамларнинг насибаси йўқ”
дедилар” (Абу Довуд: ۱۶۳۳)

v Таомларининг камтароналиги.

Ҳажжатул вадоъда
курбонликларини сўйган вақтларида
Савбон розияллоҳу анҳуга қараб:
“мана бу гўштни тозалаб бер”
дедилар. Савбон айтади: “гўштни
тозалаб бердим. То Мадинага
етгуналрича ана шу гўштдан еб
кетдилар”

(Муслим:
۱۹۷۵)

Биродарим! Агар қалбингиз
басийратли бўлса, дунё ва унинг

зийнатларидан тақво қилинг! Дунёга фарзанд ва қул бўлиб қолишдан эҳтиёт бўлинг! Чунки, у ўткинчи ва хорлик уйидир. У Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганларидек “үйсизнинг уйи, молсизнинг молидир. Уни ақлсиз одамлар гина жамлайдир”

(Аҳмад. “Муснад”:

۲۴۴۷۴)

Агар бу дунё ризо ҳовлиси бўлганида, уни Аллоҳ субҳанаҳу ва таъоло уни Ўз авлиёларига, халқи орасидаги соф одамларга раво кўрган бўлар эди. Дунё фитнасидан эҳтиёт бўлинг. Албатта у ботил нарадир!

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг ҳаж мавсуми асносида
Роббиси билан бўлган
аҳволларининг нурафшон
саҳифаларидан баъзилари мана
шулардан иборат. Сиз у саҳифаларда
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг Яратувчиси ва
Хожасига, вазифалари кўп,
масъулиятлари оғир бўлишига
қарамай қандай ҳокисорлик изҳор
қилганлигини ва қандай бўйин
сунганлигини кўрдингиз.

Сиз ҳам ҳозир ҳаж мавсуми олдида,
Роббингиз ҳузурида турибсиз.

Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи
ва саллам: “ҳар бир одам боласи хато
қилгувчи, хато қилгувчиларнинг энг
яхиси тавба қилгувчи” деган
Эдилар.

(Ибн Можжа:
٤٢٥١)

Ўшанинг сингари, агар сиз
Аллоҳнинг фармонларига енгил
қарасангиз, итоатига бепарво
бўлсангиз, ҳадларига тажовуз
қилсангиз сўзсиз хатога гирифтор
бўласиз! Магар, Пайғамбар
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
йўлларига иқтидо қилиб, яхшилар
сафида бўлсангиз, Аллоҳга

қулчилигингизни чиройли сувратда изҳор қилишга тиришсангиз ва Унга гуноҳкор бўлишдан қочиб, ризосига интилсангиз, у ҳолда Аллоҳга тақарруб (**яқинлик**) ҳосил қилиб, муҳаббатига сазовор бўласиз ҳамда доимий ҳифзу – ҳимояси остига кирасиз. Зеро, У Буюк Зот Ўзининг муқаддас сўзларида (**хадиси кудсийда**) мана бундай дегандир:

“Бандам Менга Мен фарз қилган ибодатлардан кўра севимлироқ нарса билан яқинлик ҳосил қила олмайди. Агар бандам Менга нафл ибодатлар билан тақарруб (**яқинлик**) қила берса, Мен уни севиб қолгайман. Агар Мен уни севиб қолсам, унинг ҳушёр

қулоғи, күрар күзи, шиддат қилар
қўли ва юрар оёғи бўлгайман! Агар
Мендан бир нарса сўраса –
бергайман ва агар Мендан паноҳ
истаса Ўз паноҳимга олгайман!”

(Бухорий: ٦٥٠٢)

Иккинчи фасл:

Хажда

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг уммати билан бўлган
аҳволлари.

Хажда Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг уммати билан
бўлган аҳволлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаждаги ишлари: бир вақтнинг ўзида ҳам одамларга таълим беришилклари ва уларни бошқаришилклари ажойибdir. Сиз у зотнинг умматлари билан бўлган аҳволлари ва муомалаларида ҳеч бир зиддиятли нарсани кўрмайсиз. Зеро, бу аҳволлар у зотнинг нечоғлик улуғликлари ва олий мартабали эканликларига далолат қиласи.

Хозир биз сиз билан биргаликда улардан баъзилари билан танишамиз:

1. Умматига таълим беришилклари.

Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло расули Мухаммад саллаллоҳу алайҳи ва

салламни енгил таълим берувчи
муаллим қилиб жўнатмишdir.
(Муслим: ۱۴۷۸)

Зероки, у зот таълим – тарбия
соҳасида ғоят баланд кўрсаткичларга
эришгандир.

Сифатловчилардан бири: “мен у
кишидан олдин ҳам, кейин ҳам ундан
моҳирроқ муаллимни кўрмадим” дея
таърифлайди. (Муслим: ۰۳۷) У
зотнинг ҳаж мавсумида уммати
билан қилган муомалаларини
таъammул қилиб қараган одам айнан
ўша таърифланган муаллим
эканлигини тан олади. Масалан,
кунлардан бирида ҳаж сафарини

ирода қилғанликларини эълон қилдилар ва ўзига йўлдош бўлишни ҳоҳловчилар (**келиб қўшилиши**)га енгил бўлсин учун, уларни кутиб Мадина ташқарисидаги “Зул Хулайфа” деган жойда тўлиқ бир кун турдилар. (**Бухорий: ۱۰۰۱**) Мадинага кўп одамлар йиғилиб, Зул Хулайфага гўёки оқиб кела бошладилар. Улардан ҳар бири у киши билан бирга бўлишни ва бир (**фойдали нарса**) олишни ҳоҳлар эди. (**Абу Довуд: ۱۹۰۵**) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам одамларни бошқариб турдилар. Ҳеч ким у зотдан тўсилмади ва (**Муслим: ۱۲۷۴**) атрофларидан ҳеч кимни

ҳайдалмади. Шунингдек, “пўш – пўш, йўл бўшат” каби сўзлар ҳам бўлмади. (Ибн Можжа: ۳۰۳۰)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга ҳақиқатни етказишиликга ва уларга ҳужжат барпо қилишга ҳарис бўлганлари сабабли уларни таълимга чақирар, ҳимматларини қайрар ва турли услубдаги хитоблар билан ўзининг сўзлари – ю феълларига диққат қилишларини талаб қилар эди. Шунингдек, “Эҳтимол мана шу ҳажим охиргисидир” деган ҳаёлда одамларга “ибодатларингизни мендан олинглар (ўрганинглар)” дер, хутба қилаётган пайтда одамларни

тинчлантириб турадиган кишиларни таъйин қиласы әди. Жарир розияллоху анхудан ривоят қилинган ҳадисда у киши ҳажжатул вадоъда Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам ўзига қараб: “одамларни тинчлантилинг” деганлигини ва “(Эй, одамлар!) мендан кейин бир бирларини ўлдирадиган коғирларга айланиб кетманлар!” деб хутба қилғанлигини баён қиласы. (Бухорий: ۱۲۱)

Яна бир ҳадисда Арафот кунидаги хутбалари пайтида Билол розияллоху анхуни одамларни тинчлантириб туришга буюрганликлари ривоят қилинади.

(Ибн Можжа:

۳۰۲۴)

Шунингдек, одамлардан эшигтан нарсаларига гувоҳ бўлганликларини тасдиқлашни талаб қилардилар. Бир неча бор уларга таълим берганларидан кейин “**оғоҳ бўлинг, етказдимми?**” деб хитоб қилганлари ва одамлар ҳам бунга жавобан “**гувоҳлик берамизки, сиз (ҳақиқатни) етказдингиз, (амонатни) адо этдингиз ва насиҳат қилдингиз**” деб шоҳидлик берар эдилар.
(Муслим: ۱۲۱۸)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам таблиғ қилаётганда ва таълим

бераётганда сўзларини орқадаги одамларга баланд овозда етказиб турувчи кишини тайинлардилар. Шунинг учун Арафотда (**ги хутбаларида**) Рабийъа ибни Умайяни шу вазифага тайинлаганлар.

(Ибнүл Касийр: ٤/٣٤٢)

Минода эса, Али розияллоҳу анхуни сўз такрорловчи қилдилар. Одамлар турган, ўтирган ҳолатда эдилар. (**Абу Довуд: ١٩٥٦**) Худди мана шу мақсадда Арафотда ва Минода турган ҳожиларга элчиларни юборганлар. (**Термизий: ٨٨٣**)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзи вақтларда таълимлари

орасига ҳазил мутойибаларни ҳам аралаштирар эдилар.

Ибн Аббос розияллоху анҳу айтади:
“биз – Бану Абдул Мутталибининг болачалари эшакларга минган ҳолда Муздалифадан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдилариға келдик. **У зот эса бизнинг сонларимизга шапатилаб:** “Эй, ўғилчаларим, қуёш чиқмагунча тош отманглар, хўпми?!” дедилар.

(Ибн Можжа:

۳۰۲۵)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг таълимлари катталарга ва соғлом одамларга гина

чекланмасдан, касал ва заиф одамларга ҳам аҳамият берардилар. Масалан, Зубоъа разияллоҳу анҳо: “эй, Аллоҳнинг элчиси! Мен ҳаж қилмоқчиман. Аммо, касалман (**нима қилай?**)” деб савол берганларида “ҳаж қилавер, бироқ, (**Эхромга кираётган вақтда**)“маҳиллий – ҳайсу ҳабастаний” (Эхромдан чиқадиган жойим – ушлаб қолган ўрнингдир) деб (**Аллоҳга**) шарт қил” деб таълим бердилар.

(Муслим: ۱۲・۷)

Завжалари Умму Салама разияллоҳу анҳо ҳам касалликларидан шикоят қилганда “увогда минган ҳолда

одамларнинг орқасидан тавоф қила бер” деб иршод қилганлар. (Бухорий:
٤٦٤)

Шунингдек, аёлларга ва заиф одамларга Муздалифадан кечасида чиқиб кетишни буюрдилар.
(Бухорий:
١٦٧٩)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг таълимлари гўдак болаларга ҳам шомил эди. Ибн Аббос розияллоҳу анхунинг гўдак чоғида олган таълими бунга мисол бўла олади. “Ақоба” жамаротига тош отиладиган куннинг тонгида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

саллам туюнинг устида турган ҳолда Ибн Аббосга “кел менга тош териб бер” дедилар. **Ибн Аббос** айтади: “мен майда тошлардан териб, ҳовучларига солдим. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эса тошларни ҳовучлаган ҳолда (менга) “мана шулардай бўлиши керак” дедилар. (**Насойй:** ۳۰۹) Бир оз юқорида кўриб ўтганимиз Бану Абдул Мутталибнинг болачаларига: “Эй, ўғилчаларим, қуёш чиқмагунча тош отманглар, хўпми?!” (**Абу Довуд:** ۱۹۴۰) деган сўзлари ҳам мана шулар жумласидандир.

Одамларга таълим беришлари шунчаки уларга билдириб қўйишлик

учун эмас балки, амал қилишлари учун бўларди. Шунинг учун баъзи ибодатларнинг машруъ бўлишлик ҳикматини баён қилганлар.

Жумладан, ҳажнинг баъзи амаллари ҳақида: “Байтуллоҳни тавоғ қилиш, Сафо Марва орасида саъй қилиш ва тош отиш Аллоҳ зикрини барпо қилиш учун машруъ қилингандир” деганлар. (Абу Довуд: ۱۸۸)

Айниқса, баъзи бир амалларнинг мартабаси ҳамда фазилатларини эслатишга зўр аҳамият бериб, мана бундай деганлар:

“Дуоларнинг энг афзали Арафот куни дуосидир. Мен ва мендан илгариги барча Пайғамбарлар айтган

дуоларнинг энг афзали “ла илаҳа
иллаллоҳу вахдаҳу, ла шарийка лаҳу,
лаҳул мулку, ва лаҳул ҳамду, ва ҳува
ъала кулли шайъин қодийр” (деган
дую) дир” (Термизий: ۳۰۸۰)

“Хажарул асвадни ва Рукнул
Ямонийни силаш гуноҳларни
тамоман ўчиради”

(Ибн Ҳузайма:
۲۷۲۹)

“Кимда – ким байтни тавоғ қилиб,
икки ракъат намоз ўқиса, гўёки бир
қулни озод қилгандек (савобга эга)
бўлар”

(Ибн Можжа:

۲۹۰۶)

...Сўралдилар: “қандай ҳаж афзалдир?” Дедилар: “талбияни янгратмоқ ва қурбонлик қонин оқизмоқ” (Термизий: ۸۲۷)

...Ҳаж амалларининг фазилати ҳақида сўраган ансорийга жавобан айтдилар: “Аммо, Байтул Ҳаромга интилиб, уйингдан чиқишлигинг (ҳақида айтсам) туяңгнинг ҳар бир қадами эвазига Аллоҳ субҳонаху ва таъоло бирдан савоб ёзиб, бирдан гуноҳингни ўчирап. Энди Арафотда туришлигинг (ҳақида айтсам), Аллоҳ

таборака ва таъоло дунё осмонига тушиб, фаришталарга улар (ҳожилар) билан ғуруланади ва: “бу бандаларим Менинг азобимдан кўрқиб, раҳматимдан умид қилиб, чанг – ғуборларга беланган ва соchlари тўзиган ҳолда узоқ йўллардан келдилар. Ваҳоланки, Мени кўрмаганлар, агар Мени кўрсалар қандай(бўларди!)” дейди. Агарда сенинг Олиж (саҳросининг) кумлари каби ёки дунё кунлари каби ёки осмон (дан тушган ёмғир) қатралари каби гуноҳинг бўлса ҳам Аллоҳ сендан уларни ювиб юборади. Энди сенинг тош отишингга келсак, бу (нинг савоби) сен учун сақлаб

қўйилгандир. Аммо соч олдиришинг эса, бошингдан тўкилган ҳар тола соч учун бир савоб бордир. Кейин агар Байтуллоҳни тавоғ қилгудек бўлсанг гуноҳларинг (**гирдоби**) дан онанг эндиғина тукқандек (**пок бўлиб**) чиқасан”

(Абдур Рazzок. “Мусаннаф”:
۸۸۳۰)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларни ибодатларни тўлиқ қилишга тарғиб қиласр ва адo этган амалларининг самарасидан башорат беришлик билан хушнуд қиласрдилар. **Билол розияллоҳу анҳу айтади:** “Пайғамбар саллаллоҳу

алайҳи ва саллам Муздалифа
кунининг тонг маҳалида дедилар:
“Аллоҳ сизларнинг бу (каби катта)
жамоатингизга қараб фазл қиласиди ва
яхшиларингиз сабабли
ёмонларингизга ҳам беради.
Яхшиларин-

гизга эса сўраган нарсасини ато
қиласиди. Қани энди Аллоҳ номи
билин йўлга тушинглар” (Ибн
Можжа: ۳۰۲۴)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам айниқса тубандаги
таълимларга катта аҳамият
берганлар:

- Ибодат ҳукмларининг баёни.

Бунинг остига назарий билим билан амалий татбиқни жамладилар. Зоро, “тарвия кунидан бир кун олдин одамларга хутба қилиб, ҳаж ибодатларидан хабар бердилар” (Ҳоким. “Мустадрак”: ۱/۲۳۲)

Кейин ҳар бир ибодат олдида унинг ҳукмини айтиб бердилар. (Муслим: ۱۲۱۸)

· Ислом арконларининг ва улуғ ибодат -

ларнинг мартабасини баён қилиш.

Ҳаж мавсумидаги хутбаларидан бирида дедилар: “Роббингиздан тақво қилинг, беш вақт

намозингизни ўқинг, (Рамазон) ойингизнинг рўзасини тутинг, молларингиздан закот беринг, бошлиқларингизга итоат қилинг ва (шунда) Роббингизнинг жаннатига киарсиз!" (Термизий: ۷۱۷)

· Одамларни ширкдан ва барча шариатлар ҳаромлигига иттифоқ қилган нарсалардан огоҳлантириш.

У нарсалар: қон тўкиш, мол ўғирлаш ва обрў тўкишдир. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:

“Албатта сизларнинг ўзаро қон тўкишларингиз, молларингизни ўғирлашларингиз ва обрўларингизни

тўкишларингиз мана шу
кунингизнинг, мана шу ойингизнинг
ва мана шу (Макка) шаҳрингизнинг
ҳаромлиги каби ҳаромдир” (Бухорий:
۷۷)

Яна дедилар:

“Аллоҳга ҳеч нарсани шерик
қилманг, Аллоҳ ҳаром қилган жонни,
ҳаққингиз бўлмай туриб ўлдирманг,
ўғирлик қилманг ва зино қилманг”

(Аҳмад: ۱۸۹۸۹)

·   Баъзи бир машруъ ҳукмларни
баён

қилиш.

Масалан, Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда эҳромдаги одам ўлиб қолса, уни ювиш ва кафандашнинг кайфиятини баён қилганлар: “бир вактда Арафотда турган бир одам баногоҳ эгаридан ағанаб тушиб, туяниң тагида қолди. Шунда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “сидр аралаштирилган сув билан ювинглар, икки эҳроми билан кафанданглар, аммо хушбўйламанглар ва бошини ҳам ўраманглар. Чунки, у қиёматда талбия айтган ҳолда тирилажак” дедилар. (Бухорий: ۱۲۶۷)

Бугун эса... Уммат қалбига жаҳолот ўрнашиб, кўп умматдошларнинг

ақлини ўраб олди! Дин илмлари мисли кўрилмаган даражада унутилди!

Исломийлик белгилари ва ислом қоидалари ғойиб бўлди! Жуда кўпчилик мусулмонларнинг исломга мансублиги мусулмоннинг зурёди эканлиги, боболарининг исломий ўтмиши ва гоҳ – гоҳида жунбушга келадиган “исломий ҳиссиётидан” нарига ўтмай қолди. Улар исломга онгли равишда ва уни ўз ҳаётига татбиқ қилиш билан мансуб бўлиш лозимлигини унутдилар. Тўғрироғи, унуттирдилар! Бу ботил аҳлининг, залолат арбобларининг иши эди. Улар мусулмонларнинг диний

саводсизлигидан ва ҳассос туйғуларидан фойдаланиб, ўз ботилларини омма орасига жуда жозибали шаклда ёядилар. Анқов одамлар эса, зулматни нур деб, мункарни маъруф деб ўйлашади. Ботил мана шу тариқа ёйилиб, ҳақиқат мана шу тариқа ғурбатга чекинмоқда!

Бугунги кунларда муқаддас диёрга дунёning ҳар қайси тарафидан миллионлаб мусулмонлар ўз халқининг элчилари сингари келишмоқда ва бу оқим йилдан – йилга кўпаймоқда. Демак, бу фурсатдан фойдаланиб, илм аҳллари уларга дин асосларини, аҳкомларини

таълим беришлари, исломга ҳақиқий мансубликни ва бу билан фахрланишликни ўргатишликлари, қалбларига амал ва даъват муҳаббатини солишиликлари лозимдир. Ҳа. Бу Байтуллоҳни ҳаж қилиш учун борган ва таблиғ, таълимга қодир бўлган ҳар бир толиби илмга вожибдир! Биз бу фурсатни умматимизни жаҳолот асоратидан, зулмат қўйнидан чиқариб олишилик учун оқилона фойдаланишимиз зарурдир!

Фатволари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаж мавсумидаги муҳим

аҳволларидан ва амалларидан бири одамлар орасида уларга ноаниқ бўлган ҳукмларни баён қилиб, саволларига жавоб (**фатво**) бериб юришлиги эди. У зотнинг ҳаждаги фатволари жуда кўп бўлиб, **энг машҳурлари тубандагилардир:**

ü   Хасъамийя қабиласидан бўлган бир

аёл: “ё, Расулуллоҳ! Менинг отам қариб қолдилар, лекин бўйнидаги ҳаж фарзини адо қилмадилар. Ҳозир эса туяда юра олмайдилар (**нима қилай?**)” деб (**фатво**) сўраганда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

саллам: “унинг номидан ҳаж (бадал) қил” дедилар. (Муслим: ۱۳۳۰)

Ü Ҳаж амалларининг (тартибини

билмасдан ё унутиб) аввал ёки кейин бажариб олиб, бу ҳақда сўраган ҳар бир одамга “адо қилавер, ҳечқиси йўқ” деб жавоб берардилар.
(Бухорий: ۸۳)

Мулоҳаза қилиш лозим нарса шуки, фатво беришлиқда муаллимлик табиатининг турли қирраларини намоён қилардилар.
Улардан баъзилари тубандагилардир:

§ Одамлар саволларига жавоб берганда уларга бутун вужуди билан яққол күринишлари.

Жобир розияллоху анху айтади:
“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажжатул вадоъда одамларга күриниш ва саволларига жавоб бериш учун байтни туялари устида тавоф қилдилар, ҳажарул асвадни таёқлари билан “силадилар”.

Одамлар у зотни ўраб олган эди”

(Муслим: ۱۲۷۳)

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоху анхудан ривоят қилингандык ҳадисда эса у киши: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажжатул вадоъ

чоғида Минода одамларнинг
саволларига жавоб берган ҳолда
(уларга бутун бўйлари билан
кўриниб) турдилар” (Бухорий:
۱۷۳۶)

Ибн Аббос айтади: “Пайғамбар
саллаллоҳу алайҳи ва саллам
одамлар учун ўринларидан туриб,
уларга фатво бера
бошладилар” (Бухорий: ۷۲۲۸)

§ Фатволарида сўраган одамларга
енгиллик бўлишига мойилликлари.

Масалан:

— Оиша онамиз айтадилар:
“Расулуллоҳ

саллаллоҳу алайҳи ва саллам Зубоъа бинт Зубайр бин Абдул Мутталиб (деган аёл) нинг олдига кирганларида у: “Эй, Аллоҳнинг элчиси! Мен ҳаж қилмоқчиман. Аммо, касалман (нима қилай?)” деб савол берди. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “ҳаж қилавер, бирок, (эхромга кираётган вактда) “маҳиллий – ҳайсу ҳабастаний” (эхромдан чиқадиган ўрним – ушлаб қолган жойингдир) деб (Аллоҳга) шарт қил” деб таълим бердилар. (Муслим: ۱۲۰۷)

— Жобир розияллоҳу анху ривоят

қилған узун ҳадисда Расулуллох саллаллоху алайҳи ва саллам айтдилар:

“Агар мен кейинги қилған ишларимни қайта бошдан қилар бўлсам, ҳадйларни ҳайдаб келмас эдим ва уни (**ҳажни**) умрага айлантирас эким. Бас, сизлардан кимнинг ҳадйси (**қурбонликга олиб келган жонлиғи**) йўқ бўлса, эҳромдан чиқсин ва ҳажини умрага айлантирсин.” Шунда Суроқа ибн Молик ўрнидан турди ва “**бу (ҳукмингиз) факат шу йил учунми?**” деб сўради.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бармоқларини бир бирига чирмаштиридиларда, “ҳажга умра кирди. Йўқ. Балки, абадул–абад шундай бўлади” дедилар.

— Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳунинг

айтишича: “у Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламни қурбонлик сўйиладиган куни (одамларга) хутба қилаётганлигини кўрибдилар. Шунда бир киши ўрнидан туриб: “менимча фалон амал унисидан аввал қилинади” деса, бошқаси туриб олиб: “менимча, буниси аввал қилинади, мен қурбонликдан илгари соч

олдирдим, тош отишдан илгари қурбонлик қилдим” деб, шу каби сўзларни айта бошлабдилар. [Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам:](#) “адо қилавер, ҳечқиси йўқ” дебдилар. Ўша куни қайси амал ([нинг аввал ё кейин қилиниши](#)) ҳақида сўралсалар, “адо қилавер, ҳечқиси йўқ” деб жавоб бераверган эканлар” ([Бухорий: ۱۷۳۶](#))

— Ибн Умар розияллоҳу анҳу айтадилар:

“Аббос ибн Абдул Мутталиб сикоят ([ҳожиларни сув билан таъминлаш](#)) иши билан машғул бўлганлари сабабли, Мино тунларида Маккада

тунаб қолиш учун Расулуллох саллаллоху алайҳи ва салламдан изн сўраган эди, изн бердилар”

(Бухорий:

۱۶۳۴)

— Адий розияллоху анху ривоят қилиб

айтадики: “Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам тую қайтарувчи чўпонлар учун (Минодан бошыа ерда) тунашга ва қурбонлик куни тош отишга, кейин эртасига икки куннинг тошини қўшиб отишга рухсат бердилар. Кейин улар икки куннинг бирида (икки кунлик) тошни отишди” (Термизий: ۹۰۰)

§ Фатво сўраган одамга ўта қониқарли жавоб беришлари.

Бир одам: “Эй, Аллоҳнинг элчиси!
Менинг отам қариб қолган
вақтларида исломга кирдилар. (Ҳаж
қилайин деса) туюда юра
олмайдилар. Уларнинг номидан ҳаж
(бадал) қилсам бўладими?” деб
сўраганда, “нима дейсан, агар
отангнинг (бировдан) қарзи бўлса ва
уни сен тўласанг, қутилармиди?”
дедилар. Ҳалиги одам. “ҳа” деб
жавоб бергач, “унда отанг номидан
ҳаж қил” дедилар. (Аҳмад:
1812)

§ Савол берганларга, одамларнинг тўс–тўполонларига сабр, тоқатлари, раҳмдилликлари ва ҳалимликлари

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам таълимининг бу бобдаги лавҳалари ҳам кўп. **Жумладан:**

— Жобир разияллоҳу анҳунинг қўйидаги

ҳадиси: “...Ундан кейин (чўкиб ётган) Қасво (лақабли туялари) га миндилар. Туялари у зотни сахро узра кўтариб кетди. Мен эса, кўзим етган жойгача (теваракни кузатдим:) олди тарафларида (сон–саноқсиз) пиёдалар ва улов минганлар... ўнг ва

чап тарафларида ҳам, орқаларида ҳам шунча”

(Муслим:

۱۲۱۸)

— Ибн Аббос розияллоҳу анҳу айтади:

“(Тавофда) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам(тевараги)га одамлар уймаланиб олишиб: “ана Мұхаммад, ана Мұхаммад!” дейишар әди. Ваҳоланки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳеч ким (одамлардан) түсмас әди. Одамлар күпайиб кетгач, (туяларига) миндилар. Ваҳоланки, юрган, енгил юрган афзал әди.” (Муслим: ۱۲۶۴)

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу бошқа ривоятда айтадики: “Сафо билан Марва (ораси) га тұяда бориб келдилар. Лекин, бу суннат амал әмас. Одамлар Расулуллоҳдан түсилмас ва ҳайдалмас әди. Бас, тұяда саъй қилдилар. Сабаби, одамлар құллари етмаса ҳам у зотнинг сўзларини эшитиши ва ҳолатларини ўз кўзлари билан кўриши лозим әди” (Аҳмад: ۲۸۴۵)

§ Ҳаж хусусида фатво берганлари.

Бундай фатволари жуда кўп бўлиб, машҳурлари тубандагилар бўлса ажаб әмас:

— Асмо бинт Умайс разияллоху анҳо күз

ёрган вактда — у аёл Зул Хулайфада Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга (**ҳажга бориш учун чиққанлардан**) эди —
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга одам юбориб, “мен нима қилай?” деб сўраттириди. **Шунда** Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “ғусл қилиб, (нифос қонининг “йўлига”) бирон–бир латтани қўйгин да, ундан кейин эхромга кир” деб фатво бердилар. (**Муслим:** ۱۲۱۷)

— Саҳобаларини таҳаллулга (Эхромдан

чиқиб, эхром пайтида ҳаром бўлган нарсаларни ўзларии учун ҳалол қилишга) буюрганларида улар “нималарни ҳалол қилайлик?” деб сўрадилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам “барчасини” деб фатво бердилар. (Бухорий: ۳۸۳۲)

— Авс Тоий розияллоҳу анҳу фатво сўраб, **дедилар**: “ё, Расулуллоҳ! Мен Тоий тоғлари оша келаяпман. Туямни ҳам чарчатдим, ўзимни ҳам чарчатдим. Аллоҳга қасамки, (**ўта чарчаганим сабабли**) ҳар бир қум барханлари устида турдим. Мен

ҳажга ета олдимми?” Шунда
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам айтдилар: “ким бизнинг мана
шу (**Муздалифадаги**) намозимизга
шоҳид бўлса, бу ердан чиқиб
кетгунимизча биз билан турса ва
шундан олдин кундузи ёки кечқурун
Арафотда турган бўлса, бас у ҳаж ва
унинг амалларини ўтаган бўлади”

(Термизий:

۸۹۱)

§ Ҳаж вактида ҳаждан бошқа
масалалар

хусусида жуда оз фатво берганлар.

Жумладан: Жобир розияллоху анху ривоят қиласы: “Суроқа ибн Молик розияллоху анху айтди: “ё, Расулуллох! Бизга динимизни биз ҳозир яратылғанимиздек баён қилиб беринг. Бугунги амалимиз қалам ёзиб, сиёхи қуриб қолган тақдиримиз ичидә бўладими ёки келажакда бошқача бўладими?...” Расулуллох саллаллоху алайҳи ва саллам айтдилар: “йўқ, балки сиёхи қуриб бўлган тақдир ичидә бўлади” У (Жобир) “нима учун амал қиласиз?” деганда, Расулуллох саллаллоху алайҳи ва саллам “амал қиласеринглар. Бас ҳар бир одамга (ўзи учун тақдир қилинган нарсаси)

енгил қилингандир”
дедилар. (Аҳмад: ۱۴۱۱)

— Абу Қатода розияллоху анху
ўзи овла-

ган ёввойи эшак гўштидан эҳромдаги
саҳобалар еғанлигининг қиссасини
тубандагича ривоят қиласидилар:

“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ҳажга чиққанларида биз ҳам
бирга чиқдик. Уларнинг ўзлари ҳам
“биз эҳромдаги ҳолда (овланган)
гўштдан еғанмиз” деганлар. Кейин
гўштдан ортганини кўтариб олдилар.
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг олдига борганларида “ё,
Расулуллоҳ, биз эҳромда эдик. Абу

Қатода эхромда әмас әди. Баногох, бир ёввойи эшак (зебра) ни күриб қолдик. Абу Қатода ҳамла қилиб, улар орасидан бир урғочисини сўйиб олди. Биз ҳам тўхтаб, унинг гўштидан едик. **Биз эхромдаги ҳолда овланган ҳайвон гўштидан еб олдик!** Ортганини кўтариб ҳам олдик! Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “сизлардан биронтангиз овлашга буюрдими ёки ўлжага ишора қилдими?” деб сўрадилар. “йўқ” дейишиди. “ундай бўлса қолганини ҳам ея беринглар” дедилар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам.” (Муслим: ۱۱۹۷)

§ Савол берувчиларга мавридиға қараб

турли услугда жавоб берганлари.

Гоҳо савол берувчининг ўзига гина чеклаб жавоб берсалар, гоҳида омма эшитадиган ҳолда жар солдириб жавоб берардилар. Биринчи услугга мисол тариқасида Хасъамийя қабиласидан бўлган қизнинг “ё, Расулуллоҳ! Аллоҳ фарз қилган ҳаж ибодати менинг отамга қариган чоғида етди. Аммо у эгарда ўтира олмайди. Мен унинг номидан ҳаж қилсам бўладими?” деган саволига “ҳа” деб жавоб берганларини келтирсак бўлар.

Иккинчи услугга мисол, Абдур Раҳмон ибн Яъмарнинг мана бу ҳадисидир:

“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Арафотда турганларида Нажд аҳлидан бир жамоат одамлар келиб, савол сўрадилар. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир жарчига “ҳаж – бу Арафотdir!” дея жар солишиликни буюрдилар” (Бухорий: ۱۰۱۳)

§ Баъзи вақтларда фатволарига тарғиб ва ташвиқни аралаштирас эдилар.

Масалан, бир аёл ўғилчасини күтариб “шунга ҳам ҳаж равоми?” деганида, “ха, бу учун сенга савоб ёзилажак!” деб жавоб бердилар.
(Муслим: ۱۳۳۶)

§ Фатво ўринларининг кўплиги.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга гоҳ, Мадинада, гоҳ Зул Ҳулайфада эҳромга кириш олдидан, гоҳ Байтуллоҳда, гоҳ Арафотда, гоҳ Муздалифада, гоҳ Минода, гоҳо бошқа ибодатгоҳлар орасида кўчиб юрганда ва Мадинага қайтиб келаётганларида фатво беравердилар.

Бизнинг хозирги вақтимизда мана шу (**хаж масаласи**) хусусида илм аҳлларига катта имконият берилганига қарамай, фатво сўровчилар оммаси кимдан фатво сўрашни билмай дуч келган жойда адашиб юрибдилар ва чала муллалардан сўраб, кўп хатоларга йўл қўймокдалар. Бу мушкулотни тартибга келтириш учун одамларга етакчиликни илм аҳллари ўз қўлларига олиб, уларнинг йўлларида туриб ёки қўнган маконларига бориб, турли тилларда тушунтириш ишларини олиб боришлари, саволларига жавоб беришлари зарур. Бу нарса бир тарафдан нодонликнинг

кўтарилишига сабаб бўлса, иккинчи тарафдан чала муллаларнинг зўраки фатволаридан уларни халос қилар эди.

Шунингдек, одамларга тубандаги икки муҳим нарсани яхшилаб тушунириш лозим:

Биринчиси, улар ўзлари фатво сўраган одамнинг илм аҳли эканлигини аниқлаб олсинлар.

Иккинчиси, илмсиз одамдан фатво сўрашнинг хуник оқибатга олиб келишлиги. Чунки, биринчидан, чала муллалардан фатво сўраш билан зиммадаги масъулият соқит бўлмайди, иккинчидан, илмсиз фатво

бериш Аллоҳ ва расулига тухмат
қилиш ва уларни ёлғончига чиқариш
билин баробардир. Аллоҳ таъоло
[айтади:](#)

(فُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَإِلَّا مُنْكَرٌ وَالْبَغْيُ بِغَيْرِ الْحُقْقِ وَأَنْ شُرْكُوا بِاللَّهِ
مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ)

“(Эй, Мұхаммад, уларга): “албатта,
роббим бузукликлар (катта гуноҳлар)
нинг ошкораларини ва яширин
бўлганларини, маъсиятни,
(одамларга) зулмла тажовуз
қилишни, Ўзи (нинг шериги
эканлигига) ҳеч қандай далил
туширмаган нарсаларни Аллоҳга
шерик қилишни ва Аллоҳга
билмаган нарсаларини гапиришни

ҳаром қилгандир” деб айтинг”
(Аъроф: ۳۳)

Расулулоҳ саллаллоху алайҳи ва
саллам айтганлар:

“Менга ёлғон тўқишилик бошқа
бировга ёлғон тўқишилик каби эмас.

Кимда ким менга қасдан бир ёлғон
тўқиса, ўзига жаҳаннамдан жой
ҳозирлай берсин!” (Бухорий: ۱۲۹۱)

Ваъзлари ва огоҳлантиришлари.

Ваъз ва огоҳлантириш диннинг
устунларидан ва солих инсонларнинг
вазифаларидандир. Аллоҳ субҳонаҳу
ва таъоло буни увлул ъазм (**қасди**
мустаҳкам) бўлган Пайғамбарларига

буюрмишдир. Зоро, **Мусо алайҳис саломга хитобан:**

(أَنْ أَخْرُجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلْمَاتِ إِلَى النُّورِ وَنَذِكِّرْهُمْ بِيَوْمِ اللَّهِ)

“(Эй, Мусо) қавмингизни зулматдан нурга чиқаринг ва уларга Аллоҳнинг (неъмат берган) кунларини эслатинг”

(Иброҳим: ۵)

Шунингдек, **Пайғамбари Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳам:**

(فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ)

“Бас, (уларни) огоҳлантириинг, сиз огоҳлантирувчисиз” деган эди.

(Фошия:

۲۱)

Чунки, ваъз ва огоҳлантириш–бу
банда қалбига хитоб қилиш,
туйғуларини уйғотиш йўли ва
ғафлат–у адашишдан чиқишига
ёрдамчидир. Ваъз ва огоҳлантириш
сабабли қаблар юмшайди, нурланади
ҳамда уни ўраб турган занглар,
пардалар зойил бўлади. Натижада
ваъз эшитган қалб роббисини
улуғлашга, буйруқларин адo
қилишга ва наҳийларидан қайтишга
ҳозир – у нозир бўлиб қолади.
Шунинг учун ҳар бир одам ваъз ва
огоҳлантиришга муҳтождир. Бироқ,

у Аллоҳдан қўрққан, тақво қилган одамларга гина фойда беради. Зоро, Аллоҳ субҳонаху ва таъоло айтганки:

(فَذَكِّرْ إِنْ نَعَتْ الْذِكْرَى ۖ ۙ سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْشَى ۚ ۖ ۖ) ۱۰

“Бас, агар фойда берса, огоҳлантиринг. (Аллоҳдан) қўрққан одамлар гина огоҳ бўлурлар” (Аъло: ۹ – ۱۰)

(وَذَكِّرْ فَإِنْ الْذِكْرَى تَنَعَّمُ الْمُؤْمِنِينَ ۖ)

“Ва огоҳлантиринг! Огоҳлантириш иймонлиларга гина фойда берар!”

(Зориёт : ۵۵)

Шунинг учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ваъз ва огоҳлантиришга катта аҳамият берганлар ва умматини доим яхшилик сари йўллаб, унга рағбатлантириб, ёмонликдан қайтариб, огоҳлантириб турганлар. У зот ваъз ва огоҳлантиришни вақти ва мавридида ҳамда муносиб ҳикмат билан қўллаганлар. Ваъз айтганларида сахобаларнинг юраклари эриб, кўз ёшлари сел-сел бўларди. **Зеро ваъзларидан бирида айтганларки:** “менинг ва Аллоҳ мени у билан юборган нарсанинг (**диннинг**) мисоли, бир киши ва бир қавмга ўхшайди. Киши қавмга

келади да “Эй, қавм! Мен (сизларни
ғорат қилишни ҳоҳлаган) лашкарни
ўз кўзим билан кўрдим! Мен сизлар
учун яланғоч^[1] огоҳлантирувчиман!
Ўзингизни қутқариб қолинг!” дейди.
Шунда у қавмдан бир тоифаси итоат
қиладилар ва эҳтиётини кўриб,
кечаси билан бошқа жойга кўчиб
кетиб, нажот топадилар. Бошқа бир
тоифа одамлар эса,
огоҳлантирувчига ишонмайдилар ва
бамайлихотир ухлаб қоладилар. Тонг
маҳалида уларнинг устига душман
лашкари бостириб келади ва қириб
ташлайди. Мана шу мен олиб
келган ҳақиқатга ишонган ва
ишонмаган одамларнинг мисолидир”

(Бухорий:

۷۲۸۳)

Хаж мавсуми давомида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам халқнинг воизи ва огоҳлантирувчиси бўлдилар. У ваъз ва огоҳлантиришга яхшилаб назар ташлаган ва тааммул қилган одамга тубандаги ҳикматлар ошкор бўлади:

ё Кўп ва ҳар турли жойда ваъз қилишлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам гоҳ Арафотда, гоҳ бошқа ибодатгоҳлар орасида қатнаб юрганда, қурбонлик ва ташриқ кунлари Минода, Мадинага

қайтганларида йўл мобайнида муносиб ваъзлар билан қалбларни эритган эдилар. Чунки, ҳаж ибодати вактида, дарҳақиқат, қалблар жунбушга келган ҳамда ваъз—у насиҳатларни қабул қилишга тайёр ҳолда бўлади.

ё Фурсатдан фойдаланишлари ҳамда ўз ўрнида ваъз айтишлари.

Зеро, қурбонлик куни одамларга мана бундай хутба қилдилар:
“Биласизларми, бугун қандай кун?”
Сахобалар: “Аллоҳ ва расули билгувчироқ” деб жавоб беришди.
Кейин сукут қилганча туриб қолдилар. (Сахобалар айтди:) “биз

бошқа исм билан айтармикинлар деб ўйлаб қолдик”. Шунда “бугун курбонлик куни эмасми?” дедилар. “ха” дедик. “Бу қайси ой?” дедилар. “Аллоҳ ва расули билгувчироқ” дедик. Кейин яна сукут қилғанча туриб қолдилар. Биз Кейин “Зулхижжа эмасми?” дедилар. “Ха” дедик. Биз яна бошқа исм билан айтармикинлар деб ўйлаб қолдик. Кейин “бу қайси шаҳар?” дедилар. Биз “Аллоҳ ва расули билгувчироқ” дедик. Кейин яна сукут қилғанча туриб қолдилар. Биз бошқа исм билан айтармикинлар деб ўйлаб қолдик. Кейин “бу (унда гуноҳ ишлар қилиниши) ҳаром шаҳар

эмасми?” дедилар. “Ха” дедик.
Кейин мана бундай дедилар: “то
роббингизга йўлиқадиган кунга
қадар сизларнинг қонларингиз ва
молларингиз бир– бирингизга мана
шу кунларингиз, мана шу
ойларингиз ва мана шу
шахарларингиз каби ҳаромдир!”

(Бухорий:

۱۷۴۱)

Курбонлик кунидаги (курбонлик
сўйиш, соч олдириш, тош отиш каби)
амалларниниг қайсиносини олдин,
қайсиносини кейин қилишлик
ҳақида савол қилинганида эса мана
бундай дедилар:

“Гуноҳи йўқ, гуноҳи йўқ. Аммо, ўзининг мусулмон биродарига зулм қиласорқ уни ғийбат қилса, у одам гуноҳ қилди ва ҳалок бўлди!” (Абу Довуд: ۲۰۱۰)

Ё Бир гина огоҳлантиришни бир неча жойда такрорлашлари.

Жумладан, юқорида ўтган, мусулмонларнинг ўзаро мол, жон ва обрўларининг ҳаромлиги ҳақидаги ҳадисни Арафотда, қурбонлик кунида, ташриқ кунларининг ўртасида такрорлаганлар. Гоҳида эса, бир жойнинг ўзида бир гина нарсани, **Ибн Аббосдан ривоят қилинган**

тубандаги ҳадисдаги каби такрор–
такрор айтардилар:

“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам қурбонлик куни одамларга
хитоб қилиб: “биласизларми, бугун
қандай кун?” дедилар. Улар
“(геноҳлар) ҳаром (қилинган) кун”
дейишиди. Кейин “бу қайси шаҳар?”
дедилар. Улар “(геноҳлар) ҳаром
(қилинган) шаҳар” дейишиди. Кейин
“бу қайси ой?” дедилар. “(Гуноҳлар)
ҳаром (қилинган) ой” дейишиди.
Кейин, “сизларнинг қонларингиз ва
молларингиз бир–бирингизга мана
шу кунларингиз, мана шу
шаҳарларингиз ва мана шу
ойларингиз каби ҳаромдир!” деб бир

неча марта такрорладилар.”
(Бухорий: ۱۷۳۹)

Ӧ Огоҳлантирган сўзлари ва амалларининг орасида зиддият бўлмаслиги.

Чунки, у зот ваъзларида айтган нарсаларини энг аввал ўзлари адо этардилар. Қилмаган нарсасини ҳеч қачон гапирмас эдилар. Бир нарсага буюрса, аввало ўзлари қилишга шошардилар ва бир нарсадан қайтарса, энг аввало ўзлари қайтардилар. Хуллас, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларининг энг тақводори, энг

ростгўйи ва энг Аллоҳни
покловчироғи эдилар.

Ӧ Ваъзларининг очик—
равшан, лўндалиги

ва ҳар хил жимжимадор сўзларни
ишлатмасликлари.

Шунинг учун агар у зотнинг
ваъзларини кузатиладиган бўлса, ўз
хутбаларида кўпчилик
тушунмайдиган нодир сўзларни ва
нотаниш услубларни
ишлатмаганлигини кўрамиз.

Ӧ   Бандалар нажотининг, дин ва
дунё

салоҳиятининг бош сабабчиси
бўлган муҳим масалаларни ва
умумий қоидаларни таъкидлаганлари
холда, аҳамиятсиз ва шу билан
биргаликда ишни
мушкуллаштирадиган нарсаларни
тарк қиласар эдилар.

йи
Баъзан ўзлари ваъз айтиш
билан

чекланмай, одамларни тайинлаб,
айтган ваъзларини жар солдирар
эдилар. Бишр ибн Суҳайм
розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган
ҳадисда ташриқ куни Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам у
кишини одамларга юбориб,

“жаннатга иймонли жон (эгаси) гина кира олади” дея жар солдиргани айтилади.

(Ибн Хузайма:
۲۹۶۰)

ü   Ваъзларида факат (охиратни эслатиб)

қўрқитиш билан гина чекланмасдан, ажр–у савоб ҳақидаги башоратларни (севинчли хабарларни) ҳам кўп айтардилар.

Тубандаги икки ҳадис ана шулар жумласидандир:

“Кимда – ким аёли билан шаҳвона муомалалар қилмасдан ва фосиқлик

қилмасдан ҳажни адо этса, онасидан
энди гина туғилгандек (**бегуноҳ**)
қайтади”

(Бухорий:

۱۰۲۱)

“Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло
сизларнинг мана шу
жамоатларингизга фазл—у карам
қилиб, яхшиларнинг шарофати билан
ёмонларингизга (**савоб**) ато этди ва
яхшиларингизнинг тилаган тилагини
берди. Қани энди “бисмиллаҳ” деб
йўлга тушинглар”

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам бу сўзларини Муздалифа

куни эрталаб айтган эдилар. (Ибн
Можжа: ۳۰۲۴)

ü Ваъз ва иршодларида сўз билан
чек -

ланмасдан, айтган нарсаларини
ўзлари амалда кўрсатиб берардилар.

Бундай ҳолатлардан бири Аллоҳ субҳонаҳу ва таълононинг ғазаби фил асҳобларига нозил бўлган водийдан туяларини чоптириб ўтганларида кўринган. Бу водий “муҳассир водийси” деб аталарди. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтиладики: “кейин (Арафотдан) туша бошладилар. Қачон муҳассир водийсига етиб

келганларида, то водийдан
ўтгунларига қадар тұяларини қичаб,
чоптириб ўтдилар да, кейин
тұхтадилар”

(Термизий:
880)

Бу водийнинг шундай аталишига
сабаб, (Абраҳа ҳайдаган) фил шу
ерга келганда ҳориб, хор бўлиб,
юролмай қолган ва Каъбага
етолмаган эди. Ибнул Қайим
айтадики: “бу – Аллоҳ душманларига
азоб нозил бўлган ўринлардан
ўтаётгандаги Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг одатлари эди”

(“Зодул маъод”: ۲/۲۰۵,
۲۰۶)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг ваъзлари аксар вақтларда
тубандаги энг муҳим мавзуларнинг
теварагида бўларди:

v Дунёдан зоҳидлик.

Имом Аҳмаднинг “Муснад”
китобларида ۱۱۷۳ – ракам билан хат
қилинган ҳадисда айтилишича
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Арафотда, қуёш ботишидан
бир оз илгари одамларга мана бундай
хутба қилдилар:

“Эй, одамлар! Сизларнинг дунё
(хаёт) ларингизнинг қолгани,
ўтганига нисбатан, мана шу
кунларингиздан қолганича қолди
холос”

v Тақвога буюриш ва одамни
жаннатга олиб киравчи ишларга
далолат қилиш.

Имом Термизийнинг “Ал –
Жомеъ” китобларидағи ۶۱۶ –
ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг:
“Роббингиздан кўрқингиз, беш вақт
намозларингизни ўқингиз, (Рамазон)
ойларингизнинг рўзасини тутиңгиз,
молларингизнинг закотини берингиз

ва Аллоҳга итоат қилингиз. Шунда Роббингизнинг жаннатига дохил бўлгайсиз” деганлари зикр қилинади.

v Бирор бирорнинг жиноятини кўтар -

масликлари ва Аллоҳ субҳонаху ва таъолонинг олдида ҳар ким ўз ишига гина масъул эканлигини баён қилиш.

Ибн Можжанинг “Сунан” китобларида ۲۶۶۹ – рақамли ҳадисда айтиладики:

“Огоҳ бўлинглар, ҳар бир жон ўз жиноятига ўзи жавоб берар.
(Балоғатга етган) фарзандининг жинояти учун ота жавобгар эмас,

отанинг жинояти учун фарзанд
жавобгар бўлмас”

v Хуснул – хулққа, хайрли ишларга,
ҳаж ибодатлари пайтида гуноҳларни
тарк қилишга ва фойдали нарсалар
 билан шуғулланишга тарғиб қилиш.

Бу мавзуга тубандаги ҳадислари
мисол бўла олади:

“Кимда – ким аёли билан шаҳвона
муомалалар қилмасдан ва фосиқлик
қилмасдан ҳажни адo этса, онасидан
энди гина туғилгандек (бегуноҳ)
қайтади”

(Бухорий:
1819)

“(Хаж мавсумида) от чоптириб,
туяларни лўқкиллатиб юриш яхши
эмас”

(Бухорий:

۱۶۷۱)

Сўралдилар: “ҳаждаги яхшилик
нимадир?” Дедилар: “таомлантириш
ва ширин сўз” (Ҳоким. “Мустадрак”:
۱/۶۰۸)

v Динда ғулув қилишдан кайтариш.

Ибн Можжанинг “Сунан”
китобларида ۳•۲۹ – ракамли ҳадисда
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг мана бундай деганлари
баён қилинади:

“Динда ғулув қилишдан (чекдан чиқишидан) эҳтиёт бўлинглар! Албатта, сизлардан илгариги умматларни динда ғулув кетиш ҳалок қилгандир”

v Ота онага яхшилик қилишга ва қарин-

дошлилик робиталарини улашга тавсия.

Табаронийнинг “Муъжамул Кабир” китобларида Ҳә – рақам остида зикр қилинган ва исноди сахих бўлган ҳадисда баён қилинишича,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажжатул вадоъда Минодаги хутбаларида: “(Аввало) онангизни,

отангизни, опа – сингилларингизни, ака – укаларингизни ва ундан кейин қариндошларингизни даражама даража лозим тутиңг” деганлар.

v Зайфларга, аёлларга, қулларга
васийлик

қилиш ва уларга яхшилик қилишга
буюриш.

Бу мавзудаги ҳадислари кўп бўлиб,
тубанд баъзиларини зикр қилиш
 билан кифояланамиз:

“Аёллар хақида Аллоҳдан такво
қилинглар! Сизлар уларни
Аллоҳнинг амонати сифатида
олдинглар ва улар билан қўшилишни

Аллоҳнинг калимаси билан ҳалол
қилдинглар”

(Муслим:

۱۲۱۸)

“Огоҳ бўлинг ва аёлларга
яхшиликни васият қилинг. Чунки,
улар сизнинг олдингизда асиralар
кабидир”

(Термизий:

۳・۸۷)

“Қулларингизга, қулларингизга,
қулларингизга (яхшилик қилинг!)
Уларга ўзингиз еган таомдан
едиринг, ўзингиз кийган кийимдан
кийдиринг. Агар гуноҳ қилсалар ва

кечиришни ҳоҳламасангиз,
Аллоҳнинг қулларини сотиб
юборингиз, аммо,
азобламангиз” (Аҳмад: ۱۷۴۰۹)

v   Бошқаларга зиён етказишдан
эҳтиёт

бўлишга ҳамда Аллоҳга итоат қилиб,
гуноҳлардан қочишга тарғиб қилиш.

Дедилар: “яхшилаб эшигинг, мен
сизга (ҳақиқий) мўмин ҳақида хабар
бераман: одамлар ўз молларини ва
жонларини ишонган киши (ҳақиқий
мўминдир!) Мусулмон эса, одамлар
унинг тилидан ва қўлидан саломат
бўлган кишидир. Мужоҳид эса,
Аллоҳга итоат қилишда нафсига

қарши курашган кишидир. Мухожир эса, катта—ю кичик гунохлардан ҳижрат қилған (қочган) кишидир!”
(Ибн Можжа: ۳۹۳۶)

v   Ўзидан эшитилган ваъз иршодларни

бошқаларга етказишга ва
(етказаётган вактда) ёлғон қўшмасликга тарғиблари. Зеро, айтдиларки:

“Менинг сўзимни эшитиб, бошқаларга таблиғ қилған одамни Аллоҳ хушсурат қилсин! Неча—неча фикҳни (илмни) ни кўтарганлар бор, аммо, ўзлари фақиҳ (яхши тушунган) эмас. Ва неча—неча одамлар борки,

уларўзларидан фақиҳроқларга
илмни етказадилар”

(Ибн Можжа:
۳۰۵۶)

“Мени күрдингизлар, сўзимни ҳам
эшитдингизлар. Яқин орада (мен
оламдан ўтгач) сизларга мен ҳақимда
саволлар берилади. Ўшанда ким
менга ёлғон тўқиса, ўзига дўзахдан
жой ҳозирлай берсин!” (Аҳмад:
۲۳۰۴۴)

v   Одамларни Аллоҳга тавба тазар

-

руъ, дуо қилишга ва Ундан
мағфират – у раҳмат сўрашликга
тезлашлари.

Бу мавзуга мисол, Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламниңг
мана бу сўзларидир: “Аллоҳ
субҳонаҳу ва таъоло бандани
дўзахдан Арафот кунида озод
қилганчалик кўп озод қилган ҳеч бир
кун йўқдир! Зоро, (у кунда Аллоҳ
дунё осмонига қадар) яқин келади ва
улар (Арафотдагилар) билан
фаришталарга ифтихор қилиб “улар
нимани тиласа (Мен бераман)”
дейди. (Муслим: ۱۳۴۸)

Во ажаб! Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам кимсан Абу Бакр ва Умардек, жаннатга кириши башорат қилингандай ўн саҳобадек, Бадр ғазотида, Байъатуш шажара аҳдномасида иштирок қилганлардек ва бошқа улуғ саҳобалардек – барчаларидан Аллоҳ рози бўлсин! – инсонларга қалбни эритиб, виждонни титратиб, кўзлардан ёш оқизиб юборадиган мана шундай қайнок ваъзларни айтишга ҳарис бўлсалар... Улар умматнинг энг қалби тозаси, энг теран илмлиси, энг ростгўйи, энг тўғри йўл тутганлари ва энг аҳволи гўзаллари бўлгани ҳолда-я!!! Аллоҳ субҳонаҳу ва

таъоло уларни Ўз Пайғамбариға
саҳоба бўлишдек, Ўз динини қоим
қилишдек буюк масъулиятларга
танлаб олгани ҳолда бу ваъзларни
уларга элчилар—у жарчилар орқали
юбориб турсалар!!!

Бугунги ҳаж кунларида бу ваъзларга
бизнинг муҳтожлигимиз қанча экан –
а?!

Ваҳоланки, бизнинг орамизда
ғофиллар – у, носийлар, жоҳиллар –
у осийлар бор! Ваҳоланки, бизнинг
орамизда шаҳватлар қайнамоқда!
Шубҳалар вужудларни титратиб,
ўйнамоқда!!!

Шубха йўқки, иш жуда муҳим,
масъулият жуда оғирдир! Балки,
бунга муҳтожлик емоғ – у ичмоққа
бўлган эҳтиёждан ҳам зарурдир! Бас
ваъз – у иршодга, танбех – у
огоҳлантиришга қодир бўлган барча
одамларни кириб келаётган мана шу
буюк мавсумга сафарбар этиш
лозим! Шояд шунда ғофил нафслар
уйғониб, мудроқ қалблар тўлғониб,
синиб кибрсиймолар, қувватланиб
иймонлар, Аллоҳга қайтса инсонлар!
Ва шу билан ҳидоятга йўл очсалар,
умматга нур сочсалар...

Хаққа тобеъ бўлишга ва бир
манбаъдан “сув ичишга”
тарбиялаганлари.

Ислом – бу якка, ягона Аллоҳга
ҳокисор ҳолда бўйинсуниш ва
Аллоҳнинг расули олиб келган
нарсага тобеъ бўлиш демакдир.
Исломда ҳеч бир одамнинг қадами то
ваҳий ҳукмларига эътиroz
билдиrmасдан ҳам зоҳиран, ҳам
ботинан таслим бўлмагунча событ
бўлмайди. Зоро, Аллоҳ субҳонаху ва
таъоло мана бундай дегандир:

﴿فَلَا وَرِبَّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بِيَنْهُمْ ثُمَّ
لَا يَجِدُو اًفِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مَمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾

“Йўқ, роббингизга қасам! Улар то
сизни ўз ораларидағи жанжалларга
ҳакам қилмагунча ва сиз чиқарган
ҳукмдан юракларида норозилик
бўлмаган ҳолда, тамомий бўйин

сунмагунлариcha иймонли бўла
олмайдилар!” (Нисо:
۷۰)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ҳам тубандаги ҳадисларида
худди мана шу маънони
такрорлаганлар:

“Сизлардан ҳеч бирингиз токи,
унинг ҳаво–ҳоҳиши мен олиб келган
(оят ва ҳадисдан иборат ваҳийлар) га
тобеъ бўлмагунча иймонли
бўлолмайди!”

(Багавий. “Шарҳус сунна”:
۱۰۴)

Имом Шофейй раҳимаҳуллоҳ эса:
“Барча мусулмонлар орасида
келишилган (**ижмоъ қилинган**)
иттифоққа кўра кимга Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
бир суннати маълум бўлса, бошқа
бир одамнинг сўзи учун у суннатни
тарк қилишлиги ҳалол эмасдир!”
деганлар.

(“Мадорижус соликийн: ۲۳۳۰)

Ҳаж ибодати ҳам Аллоҳ ва расулига
бўйинсунишликнинг бир
белгисидир.

Ҳаж хусусида Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам
саҳобаларини яқдиллик билан ўзига

гина бўйинсунишга тарбиялаган ва уларнинг қалблариға ўзига гина иктидо қилиш заруриятини сингдирган эдилар. Бу ҳолни сифатлаб, Жобир розияллоҳу анҳу мана бундай дейди: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизнинг орамизда тураг, у зотга Куръон нозил бўлар, Куръон тафсирини у зот гина билар ва биз у нима амал қилса шуни қилар эдик” (Муслим: ۱۲۱۸)

Бу буюк тарбия ўз самарасини бермасдан қўймади. У самаралардан баъзи бирлари таърифига тўхталиб ўтамиз:

§ Умар ал Форук розияллоху анху ҳажарул

асвад ёнига келганларида уни ўпдилар ва унга хитобан: “мен биламанки, сен бир тошсан! Ҳеч кимга зиён ё фойда еткиза олмайсан! Агар мен Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам сени ўпганларини кўрмаганимда зинҳор ўпмас эдим!” дедилар. (Бухорий: ۱۰۹۷)

Форук розияллоху анхунинг яна мана бу сўзлари ҳам машҳурдир: “бугун нега елкаларни очиб рамал қиласиз? Ваҳоланки, Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло исломни мустаҳкамлаб, куфр ва унинг аҳлини

йўқотиб берди ку! Аммо, шундай бўлса ҳам биз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг вактларида қилган амалларимизни ташламаймиз!

(Абу Довуд: ۱۸۸۷)

Изоҳ: Исломнинг аввалги даврида расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалари билан “умратул қазо” умрасини адo этгани келганларида Макка мушриклари Каъба теварагидаги тоғларга чиқиб олиб,: “мусулмонларни Ясриб (Мадина) иссиғи уриб, ҳолсизлантириб қўйган. Улар ясрибда жуда қийналишган

шекилли” дейишиб, уларга масхара кўзи билан кузатиб туришган.

Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларининг бардам, бақувват эканликларини ва шиддатларини намойиш қилиш мақсадида, ўнг елкаларни яланғочлаб, аввалги уч шавт (**айланиш**) ни полвоннамо югуриш билан айланишга, аммо, Рукнул Ямоний билан Ҳажарул Асвад орасида енгил юришга буюрганлар

§ Усмон розияллоҳу анхунинг халифалик

даврида Али розияллоҳу анҳу ҳаж билан бирга умра қилишни

ҳохладилар ва “лаббайка ҳажжан ва умратан, маъян” дедилар. Шунда Усмон розияллоҳу анҳу бундан қайтардилар. Иккалаларининг орасида масъала ихтилофи келиб чиқди. Усмон розияллоҳу анҳу “мен (мусулмонларнинг амири) қайтарсан ҳам қиласерасанми?” дедилар.

Шунда Али розияллоҳу анҳу: “мен ҳеч кимнинг сўзи учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатларини тарқ қилмайман!” деб жавоб бердилар.

(Бухорий:

۱۰۶۳)

§ Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху ҳар

сафар тавоғ маҳали Ҳажарул
Асвадни силамоқчи бўлсалар: “Эй,
Аллоҳим! Ўзингга иймон келтириб,
китобингни тасдиқ қилиб,
Пайғамбарингнинг суннатига тобеъ
бўлдим!” дер эдилар. У зот Ҳажарул
Асвадни ўпишни ва Рукнул
Ямонийни силашни ҳатто энг оғир
дамларда ҳам тарқ қилмас эдилар.
Мужоҳид айтади: “мен бир марта у
зотни тиқилинчга ўзларини уриб,
бурунларини қонатиб олганларини
кўрганман”. Кунлардан бирида у
кишидан бир одам икки руқнни
ўпиш ва силаш ҳақида сўраган эди:

“Расулуллоҳниң ўпғанларини ва силаганларини кўрганман” деб жавоб бердилар. **Ҳалиги одам яна:** “сиз нима дейсиз, агар тиқилинч бўлса – чи? Сиз нима дейсиз, агар етолмай қолсангизчи?” деб сўрайверган эди, “Э, “сиз нима дейсизинг” бошингда қолсин! Мен Расулуллоҳниң шундай қилганлигини кўрганман дедим – ку!” дедилар. Яна бир куни бир одам у кишидан ҳажга қўшиб умра қилиш ҳақида сўраганларида “бу – ҳалолдир” деб жавоб бердилар. **Ҳалиги одам яна:** “аммо, сенинг отанг бундан қайтарган эди!” деганида, **айтдилар:** “ўзинг айт–чи,

отам қайтарган нарсани Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қилған бўлсалар – чи? Унда нима қилишим керак? Отамнинг буйруғи татбиқ қилинадими ёки Расулуллоҳнинг буйруғими?” “албатта, Расулуллоҳнинг буйруғи татбиқ қилинади да!” деди ҳалиги одам. Шунда Ибн Умар: “балли, бу амални Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қилғанлар” деди.

(Термизий:
۸۲۴)

Бир куни шундай ҳолат яна такрорланиб, бир одам савол қилиб қолди: “Ибн Аббос “Арафотга

келмагунча Байтуллоҳни тавоғ
қилинмайди” деган – ку?” бунга
жавобан Ибн Умар: “Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж
қилганларида Арафотга боришдан
илгари Байтни тавоғ қилганлар.
Агар ростгўй бўлсанг, айтчи,
Расулуллоҳнинг сўзларини оласанми
ёки Ибн Аббоснинг сўзиними?”
деди.

(Муслим:

۱۲۳۳)

§ Ўзининг илмда бекиёслиги
сабабли Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва саллам тарафидан
“умматнинг қашқаси” деган лақаб

олган Ибн Аббос розияллоҳу анҳу тавоғ вақтида Муовия розияллоҳу анҳунинг тўрттала рукнни ҳам силаганин кўриб “нимага мана бу (Рукнул Ямоний ва Ҳажарул Асваддан бошқа) икки рукнни силадингиз? Ахир Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни силамаганлар – ку?!?” деди. Муовия бўлса (ўз фикри билан) “Байтуллоҳнинг ҳеч нарсаси тарк қилинмайди” деб жавоб берди. Шунда Ибн Аббос унга Аллоҳ субҳонаҳу ва таълонинг:

{ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ }

“Албатта, сизлар учун Аллоҳнинг
элчисида чиройли намуналар бор”
деган оятини ўқиб берган эди,
Муовия розияллоҳу анху: “тўғри
сўзладинг” деди.

(Аҳмад:
1877)

Шунингдек, Ибн Аббос розияллоҳу
анху ҳаж вақтида умра қилишга ҳам
ижозат берганларида кимдир бирор
тарафидан “буни Абу Бакр ҳам,
Умар ҳам қилмаган эди!” деган таъна
айтилди. **Шунда Ибн Аббос**
розияллоҳу анху: “Аллоҳга қасамки,
Аллоҳ сизларни азобласа керак деб
ўйлайман! Мен сизларга

Пайғамбардан ҳадис айтсам, сизлар менга Абу Бакр ва Умарни пеш қиласызлар!” деди.

(Ахмад:

۲۲۷۷)

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаж вақтида сахобаларини ваҳийга гина тобеъ бўлишга тарбиялаганлари ҳақидаги лавҳалар жуда ҳам кўп бўлиб,
баъзилари тубандагилардир:

v Хожилардан “мендан намуна олинглар”

деб талаб қилишлари ва уларга эҳтимол мана шу ҳажи охиргиси

бўлишлигини эслатиб, намуна олиб қолишга унданлари. Зоро, бир неча бор “ибодатларингизни мендан гина олинглар! Билмадим, балки мен бундан кейин бошқа ҳаж қилмасдирман” деб такрорлаган эдилар.

(Муслим: ۱۲۹۷)

v Арафотдаги хутбаларида одамларни

Куръонни маҳкам ушлашга чақирганлари. Чунки, умматни адашишдан сақлашнинг бундан бўлак чораси йўқ эди. Шунинг учун айтдиларки:

“Мен сизларга бир нарса ташлаб
кетаяпманки, уни маҳкам
ушласангиз ҳеч қачон адашмассиз. У
— Аллоҳнинг китобидир!” (Муслим:
۱۲۱۸)

v   Хавойи нафсга эргашиб, динда
бидъат чиқаришдан умматларини
огоҳлантирганлари.

Арафотда туяларининг устида
турганлари ҳолда мана бундай
деганлар:

“Огоҳ бўлинглар, мен Ҳавз (Кавсар)
га сизларнинг энг аввал
боргувчингизман. Мен сизлар билан
бошқа умматлардан кўплик қиласман.

Менинг юзимни ерга қаратманглар!
Огоҳ бўлинглар, мен баъзи
одамларни (шафоатим билан)
кутқарувчи бўлсам, баъзиларни
мендан кутқарилади. (Яъни,
кутқаришга рухсат
берилмайди) Шунда мен: “Эй,
роббим! Улар менинг жамоатларим –
ку?!” дейман. Роббим эса: “улар
сендан кейин нима (бидъатларни)
пайдо қилишганини билмайсан”
дейди. (Ибн Можжа: ۳۰۷)

v Саҳобаларини ҳаж ибодатларига
амалий ҳолда тайёрлаганлари ва
уларни ибодатларда ғулув қилишдан
огоҳлантирганлари.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу айтади:
“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Ақоба кунининг тонгида,
туяларининг устида турган ҳолда
менга: “тош териб бер, менга”
дедилар. Мен у зотга майда
тошлардан етти дона териб берган
эдим, уларни кафтлари орасида
чангини қоқдиларда: “худди мана
шундайларидан отинглар” дедилар.
(Чунки, “шайтонга қаттиқроқ тегади”
деб катта тошлардан отишлик
ибодатда ғулув қилишдир) Кейин
одамларга қараб: “Эй, одамлар!
Динда ғулув қилишдан эҳтиёт
бўлинг! Албатта, сизлардан илгариги

умматларни динда ғулув қилиш
ҳалок қилгандир!” дедилар.

v   Ўзидан эшитган таълимларни
ёдда сақлаб қолиши ва бошқаларга
етказиши учун севикли невараси
**(асранди фарзандлари Зайд ибн
Хорисанинг ўғли) Усомани ва
амакиси Аббоснинг ўғли Фазлни
мингаштириб юранликлари.**

Шунинг учун одамлар Арафот ва
Муздалифанинг оралиғида
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг уловларига мингашиб
кетаётган Усомани кўрганларида
“Расулуллоҳнинг нима қилганларини
бизга соҳибимиз **(Усома)** айтиб

беради” дейишарди. Шунингдек,
Муздалифа ва Минонинг
орасида Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг уловларига
мингashiб кетаётган Фазлни
кўрганларида ҳам, ““Расулуллоҳнинг
нима қилганларини бизга соҳибимиз
(Фазл) айтиб беради”
дейишарди. (Аҳмад: ۲۱۸۶۱)

Менинг фикру ожизимча,
Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг, сахобаларини ягона
манбаъдан “сув ичишга” ва фақат
ваҳийгагина тобеъ бўлишга
тарбиялаганликларининг энг яққол
намунаси ўзлари билан ҳадӣ
(қурбонлик жониворлар) ни ҳайдаб

келмаган саҳобаларни эҳромдан чиқишиликга буюрган вақтларидағи событликлари дири.

Ўшандада баъзи саҳобалар “Арафотга закарларимиздан “ҳаром сув” томчилаган ҳолда борамиз (шекилли)” деб, эҳромдан чиқишини истамаган эдилар. (Аммо, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам событ турдилар ва асҳобларини буйруқни бажаришга қаноатлантиридилар)

Бу воқеъанинг тафсилоти қуидагича: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзи билан ҳади (қурбонлик) олиб келмаган

саҳобалариға (Арафотга чиқишиңа беш күн қолғанда) әхромдан чиқишиңи буюрдилар. Ҳатто, аёлларга қўшилишиңи ҳам мубоҳ қилдилар. Ибн Аббос разияллоҳу анҳу айтадиларки, “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозини ўқиб бўлгач “ким умра қилишиңи ҳоҳласа (ҳаж әхромидан чиқиб) умра қилсин” дедилар”

(Муслим:

۱۲۴۰)

Жобир разияллоҳу анҳу айтади:

“Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳоблариға ҳажларини умрага айлантиришга, байтни тавоғ

қилишга, соч олдиришга ва эхромдан тамомила чиқишга изн бердилар. Аммо, ҳадй олиб келганлар бундан мустасно эди.

“...Буни (аёллари билан бўлишни) азимат билан (қатъий) айтмагандилар. Бироқ, у нарсаларни ҳалол қилиб бердилар”

(Бухорий:
۷۳۶۷)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж вақтида умрага рухсат бермайдиган мушрикларнинг одатидан таъсирланиб гапирган одамнинг ҳалиги гапини эшитгач, сахобаларидан эхромдан чиқишлари

лозим эканлигини талаб қилдилар.
Зеро ҳукмлар факат бир манбаъдан –
ўзларидан олиниши шарт эди.
Охири, сахобалар тушуниб, бош
эгдилар ва итоат қилдилар.

Аммо, бугунги кундаги ҳожиларнинг
аҳволига қараган одам улар орасида
ҳаж ибодатларига нисбатан жуда
хуник сувратда бидъатлар ва
залолатлар ёйилаётганинг гувоҳи
бўлади. Мана шу нуқсонни бартараф
қилишнинг ягона йўли якдиллик
 билан Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи
ва салламга тобеъ бўлиш, амалларни
факат у кишидан гина олиш ва
олимлар – у даъватчилар ўз

фаъолиятларида умматни факат шу йўсинда тарбиялашдан иборатдир.

Ҳаж мавсуми эса бу мақсадни амалга ошириш учун энг қулай фурсатдир.

Муҳтарам, ҳожи биродарим! Агар сиз нажотга етишни ҳоҳласангиз, унда сахобалар юрган йўлдан юринг ва аввало ўзингиздан бошлиб Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга тобеъ бўлишни йўлга қўйинг. Амалингизнинг мақбул ва тоза бўлишилигиниг асоси, дўзахдан нажот топиб, жаннатга киришингизнинг шарти мана шудир. Бунга ҳадислардан жуда кўп

далиллар бор бўлиб, баъзилари тубандагилардир:

“Кимда ким бизнинг буйруғимизга лойиқ келмаган амални қилса, бас у амали (қабул бўлмас ва) ўзига қайтарилар” (Муслим: ۱۷۱۸)

“Бўйин товлаганлардан бошқа барча умматим жаннатга киражак” деганларида, (саҳобалар) “ё, Расулуллоҳ! Бўйин товлаганлар кимлардир?” деб сўрадилар. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “ким менга итоат қилса – жаннатга кирав, ким менга итоат қилмаса бўйин товлаганлар ўшалардир!” дедилар”.

(Бухорий:

۷۲۸۰)

Умматни бирлаштирганлари ва уларни фитналар билан тарқоқлик сабабларидан огоҳлантирганлари.

Исломнинг улуғ мақсадларидан бири мусулмон умматини бирлаштириш, қалбларини иттифоқ қилиш, сафларини жипслаштириш ва тарқоқликдан қайтаришдан иборатdir. Аллоҳнинг китоби ва Пайғамбарининг суннати бу маънодаги оят – ҳадислар билан тўлиб тошгандир. Зеро, Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло айтади:

{ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَلَا تَنَقَّرُ قُوَّا }

“Аллоҳнинг арқонини жамъ бўлиб,
маҳкам ушланглар ва тарқоқ
бўлманглар!” (Оли Имрон: ۱۰۳)

{وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّةٌ مُّنْكَرٌ لَّهُ وَاحِدَةٌ وَأَنَّا رَبُّكُمْ فَلَا تَشْرُكُونَ}

“Сизларнинг мана шу умматингиз
(ажралмас) ягона умматдир. Мен эса
сизларнинг Роббингиздирман, бас
Мендан тақво қилинглар!”

(Муъминун:
۵۲)

وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنَ الَّذِينَ قَرَفُوا بِيَنَتِهِمْ وَكَانُوا شِيَعًا

“Ва динларини ажратиб, (ўз
ҳолича) шиъа (фирқа) бўлиб
олганлардан – мушриклардан
бўлманг!” (Рум: ۳۱, ۳۲)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам :

“Мўминлар ўзаро ёнма—ён солинган
ва бир бирларини тираб турған диган
уйлар кабидир” дедилар ва
бармоқларини бир—бирига
кириштирилар”

(Бухорий:

۲۴۴۷)

Яна бир ҳадисларида:

“Аллоҳнинг қўли (ёрдами) жамоат
устидадир” деганлар. (Термизий:
۲۱۶۶)

Хаж мавсуми умматни
бирлаштириш ва уларни фитна,

тафриқа сабабларидан огохлантириш учун қулай фурсат бўлгани сабабли Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу фурсатдан фойдаланиб, умматни иттифоққа тарбиялашга катта аҳамият қаратганлар. Бу аҳамиятлари бир неча шаклларда ва кўринишида намоён бўлиб, тубандадан **улардан баъзи лавҳаларни кўриб ўтамиз:**

v Уммат орасида тенглик барпо қилиб, имтиёзни тақвога боғлаганлари.

Бу хусусда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мана бундай деганлар:

“Барчаларингизнинг роббингиз,
отангиз бирдир. Огоҳ бўлингки, ҳеч
бир арабнинг ҳеч бир ажам устидан
ёки ҳеч бир ажамнинг ҳеч бир араб
устидан, ҳеч бир қора танлиниңг
қизил танли устидан ёки ҳеч бир
қизил танлиниңг қора танли устидан
афзаллиги йўқдир. Афзаллик факат
тақво биландир!” (Аҳмад: ۲۳۰۳۶)

v Аллоҳниңг китоби билан ҳукм
қилаётган амирларга итоат қилиш,
жамоатни лозим тутиш ва имомларга
насиҳат қилишга буюрганлари.

Айтдиларки:

“Агар сизларга бир бурни кесилган, қора қул амир қилинса ва сизларни Аллоҳнинг китоби билан етакласа, унга қулок солинглар ва итоат қилинглар!”

(Муслим:
۱۲۹۸)

v Умматни Шайтон васвасига алданиб, бир - бирига душман бўлиб қолишдан огоҳлантиришлари.

Дедиларки:

“Албатта, Шайтон Араб яrim оролида намозхонлар ўзига ибодат қилишидан умидини узди. Аммо, у

улар (Араб Жазираси халқи) орасини гижгижлашда давомийдир”

(Муслим:

۲۸۱۲)

v Динга бидъат қўшишликдан қайтарганлари. Зеро, айтган Эдиларки:

“...Огоҳ бўлинглар, мен баъзи бир одамларни (шафоатим билан) қутқарувчи бўлсам, баъзиларни мендан қутқарилади. (Яъни, қутқаришга рухсат берилмайди) Шунда мен: “Эй, роббим! Улар менинг жамоатларим – ку?!” дейман. Роббим эса: “улар

сендан кейин нима (бидъатларни)
пайдо қилишганини билмайсан”
дейди. (Ибн Можжа: ۱۰۷)

v Мусулмонларнинг ўзаро
душман-

лашиб, ораларида фитна, тафрика,
ғийбат ва ўз аро зулм чиқиб
кетишидан ва бошка ҳаром
ишлардан эҳтиёт бўлишга
чақирганлари. Айтган эдиларки:

“Мендан кейин бир бирларини
бўйнига ур(иб ўлдир)адиган
кофирларга айланиб
кетмангиз!” (Бухорий: ۱۲۱)

“Сизларнинг қонларингиз,
молларингиз ва обрўларингиз бир
бирларингизга мана шу
кунларингизнинг, мана шу
ойларингизнинг ва мана шу
шаҳарларингизнинг ҳаромлиги каби
ҳаромдир!” (Бухорий: ۷۷)

“(Тинч тотув яшамоқ учун) менга
кулоқ солинг: ҳей, бир бирингизга
зулм қилманг, ҳей, бир бирингизга
зулм қилманг, ҳей, бир бирингизга
зулм қилманг! Бир мусулмоннинг
моли иккинчиси учун ўзи рози бўлиб
берганда гина ҳалол бўлади!”

(Аҳмад:

۲۰۶۹۵)

“Аллоҳ субҳонаху ва таъоло ҳар бир ҳақ эгасига ўз ҳаққини бергандир.
(Шунинг учун) мерос эгасига ўз меросини васият қилиш йўқдир”
(Чунки, кимга қанча мерос тегишини Аллоҳ субҳонаху ва таъоло Қуръону Каримда белгилагандир)

Нахр (қурбонлик) куни “қайси амални аввал қилсак тўғри бўлади?” деб ўзаро талашган одамларга “қайси бирини қилсангиз ҳам гуноҳ йўқ” деб айтганларидан кейин дедиларки:

“...Илло, золим ҳолда бир мусулмоннинг обрўсини тўккан одам... ана шу одам гуноҳ

қилувчиидир ва ҳалок
бўлгувчиидир!” (Абу Довуд: ۲۰۱۰)

v Умматни Дажжолдан
огоҳлантири -

ганлари. Имом Бухорий ривоят
қилган ҳадисда Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам
айтадиларки: “Аллоҳ юборган ҳар
бир Пайғамбар борки, умматини
(Дажжолдан) огоҳлантиргандир.

...У сизларнинг орангизда чиқади.
У ҳақда сизларга махфий бўлган
нарса (уни кўрганингизда) махфий
бўлмай қолади. Роббингиз сизларга
махфий (номаълум) эмасдир:
роббингиз ғилай эмасдир. Унинг

(Дажжолнинг) эса ўнг кўзи узумдек
(шишган ва ғилай) бўлади. (Бухорий:
չ չ . ۳۰)

Бугун – чи?! Фирқаларга бўлиниш
уммат жасадини пораламоқда! Фитна
ханжари эса кўксини яраламоқда!
Мана бу илмоний (динни ҳаётдан
ажратган) гуруҳлар ва уларнинг
тарқоқ тақсимчалари эса мағлубият
байроғини “дадил” кўтариб,
ожизлигини эълон қилмоқда! Уммат
олдида ўз динини рўйи рост
ушлашдан бошқа бирлашув йўли
қолмади. Зеро, ўтмишда бир карра
уммат сафларини мана шу нарса гина
бирлаштира олган эди. Ҳаж мавсуми
эса бирлашувнинг, жипслашувнинг

бошланғич нұқтаси бўлиш имкониятини яратиб турибди. Чунки, бу вақтда миллионлар қалби, ўлкаларининг, тилларининг, ирқларининг ва иқтисодий, ижтимоий тафовутларининг хилма – хиллигига қарамасдан бир калима (**ла илаха иллаллоҳ**) атрофига бирлашгандир!

Эй, хожи биродарим! Шу тобда сиз, агар билсангиз, умматни бирлаштириш остонасида турибсиз. Шу тобда барча жоҳилият маразларидан холий бўлароқ, уммат бирдамлигига амал қилиш сизнинг имкониятингизда бордир! Бу нарса Энг аввало Аллоҳга муҳаббатли

бўлишга интилишингиз билан амалга ошади. Чунки, сиз Аллоҳ севган кишини севасиз, Аллоҳ ёмон кўрган одамни ёмон кўрасиз. Кейин мана шу шаклдаги муҳаббатни ҳожилар орасида ёясиз. Худди мана шундай муҳаббатли бўлишга уларни чақирасиз. Ундан кейин бутун ҳаётингиз давомида мана шу муҳаббатни сақлаб қола олсангиз, унда сиз ўз – ўзидан мўминларга ёрдам берувчи, ўзингизга севган нарсани уларга ҳам севувчи, бошқаларнинг ҳақига тажовуз қилмайдиган кишига айланасиз ва тўғри йўлга тушиб, уммат

бирдамлиги йўлида аввалги қадамни ташлаган бўласиз.

Музаффар етакчилик ва гўзал муомала.

Аллоҳ субҳонаху ва таъоло ўзининг охирги Пайғамбарини гўзал ахлоқ ва жамики музайяана одоблар билан безамишdir. Худди мана шу сабабли Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам умматларига музаффар етакчи бўлишга ва намунали муомала қилишга муваффак бўлдилар. Натижада қалблар у зот томон талпинадиган бўлиб қолди. Ҳаж сафарига чиқишини мақсад қилганларида минг минглаб одамлар

у зотга ҳамроҳ бўлиб, риояси ва байроғи остида юриш иштиёқида оқиб кела бошлади. Ўшанда у киши билан неча минг одам сафар қилганлигини Аллоҳ субҳонаху ва таъоло дан бошқа ҳеч ким аниқ билмайди. Баъзи сийратларда юз мингдан зиёд одам эканлиги тахмин қилинган. (Ибн Абдул Вахҳоб. “Мухтасарус сийра”: ۵۷۲)

Барча одамлар у киши билан бирга юришни, у киши амал қилгандек амал қилишни ҳоҳларди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу сафар мобайнида уларда жуда катта таассурот қолдирдилар ва гўзал тавжихотлар билан башарият

тариҳида мисли күрилмаган
етакчилик намунасини күрсатдилар.

Бу ерда оз гина сатрлар билан бу
улуғ етакчиликни ва гўзал
муомалани атрофлича ёритишнинг
имкони бўлмагани туфайли, баъзи
бир лавҳаларгагина мўъжаз
ишоратлар қиласиз. Шояд бу
ишоратлар у буюк зот қолдирган
ажойиб осорларга намуна бўлиб,
**изларидан эргашишлик имконини
берса:**

Шахсий намауналари.

Аллоҳ субҳонаху ва таъоло қилмаган
хайрли ишини гапирадиган

одамларни айблаб, мана бундай
деган эди:

{أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْهَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَإِنْتُمْ تَتَلَوَّنَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ}

“Сизлар (муқаддас) китобни
тиловат қилган ҳолда, одамларни
яхшиликга буюриб, ўзингизни
унутасизми?! Ақлларингизни
ишлатмайсизми?!”

(Бақара: ٤٤)

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَتَوَلَّوْنَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَثُرَ مَقْتاً عِنْدَ

“Эй, иймон келтиргин бандалар!
Нима учун қилмаган ишларинигизни
гапирасизлар? Сизларнинг қилмаган
ишларингизни гапиришилигингиз

Аллоҳнинг олдида энг катта
гуноҳдир!”

(Софф:
۲،۳)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Қуръон хулқи билан
хулқланганлари сабабли, (Муслим:
۷۴۷) мана шу оятларга имтисол
қиласорқ, умматини нимага
буюрсалар у нарсани энг аввало
ўзлари бажаардилар ва нимадан
қайтарсалар, энг аввало у нарсани
ўзлари тарк қиласардилар.

Айникса, ҳаж мавсуми давомида
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг мана шу бекиёс

хулқарининг турли қирралари,
турли хил кўринишда намоён бўлди.
Улардан энг ёрқинлари тубандагилар
бўлса ажаб эмас:

1. Хутбатул вадоъдаги мана
бу сўзлари:

“Огоҳ бўлингларким, менинг мана
шу қадамим остида жоҳилиятнинг
барча одатлари бекордир:
жоҳилиятнинг барча қонлари
бекордир! Бизнинг қондан мен бекор
қилган аввалги қон Ибн Робийъа ибн
Хориснинг қони эди. Унинг сут
онаси Бану Саъд (**қабиласи**) дан эди.
Кейин уни Ҳузайл ўлдирган.
Жоҳилиятнинг судхўрлиги ҳам

бекордир! Биздаги судхўрликдан мен энг аввал бекор қилганим Аббос ибн Абдул Мутталибнинг судхўрлигидир. Бас, у ҳам бекордир, барчаси! (Муслим: ۱۲۱۸)

۲. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сахобаларини яхши ҳаж қилишга, Аллоҳга тўлиқ итоатга, таслимга ва ҳокисорликга буюрган вақтларида Аллоҳ ҳузурида уларнинг энг ҳокисор аҳволдагиси ўзлари бўлардилар. (Бухорий: ۱۷۰۱)

۳. Агарда сахобаларини зоҳидликга буюрсалар, уларнинг энг зоҳидроғи ўзлари бўлардилар. Зеро, ҳаж қилганда туяларининг эгари

эски, жабдуғи эса түрт дирҳамлик ҳам әмас әди. (Ибн Можжа: ۲۸۹)

ξ.   Одамларни захма (тиқилинч) га сабаб бўлишдан кайтариб, ибодатни хотиржам ҳолда адо қилишга буюрган вақтларида, ўзлари бошлаб бериб, Арафот, Муздалифа ва Минодан тушишда ўта салобат ва викор билан тушган эдилар. (Термизий ۸۸۷)

ο.   Одамларга соч олдиришнинг машруълигини изҳор қилиб, соч олганларга дуо қилганларида ҳам энг аввало ўзлари соч олдирган эдилар. (Бухорий: ۱۷۲۹)

၇. Сахобаларини динда ғулув қилишдан қайтариб, майда тошларни отишга буюрганларида ҳам энг аввало ўзлари ўшандай тошларни отган әдилар.

Шу нарсага ахамият бериш керакки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу шахсий намуналари шунчаки тасодифий нарса бўлмай, теран онглилик ва маълум мақсад билан қилинар эди. Бунга далил тариқасида (**Замзам қудуғидан сув тортиб**) сикоят (ҳожиларни суғориш) билан машғул бўлганларга хитобан: “агар одамлар сизларга мешақат қилиб қўймаганида мен ҳам сизлар билан бирга (**сув**) тортар эдим”

деганларини айтсак бўлади.

(Муслим: ۱۲۱۸)

Агар даъватчиларимиз ва бошқа ислоҳотчи одамларимиз барча ҳолатларида, хусусан ҳаж вақтларида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мана шу хулқларидан намуна олиб, ҳар бир хайрли ишларни аввало ўзлари бошлаб бериб, мункар ишлардан ҳам аввало ўзлари бош тортиб, одамларга худди Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдек намуна бўлсалар жуда гўзал иш бўларди.

Маъруф (**яхши**) ишга буюриб,
мункар (**гуноҳ**) ишдан
қайтарганлари.

Яхшиликга буюриб, ёмонликдан
қайтаришлиқ (**Ал амру бил маъруф
ван наҳю анил мункар**) диннинг
таянчи, яхши хаёт гарови ва Аллоҳ
субҳонаҳу ва таъоло Ўз
Пайғамбарларини у сабабли
юборган муҳим нарсадир. Ҳар бир
банда мана шу нарса сабабли дунё –
охиратда нажот топар, азиз бўлар ва
йўлида имкониятлар яралар. Аммо,
бу ишни ташлаб қўйишлиқ билан
шариат фалаж бўлар, дин – диёнат
емирилар, жаҳолот ёйилар ва чор
тарафни жаҳолот пардаси ёпар.

(Имом Ғаззолий. “Ихёу улумид дин”: ۲/۳۰۶)

Шунинг учун ҳар бир қодир
одамга—агар

у фойдаси бўлмайди деб ўйласа ҳам—
бу вазифани қиёмага етказиб адо
қилиши муқаррардир. Чунки,
мусулмон сифатида унинг вазифаси
қабул қилиш ё қилмаслик эмас,
балки бажаришдир.

Аллоҳ таъоло айтади:

{مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا أُبْلَغَ}

“Пайғамбарнинг зиммасидаги
вазифаси етказишлиқдан гина
иборатдир” (Моида: ۹۹)

{ وَأَمْرٌ بِالْعُرْفِ }

“Ва (эй, Мухаммад, уларни) маъруф
(ишлар) га буюринг” (Аъроф: ۱۹۹)

Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламни сифатлаб дейдики:

مَكْتُوبًاً عِنْدَهُمْ فِي الْتَّوْرَاهُ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ

“...Уларнинг (аҳли китобларнинг)
олдиларидағи Таврот ва Инжилда
битилган, уларни маъруфга буюрар
ва мункардан қайтарар...” (Аъроф:
۱۵۷)

Хуллас, Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг ҳаёт
саҳифаларига тааммул билан назар

солган одам у зот бутун умрини амр – маъруф, нахий мункар билан ўтказганлигининг гувоҳи бўлади.

Айниқса ҳаж мавсумида у зотнинг ҳоллари бу буюк вазифадан заррача ҳам айри бўлмади. Зеро, ҳожиларни ибодатларни қойим қилишга ундар, дунёларини ислоҳ қилиб, охиратда нажот берадиган нарсаларга иршод қилас ва бунга зид нарсалардан тинмай огоҳлантирас эдилар.

Тубанда у зотнинг ҳаж амалларига алоқадор амр – маъруф, **нахий мункарларидан лавҳалар келтирамиз:**

• Ўзи учун ҳаж қилмай туриб, бошқа одамга ҳаж қилмоқчи бўлган кишини қайтаргандари. **Ибн Аббос**

розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтилади:

“Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кишининг “Шибрима номидан лаббайка!” деганини эшитгач “Шубрима ким?” деб сўрадилар. “менинг оғам ёки яқин танишим” деб жавоб берди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “ўзинг учун ҳаж қилганмисан?” дедилар. “йўқ” деб жавоб берди ҳалиги одам. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “аввал ўзинг учун ҳаж қилгин, ундан кейин (кейинги мавсумда) Шубрима учун қиласан” дедилар. (Абу Довуд: ۱۸۱۱)

· Курбонлик олиб бормаган сахобаларининг эхромдан чиқишини кечиктирганларини кўриб, ғазабланган ҳолда бундан қайтарганлари ва “таҳаллул қилинглар!” (Эхромдан чиқинглар!) деб буюрганлари. Сахобалари (ўзларига оғир бўлганига қарамай) итоат қилдилар ва эхромдан чиқдилар.

(Бухорий: ۷۳۶۷.
Муслим: ۱۲۱۶)

· Каъбани тавоф қилаётганларида қўлини бир кишига ип билан боғлаб олган кишининг ёнидан ўтаётиб қўллари билан ипни

узиб юбодилар ва “қўлинг билан етаклаб юр” дедилар. (Бухорий: ۱۶۲۰)

· Аёлларга қараган Фазл ибн Аббоснинг кўзини қўллари билан тўсиб, мункарни амалий равишда қайтарганлари.

Жобир розияллоҳу анҳу айтади:
“Фазл ибн Аббос Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга мингашиб борарди. У оқ юзли, мафтункор ҳуснли, сочи ажиб гўзал йигит эди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жўнаганларида ёнларидан аёллар ўтиб қолди. Фазл уларга қарай бошлаган эди

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам унинг юзига қўлларини
қўйиб, тўсдилар. Фазл эса бу томонга
ўгирилиб қарай бошлади.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ҳам қўлларини бу томондан
айлантириб келиб, Фазлнинг юзини
бошқа томонга буриб қўйдилар.

(Муслим:

۱۲۱۸)

Аббос розияллоҳу анҳу айтади:
“Фазл Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи
ва салламга минганиш бораётган эди,
Хасъамийялик бир аёл (савол
сўрагани) келган эди, Фазл аёлга, аёл
ҳам Фазлга қарай бошлади. Шунда

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам Фазлнинг юзини бошқа
тарафга буриб
кўйдилар” (Бухорий: ۱۸۰۰)

Хозирги кунда ҳожиларимиз
орасида динни тушунмаслик
туфайли кўп мункарлар ёйилган.
Албата улар бу мункаротларни
атайлаб, ёмон ниятда қилмайдилар.
Шунинг учун уларга ислом
хукмларини ҳикмат ва
денишмандлик билан ўргатиш,
маъруфга тарғиб қилиб, мункардан
қайтариш жуда ҳам долзарб
вазифадир. Аммо бу соҳада
уламоларимиз ва даъватчиларимиз
нечоғли жиддий ҳаракат қилсаларда,

шоєъ мункаротларга, маъруф амалларнинг ғариблигига нисбатан етарли даражада эмасдир. Шунинг учун бу соҳада мункар ишни кўрган ҳар бир ҳожи инкор қилиши зарур. Чунки, [Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар:](#)

“Сизлардан кимингиз бир мункар амални кўрса, уни қўли билан ўзгартирсин! Агар бунга қодир бўлмаса, тили билан ўзгартирсин. Агар бунга ҳам қодир бўлмаса, у ҳолда қалби билан ўзгартирсин, аммо, бу иймоннинг энг заифидир”. (Бухорий: ۲۱۷۲)

Демак, эй, Аллоҳ сақлагур,
Аллоҳнинг ҳаромлари риоя
қилинмаганига ғазабнок
бўладиганлардан ва амр – маъруф,
нахий мункар фаризасини содиклик
билин адo қилишга ҳаракат
қилувчилардан бўлинг! Чунки,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам:

“Кимда – ким исломда бир яхши
суннат (ни тирилтира) бошласа, у
амалнинг ва у амални қилган ҳар бир
одамнинг савоби, уларнинг
savobidan ҳеч нарса камимаган
ҳолда унга ҳам етиб турар. Аммо,
кимда – ким исломда бир ёмон
суннат (йўл) бошласа, у амалнинг ва

у амални қилган ҳар бир одамнинг гуноҳи, уларнинг гуноҳидан ҳеч нарса камимаган ҳолда унга ҳам етиб турар”. (**Муслим: ۱۰۱۷**)

Одамларга тавозеъликлари.

Тавозеъ – бу хулқларнинг саййиди ва шарафлилик ўлжасидир. Тавозеъ сабабли Аллоҳ таъоло бандасига баланд мартабаларни ато этар.

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтиладики:

“Кимда ким Аллоҳ учун тавозеълик қилса, Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло

унинг мартабасини кўтарар”.
(Муслим. ۲۵۸۸)

Аллоҳ субҳонаху ва таъоло ҳам Ўз
Пайғамбари Муҳамад саллаллоҳу
алайҳи ва салламга:

{وَأَخْيُضْ جَنَاحَكَ لِمَنْ أَتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ}

“(Эй, Муҳаммад!) Ўзингизга тобеъ
бўлган мўминларга тавозеълик
қилинг” деб буюрди. (Шуъаро: ۲۱۵)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам роббисининг бу фармонига
дарҳол амал қилиб, инсоният
тариҳида мисли кўрилмаган
тавозеълик намунасини кўрсатдилар.
Зеро, ўз хизматларини ўзлари
қилардилар: ковушини ва

кийимларини ямар эдилар,
теваларини соғардилар, юкларини
күтарарадилар. Ҳаттоқи, уй – рўзғор
ишларига ҳам қарашар эдилар.
Болалар билан саломлашар ва
эркалатар эдилар. Саҳобаларидан ҳеч
бир нарсада имтиёзланмас эдилар.
Қора танлига ҳам, қизил танлига ҳам
бирдек муомала қилиб,
чақириқларига жавоб берер эдилар.

(Бухорий: ۶۷۶، ۶۰۷۲،
۶۲۴۷)

Деган эдиларки: “мен қул егани
каби едим, қул ўтиргани каби
ўтирдим”

(Бағавий. “Шархус сунна”:
۳۶۸۳)

Хатто, бирор жория келиб, “менинг фалон эҳтиёжимни ҳал қилиб беринг” дея қўлларидан етаклай бошласа, индамасдан эргашиб бориб, айтган масаласини ҳал қилиб берар эдилар. (Бухорий: ۷۰۷۲)

Шу билан биргаликда, ўз шахсиятлари ҳақида ғулув кетишга ва Аллоҳ ато қилган мартабадан юқори кўтаришга ҳеч кимга изн бермас ва : “насоролар Исо ибн Марямни ҳаволатиб мақтагани (ва натижада худо қилиб олгани) каби мени ҳаволатманглар!

Мен Аллоҳнинг қулиман. Шунинг учун мени “Аллоҳнинг қули ва Пайғамбари” денглар” дея танбех берар эдилар.

(Бухорий:

۳۴۴۵)

Айниқса, ҳаж мавсуми давомида одамларга етакчилик қилиш асносида тавозеъликларининг ажиг намуналари зоҳир бўлган эди.
Хозир баъзи бир қирраларига тўхталиб ўтамиз:

а.   **Ҳажга минган**
теваларининг эгари эски ва жабдуғи аранг тўрт дирҳамлик бўлгани. (Ибн Можжа: ۲۸۹۰)

b.   Одамлардан
имтиёзланишни ҳоҳламаганликлари.

Бунга мисол тариқасида одамлар қўл солиб сув ичаётган мешкобдан сув ичишни ҳоҳлаганларида сахобалардан бирининг “ё, Расулуллоҳ! Унга одамлар қўл солганлар, ахир!” деб, Ибн Аббосга алоҳида, хос сув келтиришни буюргани ва Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буни ман қиласорқ, **амакилари Аббосга қараб:** “менга хос сувнинг кераги йўқ! Одамлар ичган сувдан беринглар!” деган сўзларини айтсак кифоя қиласор (Аҳмад. “Муснад”: ۱۸۱۴)

- c. Асли қуллардан бўлган Усома ибн Зайдни Арафотда уловларига мингаштириб юрганлари.
- d. Оддий тоифадаги бир аёлнинг саволларига жавоб берган ҳолда туриб қолганлари. (Бухорий: ۷۰۷۲)
- e. Ҳар бир одамнинг у кишига ҳеч бир тўсқинликсиз мурожаат қила олиши ва эҳтиёжини осон гина ҳал қила олиши.

Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдида акобирлар—у хос хожиблар, пўш – пўшлаб турувчи ясовуллар – у мулозимлар бўлмаган.

(Мұслим

: ۱۲۷۳)

f. Ишоратларига маҳтал минглаб саҳобалари бўлганига қарамай, қурбонликга олиб борган тевалардан олтмиш уч донасини ўз қўллари билан сўйганликлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мана шу каби тавозеъликлари билан одамларнинг қалбларини забт қилиб, чексиз муҳаббатларига, ишончларига сазовор бўлдилар. Ҳозирги ҳаж мавсумида талабалар ва даъватчилар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу каби тавозеъликларидан намуна олишга

нақадар мұхтожлар! Ана шунда гина улар одамларға юмшоқлик ва тавозеълик намуналарини изҳор қила оладилар. Тавозеъ хусусан дунёning ҳар тарафидан келадиган, заиф, мұхтож ҳожиларга нисбатан жуда мұхимдир. Ўшалар олдида хокисор бўлиш ҳақиқий тавозеъдир. Бу борада Ибнул Муборак айтганларки: “тавозеънинг ҳақиқийси дунёси ўзингдан кам одам олдида ўзингни хокисор тутишлигингдир. Токи, сен унга ўз бойлигинг билан ундан афзал эмаслигингни изҳор қила олгин”

(Ғаззолий. “Эҳйоу улумуд дин”: ۳/۳۴۲)

Одамларга раҳмдилликлари.

Ислом – раҳмдиллик динидир.

Бинобарин, Ислом шариати ҳам катта–ю кичик ишларида мушфикалик, меҳрибонлик асосига қурилғандир. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оламларга раҳмат қилиб юборилишининг сабаби ҳам айнан мана шунинг учундир.

Аллоҳ таъоло деди:

{ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ }

“(Эй, Мұхаммад!) Биз сизни оламларга раҳмат қилиб юбордик”
(Анбиё: ۱۰۷)

{بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ... }

“...Иймонлиларга раҳмдил, мушфик”

(Тавба:

۱۲۸)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг ўзлари ҳам бу ҳақда
тубандагича хабарларни айтганлар:

“Мен раҳмат қилиб юборилганман”

(Муслим:

۲۰۹۹)

“Мен – Мұхаммаддирман... тавба ва
раҳмат Пайғамбари дирман!”

(Муслим:

۲۳۰۵)

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг раҳмдилликлари оммага шомил, чекланмаган, шафқатлари буюк эди.

Умайма разияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда у сахобий аёл айтадиларки: “мен аёллар жамоаси орасида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга байъат қилдим. Ўшандা бизга у зот: “тоқат ва бардошингиз чегарасида байъат қиласизлар” деган эдилар, мен “Аллоҳ ва расули бизга ўзимиздан ҳам меҳрибонроқ экан” дедим.”

(Термизий:

۱۰۹۷)

Яна бошқа ривоятларда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тавсифида мана бундай сўзлар айтилган:

“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам раҳмдил эдилар” (Бухорий:
۶۲۸)

“Мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам каби оиласига мушфик одамни учратмадим” (Муслим: ۲۳۱۶)

Бу нарсалар бир тарафдан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

салламнинг одамлар тарафидан чексиз ҳурматланишга ва итоатига талпинишларига сабаб бўлса, иккинчи тарафдан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга уларни бошқаришни ва тарбиялашни енгиллаштирас эди.

Агар биз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажларига назар ташласак, одамларни етаклаш борасидаги ранг – баранг раҳмдилликларига шоҳид бўламиз.

Тубанда ўшандай раҳмдилликларидан намуналар келтирамиз:

· Курбонлик қилишга жонлик олиб келмаган сахобаларига Эхромдан комил чиқишликтин лозим күрганлари.

(Муслим:

۱۲۱۳)

· Арафотда пешин ва аср намозларини жамъ тақдим қилиб (пешин вақтида) ўқиганликлари ва Муздалифада шом билан хуфтонни жам таъхир қилиб (хуфтон вақтида) ўқиганликлари.

(Бухорий:

۱۳۶)

Агар бундай қилмасалар бир кечанинг ўзида икки жойга кўчиб – қўниш ва жойлашиш ҳожилар учун жуда катта машаққат туғдирган бўларди.

· Зайф ҳожиларга Муздалифадан тунда: ой ботган ҳамон чиқиб кетишга рухсат берганлари.

Албатта, бу ҳолда бошқа ҳожилар эрталаб тушиб, тиқилинч бошлангунга қадар улар қурбонлик (**нахр**) кунининг амалларини bemalol бажариб, эҳромдан чиқишига улгуриб қолишарди.

(Бухорий:

۱۰۷۷)

- Нахр кунидаги қурбонлик, соч олдириш, тош отиш каби амаларни қилишликда одамларга енгиллик яратиб, “мен фалон амални олдин (ё кейин) қилиб күйибман” деганларга “қиласвер, ҳеч зарари йўқ” деганлари. (Бухорий: ۸۳)
- Ҳожиларнинг сиқояти (сув беришлик) билан машғул бўлиб қолган Аббос розияллоҳу анхунинг Мино кунларида Маккада ётиб қолишига изн берганликлари ҳамда чўпон – чўлиқларга икки кунлик жамаротни бир кунда отишга рухсат берганлари.

(Бухорий:
۱۷۴۵)

- Ҳаж амалига жисмонан қодир бўлмаган одамлар ўрнига бошқа кишининг ҳаж (**бадал**) қилишига руҳсат берганлари.

(Муслим:
۱۳۳۵)

- Одамларга меҳрибонлик ва қулайликни риоя қилиб баъзан афзал амални тарк қилганлари. Жумладан, тавоғ ва саъй амалини тужастида ижро қилдилар. Ваҳоланки, пиёда қилиш афзал эди. Шунингдек, Ҳажарул Асвадни қўл билан

силашни тарк қилиб, таёқ билан
“силадилар” ва ҳоказо...

(Муслим: ۲۲۱۷)

· Касал бўлган саҳобаларини
кўргани боришлари ва уларни
енгилликларга иршод қилганлари...

Мухтарам ҳожи биродар! Агар сиз
ҳам мана шу ҳаж мавсумида Аллоҳ
субҳонаҳу ва таълонинг раҳматига
сазовор бўлай десангиз, Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
наҳжидан бориб ва тубандаги
ҳадисларига амал қилиб заифларга
раҳмдил бўлинг. **Чунки:**

“Раҳмдилларга Раҳмон раҳм
қилгай!”

(Термизий:
۱۹۲۴)

“Раҳм қилмаганларга раҳм
қилинмас”

(Бухорий:
۵۹۹۷)

“Одамларга раҳм қилмаганга Аллоҳ
хам раҳм қилмайди” (Бухорий: ۷۳۷۶)

“Аллоҳ бандалари орасидаги
раҳмдилларга раҳм қилажак!”

(Бухорий:
۱۰۸۳)

Агар сиз дўзахдан нажотни
ҳоҳласангиз тошбағирликдан йироқ
бўлинг! Чунки:

“Тошбағир кимсадан раҳмат
суғуриб олинар!” (Термизий: ۱۹۲۳)

Одамларга эҳсонлари.

Инсон нафси ҳаёт неъматлари ва
лаззатларидан юз ўгирганда бу
хислат билан одамларга яхшилик
қилишда ҳеч қандай торлик ва
хорликни ҳис қилмайди ва ўзи билан
бошқа одамлар орасидаги адоватни
муҳаббатга айлантиради.

Аллоҳ таъоло деди:

أَدْفُعْ بِالَّتِيْ هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا أَلَّذِيْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاؤُهُ كَانَهُ وَلِيُّ حَمِيمٌ

“(Одамларни) яхши (хулқдан иборат) нарсалар билан қайтариңг. Баногоҳ, сиз билан унинг орасида адоват бўлган одам самимий дўст каби бўлиб қолар”

(Фуссилат:
۳۴)

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётини тааммул қилиб кўрган одам у зот ғоят зоҳидлик ва камоли эҳсонни ўзларида жамлаганликларига гувоҳ бўлади.

Чунки, икки ой муттасил уйларида қозон қайнамай, ўчоғида ўт ёқилмай, емак – ичмаги сув билан хурмодан гина иборат бўлиб қолганда ҳам

одамларнинг энг саховатлиси бўйича
қолганлар.

(Бухорий:
۲۰۷)

Балки, фақирликдан заррача
қўрқмасдан саховатпешалик
қиласверардилар.

Айтардиларки: “агарда менинг Уҳуд
тоғи микдорича олтиним бўлса ҳам
(эҳсон қилишим сабабли) уч кун
мобайнида ҳеч нарса қолмаслиги
мени хурсанд қилар эди. Магар
бирор нарса ортиб қолгудек бўлса,
уни қарзга (бериш учун) тайёрлаб
қўярдим”

Ҳа. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қалблари Аллоҳга шу қадар боғланган, ўзлари охират учун шу қадар ажралиб чиққан эдилар. Дунёдан зоҳидликлари олий мақомга етгани сабабли уни пашшанинг қанотича ҳам кўрмас эдилар.

Ҳаж мавсумидаги одамларга етакчилик асносида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг эҳсонлари сон – саноқсиз эди. Сиз қайси соҳани қараманг, унда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буюк эҳсонларидан намуналар кўра оласиз.

Тубанда улардан баъзи бирларини эътиборингизга ҳавола қиласиз:

v Ҳаж сафариға қасд
қилганларида Зул Ҳулайфада бир
кун тўла туриб, ўзига қўшилишни
ният қилган бироқ, кечиккан
одамларни кутганлари. (Бухорий:
1001)

v Ҳаж мавсумида садака,
эҳсонларни кўпайтирганлари.
Масалан, қурбонликга сўйган юз
нафар туяларининг гўшти ва
терисини мискинларга тақсимлаб
берганлар. (Муслим: 1317)

Бундан бошқа жойларда ҳам кўп
эҳсонлар қилганлар. (Муслим: 1679)

v Одамларнинг рағбатларига, матлабларига хушмуомалалик ва одоб билан жавоб берганлари.
(Бухорий: ۱۰۱۸)

v Арафот, Муздалифа ва Мино орасида қатнаган пайтларида Усома ибн Зайд билан Фазл ибн Аббосни галма – гал мингаштириб юранликлари.

**(Бухорий:
۱۰۴۴)**

v Хутбалари асносида заиф одамларни риоя қилиб, уларга таълим берганлари ва амалларда енгилликга иршод қилганлари.

(Бухорий:

4803)

- v Умматларининг нажот топиши ва дуолари қабул бўлишига муштоқликлари. Зеро, Арафот ва Муздалифадаги дуоларида Аллоҳ субҳонаҳу ва таъолодан мана шу нарсани сўраб зорлаганлар. Агар бир киши “ё, Расулуллоҳ, менга дуо қилинг” деб сўраса, **дуони барча умматларига ом қилиб:** “Аллоҳ сизларни мағфират қилсин!” дер эдилар. (Аҳмад: 10972)
- v Очик, ёрқин баён қилишга тиришганликлари ва одамлар яхши англаб олиши учун баёнларини

такрорлаб – такрорлаб
айтганликлари. (Термизий: ۶۱۶)

v Саҳобаларини – Аллоҳ улардан
рози бўлсин – фитна ва тухмат
ўринларидан авайлаганликлари.

Масалан, Хасъамийялик аёлга
қараган Фазлнинг юзини текари
ўгириб қўйганлари. **Фазлнинг отаси**
Аббос розияллоҳу анҳу бунинг
сабабини сўраганларида Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам:
“қарасам, ёш йигит ва ёш қиз, иккиси
ҳам Шайтондан омон қолгудек эмас”
деб жавоб берганлар. (Термизий:
۸۸۰) Шунингдек, кунлардан бирида
Хайф масжиди яқинида икки киши

чодирларида намоз ўқидилар. Кейин масjidга келдилар. Ваҳоланки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамлар билан намоз ўқиётган эдилар. Ҳалиги икковлон жамоатга қўшилмасдан четроқда туриб қолишиди. Шунда (намоздан кейин) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга қараб: “иккинчи бундай қилманглар! Агар турган ерингизда намоз ўқиган бўлсангиз ва кейин масjidга келсангиз, жамоатга қўшилаверинг. Бу сизлар учун нафл бўлади” дедилар.

(Термизий:

۲۱۹)

Мұхтарам биродар! Агар сиз ҳам Аллоҳ субҳонаху ва таълонинг ризосига мушарраф бўлишни истасангиз ва фазл—у марҳаматига ноил бўлишни ҳохласангиз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хулқи билан хулқланинг, амалингизни ислоҳ қилинг ва ҳаж мавсуми давомида заифлар билан муҳтожларга илмингиз, молингиз, мартабангиз ва қувватингиз билан саховат қилинг! Аллоҳ таъоло деди:

{ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ }

“Эҳсон қилинглар, албатта, эҳсон қил-

гувчиларни Аллоҳ севар” (Бақара:
۱۹۵)

{ هَلْ جَرَأَءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا إِلَهْ سَانٌ }

“Эхсон (яхшилик) нинг мукофоти
фақат яхшилиқдир” (Ар – Роҳман:
۷۰)

Агарда сиз ҳажингиз мабур
(мақбул) бўлиши, гуноҳингиз
мағфират қилиниши ва жаннатга
дохл бўлиш ҳақида ўйласангиз
мискинларни таомлантиринг, хуснул
хулқни ўзингизга лозим туting.
Чунки: “мабур ҳаж учун жаннатдан
ўзга мукофот йўқдир” (Бухорий:
۱۷۷۳)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламдан “ҳажнинг яхшилиги
нимада?” деб сўралганида
“мискинларни таомлантириш ва
ширин сўзда” деб жавоб берганлар.

(Ҳоким. “Мустадрак”:
۱/۷۵۸)

Одамларга нисбатан сабрлиликлари.

Сабр – бу тақвадорларнинг зоди
роҳиласи, даъватчиларнинг
тайёргарлиги, имкониятлар эшиги ва
яхшилик хазиналаридан бир
хазинадир. Барча зафарлар сабр
орқали ҳосил килинар, илғорликга
ҳам у сабабли етилар. Сабрсиз одам
етакчиликга ярамас. Чунки, сабр

ғазаб вақтида нафсни тияр, жўшқинлик вақтда жиловлар. Сабр муҳаббатга сабаб бўлар, азиматни кучайтирас ва фикрни пиширас.

Хадиси шарифда айтиладики: “ким сабр қилса Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло унинг сабрини оширас. Кишининг бирорга берган нарсалари ичидан сабрдан яхшироқ ва кенгроқ нарса йўқдир” (Муслим: ۱۰۳)

Сабрни одамлар ичидаги зийраклари, донолари ва улуғлари тушуниб етганлар. Мана, Умарул Форуқ розияллоҳу анҳуни олайлик.

Деганларки: “биз энг афзал ҳаёт лаҳзаларимизни сабрдан топдик”

(“Саҳиҳул Бухорий”)

Али розияллоху анхуга қулок
солайлик. [Айтдиларки](#): “сабр – бу
қоқилмайдиган, мункимайдиган
туядир” (Ибнүл Қаййим.
“Мадорижус соликийн”: ۲/۱۰۸)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг сабрлари доимо Аллоҳ
учун ва Аллоҳ ёрдами ила бўларди
ва бу соҳада нафсларини тоқатга
бўйсундириб, маъсиятдан тизгинлаб
ҳамда Аллоҳ субҳонаҳу ва
таъолонинг қазойи – қадарига чидаб
олий мақомларга кўтарилдилар.

Жиҳоднинг бир тури каби бўлган
ҳаж амали мобайнида ҳам
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг шахсиятларида бир
вақтнинг ўзида сабрнинг уч тури
зоҳир бўлган эди. **Жумладан:**

- Одамларнинг инжиқликларига
ва ҳар хил муомалаларига.
- Ўз вазифаларининг
машаққатларига.
- Ҳаждаги турли воқеъаларга.

Аммо, одамларга сабрлилиги
ҳақида айтсак, сафар давомида ҳеч
қандай малолланиш ва бехуда

ғазабни ошкор қилмадилар. Бу эса ақлларни ҳайратга соладиган ишдир.

Аммо, вазифалари ҳам жуда мاشаққатли эди. Авваламбор у зот Аллоҳга қуллик вазифасини комил даражада, ўта хокисор равишда адо этдилар. Шу билан биргаликда одамларнинг ахволларидан, бирдамликларидан масъул эдилар ва буни теран ҳис қиласроқ, уларга аъло даражада етакчилик қилдилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу билан гина кифояланмасдан одамларга муаллимлик, мураббийлик вазифасини ҳам адо этиб, бу улкан издихомни барча яхшиликларга

бошладилар. У зотнинг қалб тўрида ҳар доим ўз вазифасини комил даражада адо этиб, ўзига юкланган рисолат амонатини умматига етказиш қайғуси турар эди. Шунинг учун умматига ҳар лаҳзада намуна бўлдилар. Ҳар бир одам у кишига кўз тикиб, нима амал қилаётганлигини, нима сўз айтаётганлигини кузатиб турарди ва у зотнинг наҳжига юришга тиришар эди. Албатта, ёши олтмишдан ўтиб қолган, боз устига тўққиз завжаси ва оиласидаги бошқа заифалари ҳам бирга бўлган вақтда юз минг чамасидаги одамга сабр қилиш енгил эмас эди.

Аммо, ҳаждаги турли воқеъаларга келсак, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга юз мингдан ошиқ киши ҳаж сафариға отланган эди. Бунинг маъноси, юз минг хил кўриниш ва юз минг хил табиат билан муроса қилиш демакдир. Боз устига у одамларнинг тушунчалари, ёшлари, ўлкалари, моддий – маънавий ва ижтимоий аҳволлари ҳамда шевалари бир хил эмас эди. Яна бунга қўшимча улар орасида заифлар, касаллар, гўдаклар ва аёлларнинг борлигини ҳисобга олинса, уларга лутф ва риоя қилиш учун не қадар буюк сабрга ва не даражада юксак етакчилик

маҳоратига мухтож бўлиниши
равшан бўлади.

Демак, эй ҳожи биродар,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам сингари сабрли бўлишга
тиришинг. Зеро, иймон – бу “сабр ва
саҳоватдир” (“Муснад”:
۱۹۴۳۵)

Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло ҳам
сабрлилар билан биргадир. Сабрли
одамга роббиси ҳузурида ҳисобсиз
ажрлар берилажак! Бас, Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
сабрлари ҳар доим йўлингизда маёқ
бўлсин! Худди у зот сингари итоатда
бўлишга, маъсиятлардан ўзни

авайлашга тиришиңг.
Машаққатларни күтара билинг.
Енгилтаклик, жирракилик ва
ғазабдан эхтиёт бўлинг. Одамлар
орасида юрар экансиз улардан етган
азиятларга сабр қилинг. “Сунани
Ибн Можжада” ٤٠٣٢ рақамли
ҳадисда айтилишича “одамларга
аралашиб, уларнинг азиятларига сабр
қилган мўмин одамларга
аралашмайдиган ва уларнинг
азиятларига йўлиқмайдиган
мўминдан кўпроқ ажр–у савобга эга
бўлади”.

Демак, сизга азият еткизган
биродарингизги пешонангизни
тириштиришиңгиз абасдир. Бу нарса

сабрга хилоф равишдаги амал
ҳисобланади.

Одамларга меҳрибонликлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг меҳрибонликлари ва
бандаларни меҳрибонликга даъват
қилганлари ҳақида событ баёнлар
жуда ҳам кўпдир. **Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг**
ўзлари ҳам бу ҳақда мана бундай
ҳадисларни айтганлар:

“Аллоҳ ҳар бир ишда
меҳрибонликни севади” (Бухорий:
7024).

“Қайси ишда меҳрибонлик бўлса,
уни безар. Қайси ишда меҳрибонлик
йўқ бўлса, у иш айбли бўлар”
(Муслим: ۲۰۹۴)

“Кимда меҳрибонлик йўқдир, демак
у барча яхшиликлардан маҳрумдир”

(Муслим:
۲۰۹۲)

Меҳрибонлик ҳикматнинг боши,
амалнинг зийнати, фиқҳнинг
белгиси, ҳуснул хулқнинг
натижасидир. Кимда меҳрибонлик
бўлса, унда демак, нафсини ҳаво – ю
ғазабдан тия билиш қудрати ҳам
бордир. Меҳрибонлик одамларнинг
муҳаббатига сабаб бўлар,

мушфикаликни чорлар, одамларга яқинликни, үзаро ҳамкорликни ҳосил қилас, адоват ва гинани зойил қилас ва узилишлиг – у кўнгилхираликларни узоклаштирад.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам меҳрибонлик ва мулоятни касб қиласроқ одамларнинг энг латофатлиси, энг кечиргувчиси эдилар. **Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло** Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мулойимлигини сифатлаб бундай деган эди:

فِيمَا رَحْمَةٌ مِّنَ اللَّهِ لِنَتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَطَّاً غَلِيلَ الْقَلْبِ لَا نَقْضُوا مِنْ حَوْلَكَ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَأَسْتَغْفِرُ لَهُمْ وَشَاءْرُهُمْ فِي الْأَنْزَلِ

“Бас, Аллоҳ тарафидан берилган раҳмат сабабли уларга мулоямат қилдингиз. Агарда қўпол ва тошбағир бўлганингизда улар атрофингиздан тирқираб кетар эдилар. Бас, энди уларни афв этинг, улар учун истиғфор айтинг ва иш (ларингиз) да улар билан маслаҳатлашинг.” (Оли Имрон: ۱۰۹)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мулояматига шоҳид бўлган гувоҳлар у зотни тубандагича сифатлаганлар:

“...Жуда мулойим эдилар”

(Бухорий:
۷۲۸)

“...Қалблари юмшоқ әди”

(Мұслим:

۷۷۴)

“...Бизларга меҳрибон әдилар”

(Бухорий:

۲۳۳۹)

Хаж мавсумидаги одамларга
етакчиликлари давомида у зотдан
жуда ажойиб меҳрибонликлар содир
бўлган. **Тубанда улардан**
баъзиларининг тафсилоти:

v   Одамларни талбия айтишга
мажбурламаганликлари. Балки,
одамлар талбия сўзларига баъзи

сўзларни зиёда қилсалар ёки
камитсалар ҳам индамадилар.

(Муслим:

۱۲۱۸) Арафотдан тушаётганда ҳам
шундай бўлди.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам кўпроқ талбиялар айтар,
одамлар эса ўз ҳоҳишларича талбия,
таҳлил ҳамда такбирларни айтишар,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам уларни инкор қилмас эдилар.
(Бухорий: ۱۶۵۹, ۱۶۸۶, ۱۶۸۷)

v Ҳаж йўлида ва ибодатгоҳлар
орасида қатнаганда сояда дам
олганлари ва уловда юрганлари.
Агарда бундай қилмасалар, ибодатни

у кишидан ўрганган одамлар пиёда юриб кўп машаққат тортар эдилар.
(Бухорий: ۱۶۶۶)

v Тавоф, саъй каби ибодатларда улов мингандиклари. Агар минмасалар, сахобалари у кишини одамларнинг сиқувидан ҳимоя қиласман, йўл очаман деб кимдир бирорларни туртиб, четга суриб ранжитишлари мумкин эди.

(Муслим: ۱۲۷۴)

v Ҳаж мавсуми давомида одамлар орасида, уларга яққол кўриниб юрганлари. Бу эса савол сўрашни ва ўзларидан намуна олишни ҳоҳлаган

умматларига енгилликни
хөхлаганлари сабабли эди.

- v Одамларга тоқатлари баробарида амал қилишга буюриб, ҳоҳ ибодатда бўлсин, ҳоҳ бошқа ишларда бўлсин уларга енгиллик қилганлари. (Абу Довуд: ۱۹۰)
- v Ибодатларни адo қилиш ва ибодатгоҳлар орасида қатнаш асносида виқор ва сакинатлик бўлишлари. Агарда шошилиб борсалар бу нарса кейинчалик одамларга анча мاشаққатни яратиб қўйиши табиий эди.
- v Арафотдаги хутбаларини қисқа қилганлари.

v Тавофи қудумни қилғанларидан кейин то Арафотдан қайтиб келмагунларича тавоф қилмаганликлари (**Бухорий: ۱۰۴۵**) ва ташриқ кунларыда Минодан чиқмай ибодат қилғанлари. Фақат видолашиш вақти келгандагина тавофул видо учун Ҳарамга келғанлари. Ваҳоланки, тавофнинг фазилати жуда улуғ эди. Шундай бўлса ҳам Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам умматларига енгиллик бўлиши учун уларга лутф айлаб шундай қилдилар. (**Ибн Ҳазм: “Ҳажжатул вадоъ”: ۱۲۴. Ибнул Қаййим: “Зодул Маъод”: ۲/۳۱۰, ۳۱۱.**

Ибн Касир: “Сийратун набавийя”: ξ/ξ · ξ)

- v Ҳар доим умматларига енгилликни ихтиёр қилғанлари. Масалан, ўзлари билан қурбонлик олиб бормаган сахобаларига – улардан Аллоҳ рози бўлсин – эҳромдан чиқишга рухсат берганлари, Арафот билан Муздалифада намозларни қаср ва жамлаб ўқишини ихтиёр қилғанлари ҳамда Минодаги намозларини қаср қилиб ўқиганлари. (Бухорий: ۱۶۵۶.
Муслим: ۱۲۱۸)
- v Минода турган сахобаларига – улардан Аллоҳ рози бўлсин – турган

жойларида қурбонлик сўйишга ижозат берганлари. **Жобир** розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтиладики: “мана шу ерда сўйдим. Минонинг ҳар жойи манҳар (қурбонлик сўйиладиган жой) дир. Турган ерингизда сўяверингиз” (Муслим: ۱۲۱۸) Шунингдек, тиқилинчда қийналишмасин деб аёлларга кун чиқишидан олдин тош отишга рухсат бердилар. (Бухорий: ۱۶۷۹)

v Ҳажни битирган одамларни тезроқ қайтишга буюрганликлари. Бу эса уларга ва уларнинг уйда қолган оиласарига мушфикалик аломати эди. Чунки, сафар – бу азобнинг бир

бўлагидир. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларига айтар Эдиларки: “кимда – ким ҳажни адo қилган бўлса, оиласига қайтишга шошилсин. Бунинг баробарига у катта савобга эга бўлади”

(Ҳоким. “Мустадрак”:

۱/۶۰۰)

v Саҳобаларини – улардан Аллоҳ рози бўлсин – ўз жонларини аяшга буюрганликлари. Ҳориб – чарчаб, қурбонлик туюни ҳайдаб кетаётган кишига дедиларки: “уни миниб ол”. Ҳалиги одам “ахир бу қурбонлик – ку?!” деди. Яна “миниб ол!” дедилар. У одам яна “ахир бу қурбонлик –

ку?!” деди. Шунда, иккинчисида ё учинчисида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Эй, ҳолингга вой бўлгур, миниб ол деяпман!” дедилар”.

(Бухорий:
۱۶۸۹)

Яна бир сафар айтдиларки: “ҳадӣ (туя) ларни то бошқа улов топгунга қадар яхшилик билан (урмай, сўкмай) минаверинглар” (Ибн Ҳиббон: ۴۰۱۰)

Жамаротга тош отилаётган чоғда эса одамларга мана бундай деб хитоб қилдилар: “ҳой, одамлар! Бир – бирингизни ўлдириб қўйманглар!

Бир – бириңизга азият
етказманлар! Агар тош отсанглар,
майда тош отинглар!”

...Умар розияллоху анҳуга
дедиларки:

“Эй, Умар! Сиз бақувват одамсиз.
Хажарул Асвад ёнида тиқилинчга
кирманг. Заифларга озор бериб
қўясиз. Фақат холиликни топсангиз
гина силанг. Илло, таҳлил ва такбир
айтиб, (қўлингизни) ўпиб қўйинг”
(Аҳмад: ۱۹۰)

v   Одамларнинг аҳволларини ва
кўнгилларини риоя қилишлари.
Масалан, юз туюни қурбонлик учун
ҳайдаб келганларида у зотдан намуна

олишни ҳоҳлаган баъзи саҳобалари бундай қила олмасликларидан маҳзун бўлдилар. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам агар бу нарса сизларга мاشаққат пайдо қилишини билганимда бундай қилмас эдим деган маънода сўзлаганлар. (Ибн Касир. “Сийратун набавийя”: ٤/٣٣٣)

Шунингдек, Саъб ибн Жассома розияллоҳу анҳу у кишига ёввойи эшак (**зебра**) нинг сон гўштини ҳадя қилганида “мен эхромдаман. Агар эхромда бўлмаганимда ҳадянгизни рад қилмас эдим” деб, узрнамо рад қилганлар.

Яна шунга ўхшаш воқеъа Абу Қатода ва унинг асҳоблари билан рўй берган эди. Яъни, улар эҳромдалиқ вақтда Абу Қатода бир ёввойи эшакни овлайди. Чунки, у эҳромда эмас эди. Аммо шериклари у гўштдан ейишга шубҳаланиб қоладилар ва Расулуллоҳга масалани кўндаланг қиласидилар. Шунда расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “сизлардан ҳеч бирингиз буйруқ ёки ўлжага ишорат берганмиди?” деб сўрайди. Улар “йўқ” дейишгач, расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “қолган гўштини ҳам еяверинглар” деб рухсат берадилар. Яна бир

ривоятда айтилишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам улардан “ўлжанинг гўштидан бирон нарса қолдими?” деб сўрайдилар. “ҳа, оёғи қолган эди” дейишгач, уни оладилар ва тановул қиласидилар. (Муслим: ۱۱۹۶)

Ҳозирги асримизда эса, кўп ҳожиларимиз ҳаж аҳкомларини билмайдилар. Чунки, уларнинг кўпчилиги ажам халқлари, аёллар, қарилар ва бошқа заиф одамлар. Яъни барчаси меҳрибонликга муҳтоҷ одамлар. Уларга меҳр билан йўл кўрсатиш, таълим бериш, насиҳат қилиш лозим бўлади. Ҳеч иккиланмасдан уларга аралашиш,

бирга яшаш ва керак бўлса хизматларида бўлиш лозимдир. Агар сиз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўрнак оламан десангиз уларга эҳсон ва мулоямат қилинг, ғазабингизга молик бўлинг, пешонангизни тириштирманг ва қўполлик қилманг. Чунки, бу Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мерос мулояматга зид нарсадир. Имом Термизийнинг “Жомеъларида” ۲۰۱۳ – рақам билан келган ҳадисда айтиладики: “кимгаки мулоийимликдан улуш берилган бўлса, демак, яхшиликдан бир улуш бериибди. Кимки мулоийимликдан улуш олмаган бўлса,

демак у бир улуш яхшиликдан
маҳрум бўлибди”

Ҳаж вақтида одамларга
етакчиликчиликларидаги бошқа
аҳволлари.

Бу ерда Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг ҳаж вақтидаги
муваффакиятли етакчиликларига
кatta таъсир қилган, одамлар билан
бўлган муомаласига ҳусн
бағишлиган ва уларнинг
қабулиятларига сабаб бўлган бир
неча ишлари борки, ҳозир улардан
бир нечасига тўхталиб ўтмасак
бўлмайди:

v   Одамларни интизомга
солишлари.

Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи
ва саллам Минода одамларни
тартиблаб, интизомга солдилар ва
улардан ҳар бирларини ўзларига
муносиб жойларга туширдилар.

Абдур Раҳмон ибн Муъоз

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг сахобаларидан бўлган
бир кишидан ривоят қилган ҳадисда
айтадики: “Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва саллам Минода одамларга
хутба қилдилар ва уларни ўз
манзилларига тушириб,
“муҳожирлар мана бу ерга тушсин”
деб, қибладан ўнг тарафга ишора

қилдилар. Кейин “ансорлар мана бу ерга тушсин” дедилар ва қибладан чап тарафга ишора қилдилар. Кейин (дедилар:) “бошқалар уларнинг атрофларига тушсинлар”

(Абу Довуд:

۱۹۰۱)

Бошқа бир ривоятда мана бундай дейилади: “кейин муҳожирларни масжиднинг олди тарафига, ансорийларни эса, масжиднинг орқа тарафига тушишга буюрдилар. Улар масжиднинг олди ва орқа тарафига тушдилар. Улардан кейин бошқа одамлар тушдилар” (Абу Довуд: ۱۹۰۷)

Хозирги бизнинг замонимизда эса, ибодатлардаги ва ибодатгоҳлар орасида кўчиб юриш асносидаги жуда кўп мушкулотлар баъзи тоифаларнинг ўз шахсий манфаъатларини бошқаларидан юқори қўйиб, мунтазам қонунларга риоя қилмай қулай жойларни эгаллаб олишга интилишларидан келиб чиқади. Эй ҳожи биродар! Сиз бу масалада интизомли бўлинг ва бошқа одамларга ўрнак бўлишга ҳаракат қилинг. Бошқа биродарларингизнинг манфаъатини ўз манфаъатингиздан юқори қўйишга тиришинг.

v   Одамларга хизмат қилишга қизиқтиришлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ҳаж вақтида одамларга
хизмат қилғанларни
шижоатлантирар ва уларга баъзи бир
имтиёзларни берар эдилар. Масалан,
амакилари Аббос розияллоҳу анхуга
Мино тунларида ҳам Маккада
тунашга ижозат берганлар. Чунки,
Аббос розияллоҳу анху сикоят
(одамларга сув улашиш) иши билан
билан банд эди.

(Бухорий:
۱۷۳۴)

Шунингдек, сув тарқатувчиларнинг
олдига келгандаридан уларга қараб:
“амал қилаверинглар. Сизлар солиҳ

амал қилаяпсизлар” дея
шижоатлантирган әдилар.

Хозирги вактларда ҳам Аллоҳ субҳонаҳу ва таъолонинг фазли билан ҳожиларга хизмат қилишда кучларини ва молларини, илмларини ва вактларини аямаган аҳлу фазлар чиқаяпти. Бунга муваффақ қилган Аллоҳга шукр қилишимиз лозим. Бирок, баъзи бир биродарларимиз бу хизматларнинг қадрини билмай, уларга табассум ила ташаккур изхор қилиш ўрнига кўнгилни хира қиласиган сўзларни айтишади.

Хожи биродарим! Сиз уларга Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

салламнинг “ким одамларга шукр қилишни билмаса, Аллоҳга ҳам шукр қилмайди” деган сўзларини мисол келтирсангиз ва нариги эҳсон қилганларни эса, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга ўхшаб хайрия ишларини давом эттиришга шиҷоатлантирангиз ажиб иш бўларди ва бу далдангиз уларнинг қувватларига қувват ғайратларига ғайрат қўшган бўларди.

v   Одамларнинг ҳуқуқларини риоя қилишлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқаларнинг ҳуқуқларини сақлашга ва уларни ҳар турли

зарарлардан эхтиёт қилишга ҳарис
эдилар. **Тубандаги воқеъалар ана**
шундай хислатларини ёритган ҳаёт
лавҳаларидан баъзиларидир:

— Минода Оиша онамиз
салқинлаб ўтирадиган чодир
тикишни таклиф қилғанларида,
маъқуллик бермасдан “Мино ким
аввал келса, ўшанинг тужу
чўқтирадиган жойидир” дедилар.

(Термизий:
۸۸۱)

— Одамларга замзам
сувини тарқатиб юрадиган
сиқоятчиларга ёрдам беришга
кўнгиллари чопса ҳам, агар уларнинг

ёнига тушгудек бўлса, одамлар у зот атрофига тўпланишиб, сув тарқатувчиларга мاشаққат бўлиб қолишини андиша қилдилар ва уларга “агар сизларга машаққат бўлмаса эди албатта тушар эдим ва арқонни елкамга олар эдим” дедилар. (Бухорий: ۱۶۳۶)

Бугун эса...жуда кўп ҳожиларнинг хусусан, заифларнинг ҳуқуқлари баъзи масъуллар, ҳожибошилар, Аллоҳдан уялмаган ҳожилар ва бошқа дунё бандалари ва золим одамлар тарафидан шу муборак ерларда ҳам оёқ ости қилинмоқда.

Хожи биродарим! Сиз ана шундай одамларга ўхшаб қолищдан эҳтиёт бўлинг! Агар қодир бўлсангиз уларга насиҳат ва иршод қилишга шошилинг!

v   Ҳақиқатга журъатлиликлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга нечоғли мушфик – меҳрибон, ўта ҳаёли бўлишларига қарамасдан ҳақиқатни баён ва ижро қилишда ҳатто, баъзи одамларнинг ҳоҳишларига хилоф бўлса ҳам журъатли эдилар. Бунга шоҳид бўладиган ҳаёт лавҳалари жуда кўп бўлиб, **баъзилари мана булардир:**

· Фазл ибн Аббосни халойиқ олдида хасъамийялик аёлга қарашдан манъ қилғанлари. Фазл такрор такрор қарап, одамлар күп эди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Фазлнинг бўйнидан ушлаб, юзини бу томонга буриб қўйдилар. Шунда амакилари Аббос бунинг сабабини сўраб, “ё, Расулуллоҳ! Нега амакингиз ўғлининг бошини бурдингиз?!” деганларида, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “қарасам, ёш йигит ва ёш қиз... Шайтон эса уларни омон қўядиган эмас” деб жавоб бердилар. (Термизий: ۸۸۰)

- Завжалари Софийя ҳайз күрганда, у ҳали нахр кунининг тавофини қилмаган бўлса керак деб ўйлаб, (қайтиб кетаётганларга) “у сизларни кечиктиради деб ўйлайман” дедилар. (Бухорий: ۱۷۷۲)
- Ҳали бақувват, ишга яроқли бир одам садақа сўраб келганида садақа бермаганлари.
- Кўпчилик сахобалари қурбонлик ҳайдаб келмаганлари сабабли, уларни эхромдан чиқишига рухсат берган эдилар. Улар Расулуллоҳ ҳам биз каби бўлса деб рағбат қилиб қолдилар. Аммо, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

саллам уларнинг раъйига қарамай,
эҳромларида қолдилар ва уларга
қараб “агар менинг қурбонликларим
бўлмаганида, сизлар каби таҳаллул
қилар (эҳромдан чиқар) эдим”
дедилар.

Хожи биродарим! Сиз ҳақиқатни
таълим бераётганда, маъруфга
буюриб, мункардан қайтараётганда
ва баён, насиҳат, тавжих қилаётганда
ҳақ гапни айтишдан ҳаргиз
тараддуудланманг! Зеро,
тараддуудланиш ожизлик, Аллоҳдан
уялмаслик белгисидир. Аллоҳ
субҳонаҳу ва таъоло ҳеч қачон
ҳақиқатни айтишдан ҳаё қилган
эмас. Бас, сиз Расулуллоҳ саллаллоҳу

алайҳи ва салламдан ўрнак олинг. У зот “чимилдиқдаги келинлардан ҳам ҳаёлироқ” (Бухорий: ۳۰۶۲) бўлишларига қарамасдан, Аллоҳнинг ҳалоллари ҳаром, ҳаромлари ҳалол қилинганда қаттиқ ғазабланардилар ва ҳаттоқи интиқом олардилар. Оиша онамиз айтадиларки: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳеч бир аёлларига ёки ҳеч бир ходимларига қўл кўтармаганлар. Магар, Аллоҳ йўлида жиҳод қилгандагина (Аллоҳнинг душманларига қўл кўтарганлар) Ўзларига етган озор учун ҳам озор етказувчидан ҳеч интиқом олмадилар. Магар, Аллоҳ ҳаром қилган нарсалардан биронтаси

риоя қилинмай қолса, у ҳолда, улуғ
ва буюк Аллоҳ учун интиқом
олардилар” (Бухорий: ۳۰۷۰)

Хато
қилувчиларни   койимасликлари

Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва
саллам бағри тош ва қўпол эмас
эдилар. Ҳатто хато иш қилган
саҳобаларига ҳам – агар билмасдан
қилган бўлса – мулойимлик билан
таълим берар эдилар. Хато
қилувчини сўкмасдан, жеркимасдан,
камоли эҳтимом билан тўғрилаб
қўярдилар. Бунга мисоллар жуда кўп
бўлиб, **баъзи бир лавҳалари**
тубандагилардир:

Сахобаларидан бири
“Арафотга закарларимиздан ҳаром
сув томчилаган ҳолда борамиз
(шекилли)” деганида, Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу
гапни ким айтди деб текширмадилар
аксинча, ўша жамоатни юпатиб,
уларга фойдалироқ ишларга иршод
қилдилар ва “биласизларки, мен
сизларнинг энг тақводорингиз, энг
содикроғингиз ва энг
яхшиларингизман. Агар менинг
ҳадйларим бўлмаса эди, сизларга
ўхшаб эҳромдан чиқкан бўлардим.
Бас сизлар эҳромдан чиқаверинглар.
Агар кейинги ишларимни бошқадан

бошлаганимда, ҳадйларни олиб
келмаган бўлардим”

(Бухорий:
۸۳۶۷)

Хасъамийялик қизга
ҳадеб қарайверган Фазл ибн Аббосга
аёллар олдида қўполлик қилмай,
бошини астагина буриб қўйганлари.
Ваҳоланки, Фазл Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам наҳй
қилганларига қарамасдан қайта –
қайта қарайверган эди. (Бухорий:
۱۵۱۳)

Чодирларида намоз ўқиб
бўлгач, масжидга келганларида
одамларнинг жамоат билан намоз

ўқиётганларини кўриб, уларга
қўшилиш ўрнига бир четда қараб
турган икки кишини тавбих қилмай,
аксинча, иқтидо қилсалар ўзларига
яхши бўлишини ва бу намозлари
нафл қаторига ҳисобланишини
мулойимлик билан билдиганликлари.

·   Касб қилишга қудратли
икки бақувват одам садақа сўраб
келганида уларга қаттиқ гапирмай,
бунинг ўрнига юмшоқлик билан
тушунтириб, у икковлонни ўз
ихтиёрлари билан садақа олишдан
бош тортадиган қилганликлар.

(Абу Довуд:

۱۶۳۳)

Бу хусусиятлар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ғоят даражада ҳалимликларидан ва донишмандликларидан дарак берар эди.

Хозирги толиби илмлар ва даъватчилар Пайғамбарона ҳалимликдан на қадар олислар!!! Уларнинг насиҳатлари – таҳқир, баёнлари – тавбих, таълимлари сўкишдан иборат бўлиб қолган!

Бундай ҳолда хато қилувчи ундан баттар ўжарланади, залолатига ундан баттар чўкади! Аксинча, бирон амал қилишдан ва улардан бирон масала сўрашдан юраклари зада бўлиб, ахли

илемдан узокрок юришга ҳаракат қилади. Уларни кўришни ҳам, улар билан сұхбатлашишни ҳам ҳоҳламайди.

Улар учун – агар хатога кирганини сезса ҳам – ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамай, ҳоҳлаганини қилиб юришлик маъкул кўринади.

Эй, илм аҳллари! Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло кимга илм ато қилган бўлса, бас, Аллоҳдан тақво қилсин ва уни одамларга худди Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам каби мулоямат билан баён қилсин!

Такаллуф (зўраки муомала) дан

олисликлари.

Хаж вактида одамларга етакчилик қилишдаги Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга муваффақият олиб келган омиллардан энг кўзга ташлангани – бу оддийликлари, табиийликлари, чигаллик, такаллуфдан олисликлари ва ҳар бир нарсада очиқликлари... бир сўз билан айтганда, такаллуфсизликлари бўлса ажаб эмас. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаж вактида одамларга етакчилик қилишдаги ҳолатларини тааммул қилган одамга маълум бўладики, одамларнинг ғояси аниқ–равshan белгиланган, етакчилик ҳадлари аниқ кўрсатилган,

ибодатлар маълум, йўналишлар таништирилган ва борадиган жойлар ажойиб тарзда аниқланган эди.

Бундай олий даражадаги ташкилотчилик Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг етакчилиги остидаги одамларни ҳар бир ишда онгли, басиратли қилиб қўйган эди. Улардан ҳар бири энди нима қилишларини ва нимани қилмасликни яхши билиб турар эди.

Эй, ҳожи биродар! Агар сизни Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло ҳаж ишларидан бир ишга масъул қилиб қўйса, очиқ – ошкораликни лозим туting, такаллуфдан ва ишларни чигаллаштиришдан олис бўлинг!

Одамларга илик муомалалари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам юмшоқ табиатли, латофатли, ёруғ юзли, юраклари очик одам эдилар. Ҳеч ким у зотдан кўра сертабассумроқ кишини кўрмаган эди. Агар бир сўз сўзламоқчи бўлсалар асҳобларига мутойиба қилиб табассум билан сўзлар эдилар ва уларнинг қалбини ҳам чароғон қиласардилар.

(Термизий. “Мухтасаруш шамойил”)

Ҳаж мавсуми давомида ҳам одамларга лутфан ҳазил – мутойиба билан илик муомала қилганлари ривоят қилинади. Шундай

ривоятлардан бири Ибн Аббос розияллоҳу анҳуга тааллуқлидир. **Удейдики:** “биз – Бану Абдул Мутталиб (қабиласи) нинг бир гурӯҳ болачалари Муздалифада эшакларимизни миниб Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдилариға келдик. У зот эса бизнинг сонларимизга шапатилаб, “эй, ўғилчаларим, кун чиқмагунча тош отманглар, хўпми” дедилар”

(Ибн Можжа:
۳۰۲۵)

Демак, эй биродарим, ҳаж ибодатингиз вақтида одамлар билан илиқ муомалада бўлинг. Доимо

юзингиз ёруғ, сўзингиз ширин,
феълингиз мулойим бўлишига
тиришинг. Шунда одамлар сизга
иқбол қиладилар, уларнинг
муҳаббатига сазовор бўласиз ва бу
муомалангиз учун Аллоҳ субҳонаҳу
ва таъоло сизга улуғ савобларни ато
қилажак!

Викорлиликлари ва гўзал
ҳайъатлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам – ҳар доимгидек – ҳаж
вактларида ҳам гўзал ҳайъатли,
чиройли келбатли, кўринишларига
аҳамият берган ҳолда юрардилар.
Ҳеч ким у кишидан гўзалроқ одамни

кўрмас эди. Чунончи, соchlарини тарап, талбид қилар (**маҳсус суюқлик билан қотирар**) (**Бухорий: ٤٣٩٧**) эҳромдан ташқари ва эҳромга кираётган вақтда энг хушбўй атиrlар билан хушбўйланар (**Муслим: ١١٨٩**), эҳромга кираётганда (**Термизий: ٨٣٠**) ва Маккага киришдан олдин ғусл қилар эдилар. (**Муслим: ١٢٥٩**)

Шу билан биргаликда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам виқор, салобатлилик каби хислатлардан ҳам олис кетмас, нолойиқ сўз ва амаллардан ўзларини тийиб юрадилар. Бу эса одамларнинг муҳаббатини қозонишга, эътиборларини жалб қилишга сабаб

бўларди. Худди мана шу сабабли, одамлар у зотни севар, қадрлар ва улуғлардилар. +орис ибн Амр ас Саҳмий розияллоҳу анхудан ривоят қилинганд мана бу ҳадис бунга энг ёрқин далиллардан биридир. **Уайтади:** “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Минода ё Арафотда эканликларида олдиларига бордим. У кишини одамлар ўраб олган экан. ...кейин бадавийлар келишар ва у зотни кўргач “бу муборак юз” дейишар эди” (Абу Довуд: ۱۷۴۲)

Демак, эй биродар, сиз ҳам кўриниш – ҳайъатингизга эътибор беринг, доимо викорли, камсукум

бўлиб, ҳашаматни ёдингиздан чиқармай юринг. Ҳадеб кулаверманг, ҳазил – мутойибангиз ҳам меъёридан ошиб кетмасин. Бу нарсалар одамларниг қабулиятига сазовор бўлишингизга ва улар сизни намуна тутишларига сабаб бўлади.

Ҳаж ибодати мобайнида, одамларга етакчилик қилиш асносида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дан содир бўлган камолот намуналаридан баъзи бирлари мана шулардан иборатдир. Худди мана шу сифатлари у зотни одамлар қалбини забт этиб, муҳаббатларини қозонишга ва ишончларига сазовор бўлишга муваффақ қилгандир.

Шундан кейин одамлар ўз
ихтиёрлари билан у кишига итоат
қилишга шошилдилар, бир – бирлари
билин мусобақа қилишиб, тамомий
ихлос ва рағбат билан амр–у
фармонларини бажардилар,
қайтарган нарсаларидан қайтдилар.

Динда имомлик – етакчилик
қилишни ҳоҳлаган одамлар
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг мана шу хислатларига,
ҳолатларига қарасинлар! Шу нарсани
тушунмоқ керакки,
Пайғамбарларнинг ахлоқидан
намуна олмаганлар ва хусусан
Пайғамбарамиз Мұхаммад
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг

ахлоқий меросига эргашмаганлар ҳеч қачон одамларнинг қабулиятига сазовор бўла олмайдилар!

Учинчи фасл:

Хажда

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оиласи билан бўлган аҳволлари.

Хаж вақтида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оила лари билан бўлган аҳволлари

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қариндош – уруғларини, хусусан оила аъзоларини энг кўп риоя қиласидиган, уларга энг кўп

мехрибонлик кўрсатадиган ва энг
кўп яхшилик қиласидиган одам эдилар.
У зот билан бирга муошарат қилган
замондошларининг сифатлашларга
биноан у зот “одамларниң энг кўп
яхшилик қилувчиси ва
қариндошчиликни энг кўп уловчиси”
эдилар. (Муслим: ۱۰۷۲)

Табиийки, энг кўп эҳтимомлари оила
аъзоларига ва яқин қариндошларига
қаратилар эди. Зеро, уларни
яхшиликга даъват қиласар, ҳидоятга
кириб, дўзах ўтидан омон
қолишларига ҳарис бўлар эдилар.
Масалан, **Маккадаги Сафо тогига**
чиқиб олиб уларни ширк балосидан
огоҳлантириб:

“Эй, Мухаммаднинг қизи Фотима!
Эй, Абдул Мутталибинг қизи
Софийя! Эй, Бану Абдул Мутталиб
(авлодлари)! Менинг молимдан
ҳохлаганингизни сўранг аммо, Аллоҳ
хузурида сизларга ҳеч қандай фойда
еткизишга молик эмасман!” деган
эдилар. (Бухорий: ۳۸۸۴)

Хаж мавсуми давомида ҳам
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг оиласига эҳтимомлари,
қариндошларига яхшиликлари бир
неча суратларда ва ҳолатларда яққол
кўринди. Бу хусусдаги тафсилотлар
кўпайиб кетишидан олдин шу
нарсани айтиб қўйиш керакки, у
зотнинг оилалари бошқа одамларга

қилган меҳрибонликларда шерик бўлишдан ташқари ўзларига хос бўлган эҳтимомга ҳам мушарраф бўлганлар.

Бунга мисол тариқасида Оиша онамизнинг Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга “мен эшийтдимки, сахобаларингизга айтганингизни айтибсиз у – аммо, уларни умрадан манъ қилиб қўйибсиз” деган сўзлирини келтирса бўлади. Бу ортиқча эҳтимом у зотнинг оиласи ҳар доим у киши билан бирга бўлганликлари сабаблидир. Зотан, жуда кўп ҳаж аҳкомлари оиласи тарафидан ривоят қилинганлиги аниқ. Шунинг учун Расулуллоҳ

саллаллоҳу алайҳи ва саллам оиласирига ва яқин қариндошларига ўзгача аҳамият қилардилар. Тубанда ўшандай лавҳалардан бир нечасини келтирамиз:

Уларга ибодат ҳукмларини таълим берганлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳлу байтларига, ибодатлари сахих бўлиши учун ҳаж аҳкомларини таълим беришликга катта аҳамият берардилар. **Жумладан:**

— Умму Салама айтадиларки:
“мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг “Эй, Мухаммад оиласи! Ҳаж (ойлари) да умрага

Эхром боғланлар!” деганларини
эшийтдим”

(Аҳмад: ۲۶۰۹۰)

- Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи
ва саллам Оиша онамиз Байтүллоҳни
тавоғ қилишдан илгари ҳайз кўрган
вақтларида айтганларки: “ҳожилар
нима қилса – шуни қилавер, факат
тавоғ қилма” (Муслим: ۱۲۱۱)
- Муздалифа кечасида Абдул
Мутталиб кабиласининг
болачаларига дедиларки: “то қуёш
чиқмагунча тош отманглар, хўпми?”
(Термизий: ۸۹۳)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам оилалариға ибодатларни бевосита ўргатиш билангина чекланиб қолмасдан, улар билан суҳбатлашар ва саволларига жавоб берар эдилар. Масалан, Ҳафса онамиздан ривоят қилинган ҳадисда айтиладики: “Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажжатул вадъ чоғида завжаларини эхромдан чиқишига буюрдилар. Шунда у (Ҳафса онамиз) “ўзингиз – чи?” деб сўрадилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эса: “мен сочимни талбид қилдим (қотирдим) ва ҳадий (туяларим) га мунчоқ осдим. Энди то курбонлик қилмагунимча эхромдан

чиқмайман” дедилар. (Бухорий:
4397)

Алий розияллоху анҳудан ривоят
қилинган ҳадисда у киши айтади:
“Аббос “ё, Расулуллоҳ! Нега
амакингизни ўғлининг бошини
буриб қўйдингиз?” деб сўраганида,
**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам:** “қарасам, ёш йигит ва ёш
қиз. Шайтон эса уларга омонлик
бермайдиган” деб жавоб бердилар.
(Термизий: 880)

Бизнинг ҳозирги давримизда эса,
одамларга тушунтирувчи
муаллимларнинг жуда камлиги
сабабли, ҳаж давомидаги ибодат

мақсадларига ва аҳкомларига
нисбатан нодонлик омма орасида
теран томир отмоқда. Ҳа. Минг
афсуслар бўлсинки, ўз халқлари, ўз
оилалари орасида ҳаж ибодатларини
ва аҳкомларини ҳаж амаллари
бошланмасдан илгари
тушунтирганлар ва ҳожи
бўлмишларнинг саволларига жавоб
бериб, мушкулларини осон
қилганлар жуда камдир.

Бас, сиз эй биродарим, мана шу
кам аммо, фазилатли гурӯҳ
жумласидан бўлишга тиришинг.
Буларнинг бу таълимий амаллари
уларни роббилари олдида баланд
мартабаларга кўтаргай ва яхши

одамлар сафига қўшгай! Чунончи,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам айтганлар: “сизларнинг энг
яхшиларингиз ўз оиласига яхшилик
қилгувчиларингиздир. Мен эса
сизларнинг орангизда ўз оиламга эн
кўп яхшилик
қилувчиларингиздирман”

(Термизий:

۳۸۹۵)

Хуллас, ишларни тўғри амалга
оширинг. Зотан, сиз ўз аҳлингиздан
масъулдирсиз. Сиз гўёки уларга
чўпон кабисиз. Ваҳоланки,
Расулуллоҳ саллаллоҳу

алайҳи ва саллам айтганлариdek:
“сизларнинг ҳар бирингиз чўпон
кабисиз ва ўз “қўйларингиздан”
масъулдирсиз. Бас киши ўз оиласига
чўпондир ва улардан масъулдир”
(Бухорий: ۲۰۰۳)

Сиз учун бу соҳада Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
шахсиятларида катта намуна
борлигини унутманг. У зот
одамларни огоҳланириш ва уларга
таълим беришдан илгари ўз аҳлини
огоҳлантириб, ўз аҳлига таълим
бергандир.

Чунки, Аллоҳ субҳонаҳу ва
таъоло:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

“Энг яқин қариндошларингизни огоҳлантиринг!”

дек фармон берган эди. (Шуъаро:
۲۱۴)

Хаж сафарига чиқмасдан олдин оила аъзоларини ҳажга тайёрлашликлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж сафарига чиқищдан олдин аҳли оилаларини ҳаж ташвишлари билан машғул қиласардилар. Жумладан Оиша онамизнинг мана бу гаплари бунинг тасдиғи кабидир: “мен Пайғамбар

саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг
ҳадий (туя) лари учун, у киши эхромга
киришларидан олдин мунчоқ
йигириб берар эдим” (Бухорий:
۱۷۰۴)

Сиз ҳам муҳтарам биродар,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламга иқтидо қиласроқ, ўзингизни
ва аҳли байтингизни ҳаж
ибодатлариға одиндан тайёрланг. Ва
ҳаж ибодатини мақсад қилиб,
аҳкомларини ўрганиб ва ўргатиб,
фазилатларини, савобларини,
одобларини билиб ва билдириб,
машаққатларини тасаввур қилиб,
матлабларига тайёргарлик кўриб
ўзингизнинг ва уларнинг қалбларини

сафар қилишдан илгари муборак
манзилларга боғланг ва сафар
қилишдан илгари мусофирга нима
лозим бўлса барчасини қилинг.
Албатта, бу ҳажнинг тўғри ва яхши
адо бўлиши учун фойдалидир.

Аҳли байтиниң зиммаларидағи вожибни адо қилишлариға харисликлари.

Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло Ўз
байтига ҳаж

қилишни ҳар бир қодир одамга фарз
қилиб:

{ وَلَهُ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ أُسْتَطَعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا }

“Одамлар зиммасига Аллоҳ учун
Байтуллоҳга ҳаж қилишлик, йўлига
қодир бўлганлар учун (фарз
қилинди)” дегандир. (Оли Имрон:
۹۷)

Демак, қодир одамлар устидаги
ҳаж қилиш вазифаси ҳажга бориш
билингина адо бўлади.

Энди, Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг сийратларига
яхшилаб назар ташлаган одам у
зотнинг ўз аҳли оиласини устидаги
зиммаларидан фориғ қилишга
жиддий аҳамият қилганларининг
гувоҳи бўлади. Бунга далолат
қилган воқеъалар жуда кўп бўлиб,

тубанда баъзи бирларини мисол келтирамиз:

· Ҳаж сафарига ўзлари билан барча – тўққизта завжаларини олиб чиққанлари.

(Абу Довуд:
۱۷۲۲)

· Завжаларидан бошқа баъзи бир оила аъзоларини (**кичкина болаларни**) ҳам олиб чиққанлари.

(Бухорий:
۱۶۷۸)

· Аҳли байтларидан касал бўлганларини ҳам ҳаж ибодатини

тезроқ адо қилишга тарғиб
қилғанлари.

Масалан, **касал ҳолда ётган**
амакиларининг қизи Зубоъа бинти
Зубайрнинг олдига кириб: “Эй,
аммажон! Сизни ҳаждан нима ушлаб
турибди?!” деганлари. Шунда у “мен
касалман. Бирор жойда қолиб
(етолмай) қоламанми деб қўрқаман”
деганларида, **Расулуллоҳ саллаллоҳу**
алайҳи ва саллам: “Эҳром
боғлайверинг. Фақат “Эҳромдан
чиқадиган ўрним – ушланиб қолган
жойим” деб шарт қилинг” дедилар”

(Бухорий: ०. ۸۹)

Бугун эса, қанчадан – қанча кекса, аммо ҳаж йўлига қодир аёллар ва эркаклар Аллоҳнинг фарзини адо қилмаяптилар! Биродарим! Агар сизни Аллоҳ муваффақ қилса, уларга яхшилик қилиб, ҳажга олиб боришга тиришинг. Албатта, баъзи бир фалокатлар тўсқин бўлиши мумкин. Аммо, дунёда ҳеч бир одам биргина ҳолатда событ қолмайди. [Шунинг](#) учун [Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам имкони](#) борича ҳаж ибодатини адо қилишга шошилтирганлар ва деганларки: “кимда – ким ҳаж қилишни ҳоҳласа шошилсин! Соғлом касал бўлар, бор

нарса йўқолар ва (ҳажга) монеълик чиқар”

(Ибн Можжа: ۲۸۸۳)

Бошқа бир ривоятда эса “ҳажга шошилинглар! Сизлардан бирингиз (эртага) нимага йўлиқишини билмайди” деганлар. (Муслим: ۱۳۳۶)

Сиз эса, биродарим,
қариндошингизни ёки ахли оиласигизни ҳажга олиб келиш билан катта савобга эга бўлгайсиз. Чунки, ўзининг чақалогини Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам га кўрсатиб “мана шунга ҳам ҳаж бўлаверадими?” деган аёлга у зот “ҳа. Сенга эса савоб бўлади” деб

жавоб берганлар. Балки сизга кўпроқ савоб бўлади. Чунки, сиз каттагина аҳли оилангизни олиб келаяпсиз.

Аҳлу оилаларини яхшиликга шижаатлантирганлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳлу оилаларини – барчаларидан Аллоҳ рози бўлсин – итоатга ва хайрот ишларга шижаатлантирас эдилар. Масалан, бир куни Замзам қудуғидан (**арқон билан**) сув тортиб, **ҳожиларни суғораётган амакиваччалари ёнидан ўтиб қолдилар ва уларга:** “ҳа, тортинглар, эй Бану Абдул Мутталиб! Агар одамлар (**кўпайиб**,)

сизларнинг суғоришларингизга ғолиб келиб қолмаса, мен ҳам сизлар билан бирга тортар эдим” деб хитоб қилдилар. (Муслим: ۱۲۱۸) Яна бир ривоятда эса “ишлайверинглар! Сизлар солиҳ иш устида сизлар! Агар одамлар сикоятиңгизни олиб қўйишидан қўрқмасам эди, мен ҳам (олдингизга) тушиб, арқонни мана бу ерга (елкаларига ишора қилиб) қўяр эдим!” деганлар.

(Бухорий:

۱۶۳۶)

Яна Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳли байтларига ишларини енгиллатиб берардилар. Масалан,

ҳожиларни суғориш амали билан машғул бўлган амакилари Аббосга ташриқ тунларида ҳам Маккада тунашга рухсат берганлар. (Бухорий:
۱۷۴۰)

Ҳаж бу – эҳсон эшиги ва яхши амаллар мавсумидир. Чунки, у кунларда мискинлар ва заифлар кўп бўлади. Агар сиз савобларингиз бир неча баробар кўп бўлишини ҳоҳласангиз, бошқа одамнинг амали (га сабабчи бўлиш) сабабли мезонингиз оғир келишини ҳоҳласангиз ва ҳожиларга эҳсон қилиб, ахлу байтингизни Аллоҳга яқин қилувчи ишларга тарбияламоқчи бўлсангиз, унда

уларни яхши амалларга бошланг, кўрсатинг, енгил қилиб беринг ва муҳтожларга эҳсон қилишга уларни шиҷоатлантиринг. Зоро, **бу соҳада Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мана бундай иршодлар қилганлар:**

“Кимда – ким бир яхши амалга бошласа, у кишига эргашганларнинг савобича савоб бўлади. Аммо, бу билан эргашганларнинг савоби ҳам озайиб қолмайди” (Муслим: ۲۶۷۳)

“Кимда – ким бир яхшиликга далолат қилса, унга ўша яхшиликни қилган одамнинг савоби каби савоб бўлар”

(Муслим:
۱۸۹۳)

“Албатта, яхшиликга далолат
қилувчи уни амалга оширган
кабидир”

(Термизий:
۲۶۷۰)

Аммо, аҳли байтингизни ҳаргиз
залолатга тарғиб, гуноҳларга тавсия
қилманг ҳамда уларга мункар
ишларни енгил қилиб берманг!
Бундан сизни Расулуллоҳ саллаллоҳу
алайҳи ва саллам огоҳлантирганлар
ва деганларки: “кимда – ким бир
залолатга бошласа, унга
Эргашганларнинг гуноҳи каби гуноҳ

бўлар. Бу билан эргашганларнинг гуноҳи камайиб қолмас” (Муслим: ۲۶۷۴)

Ахлу байтларидан ёрдам сўрашлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзи ишларида ахли байтларидан ёрдам сўрадилар. Бунга мисоллар жуда кўп. **Баъзилари тубандагилардир:**

- Мадинайи мунаавварада эканликларида, эҳромга кириш олдидан Оиша онамизга жун йигириб, ҳадйлари учун мунчоқ тўкиб бериш вазифасини юкладилар.

- Ибн Аббос айтади: “Ақоба тонгида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайхі ва саллам туяларининг устида турғанлари ҳолда менга “майда тошлардан териб бер” дедилар. Мен етти дона майда тош териб бердим” (Ибн Можжа: ۳۰۲۹)
- Алий розияллоҳу анҳуга қолган қурбонликларини сўйишни топширдилар ва ундан кейин ўзининг қурбонлигини сўйишга, ундан кейин эса, қурбонликларининг гўшти, териси ва эгар-жабдуқларини одамларга садақа қилишни буюрдилар.

- Амакилари Аббос розияллоху анхудан сув сўраганлари. Улар (Бану Абдул Мутталиб қабиласи) Замзам қудуғидан сув тортаётганда олдиларига Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам келдилар ва амакилари Аббосга “сувдан беринг” дедилар ва сув ичдилар. (Бухорий: ۱۶۳۵) яна бир ривоятда Аббос розияллоху анху айтадилар: мен “Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламга Замзам сувидан ичирдим. У зот сувни тик турган ҳолларида ичдилар” (Бухорий: ۱۶۳۷)
- Эҳромга кираётган вақтларида ва эҳромдан чиққанларидан кейин Оиша онамиз “зарира” деган ҳинд

атири билан баданларини ва
бошларини хушбўйлантириб
қўярдилар. Зеро бу атир Оиша
онамиз топган энг хушбўй атир эди.
Оиша онамиз қўлларини ёйган ҳолда
айтар эдиларки: “мен Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва салламни
эҳромга кирғанларида ва эҳромдан
чиқиб, тавоф қилмоқчи бўлганларида
мана шу қўлларим билан
хушбўйлантириб қўярдим”
(Бухорий: ۱۷۰۴)

Эй, яқинига аҳамият қилмай,
ёрдамчини олисдан излаган инсон!
Яқинларидан ёрдам сўраш – бу
Пайғамбарларнинг суннатидаир.

Мана Мусо алайҳиссаломга қаранг. Роббисига нима деб ёлбораяптилар:

(وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي * هَارُونَ أَخِي * أَسْدُدْ بِهِ أَزْرِي * وَأَشْرَكْ فِي أَمْرِي * كَيْنَ
نُسِّيْحَكَ كَثِيرًا * وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا * إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا * قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُولَكَ يَمُوسَى)

“(Эй, роббим!) менга ўз ахлимдан – оғам Ҳорунни вазир қилиб бер!
Сенга (биргаликда) кўп тасбеҳлар
айтиб, Сени кўп зикр қилишимиз
учун у билан менинг белимни
куватлантири! Уни менга шерик қил!
Албатта, Ўзинг бизни кўриб
тургувчисан!” (Тоҳа: ۲۹-۳۴)

Мана Лут алайҳиссалом. У ўзидан
қавмининг азиятларини даф қилишга
ожиз қолиб, ҳимоя қиладиган бир

қариндоши бўлишини орзу қилди ва дедики:

{ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ فُؤَادًا أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ }

“Ох, қани эди сизларга менинг қувватим етсайди ёки бир мустаҳкам таянчга (қариндош – уруғларга) таянсайдим...” (Худ: ۸۰)

Бу нарса (қариндошлиқ асосида ўзаро ёрдамлашиш) инсон табиатига мувофиқ ва бу билан ишлар тез амалга ошади, мақсадларга тез етилади. Аммо, қариндошлиқга аҳамият бермаслик ва ҳар бир яхшиликда улар билан ўзаро ёрдамлашиш баракасидан маҳрум

бўлиш сабабли манфаатлар зоель
бўлади ва бу номақул шга
чақирувчининг ўзи ҳам кўп
яхшиликдан маҳрум бўлади.

Аҳлу оиласарини фитнадан ҳимоя қилишлари.

Фитна – бу қалбларни бузувчи,
ақлларни адаштирувчи нарсадир.
Айниқса, эркак ва аёллар кўп
миқдорда тўпланадиган
мажмуаларда фитна, хусусан, аёллар
фитнаси ҳосил бўлишига қулай шарт
тузилади. Шунинг учун
Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи
ва саллам ҳаж вақтида ўзларининг
аҳлу аёлларидан хавотир олардилар

ва уларни фитнадан ҳимоя қилишга ҳарис бўлардилар. Бундай ҳолатлар у зотнинг ҳаётида жуда кўп бўлган.

**Тубанда баъзи лавҳаларни
эътиборингизга ҳавола қиласиз:**

• **Хасъамийялик**
қизга қараётган Фазл ибн Аббоснинг бошини буриб қўйишлари. Чунки ҳар иккаласининг қалбини Шайтон фитналантириб қўйишидан хавотирга тушган эдилар. **Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтадиларки:** “...кейин Аббос “ё, Расулуллоҳ! Нега амакингиз ўғлининг бошини буриб қўйдингиз?” деганида, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам

“қарасам, бир ёш йигит ва бир ёш қиз. Бас иккисига ҳам шайтон омонлик бергудек эмас...” деб жавоб бердилар. (Термизий: ۸۸۵)

- Аёллари у зотнинг ҳузурида ва эхромда бўлганларига қарамасдан, агар бегона эркаклар ўтиб қолсалар, юзларига чимматларини ташлаб олардилар. Бас, қачон эркаклар ўтиб кетгач, қайтадан очиб олардилар.
- Эркаклар билан бирга тавоғ қилишларига қарамасдан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳлу байтидаги аёлларни эркаклар билан аралашиб юришдан

ман қилардилар. Масалан, Умму Салама разияллоху анҳо касалликларидан шикоят қилганларида, “туяңгизга минган ҳолда одамларнинг орқасидан тавоф қилинг” деб тавжих қилганлар. Яна бир ривоятда эса, “қачон, бомдод намозига қомат айтилганда одамлар намоз ўқийдилар сиз эса, туюңгизга мининг да, тавоф қилаверинг” деганлар. (Бухорий: ۱۶۲۶) Ибн Журайж ҳам худди шу маънодаги ҳадисни тубандагича ривоят қиласди: “Ибн Ҳишом аёлларни эркаклар билан бирга тавоф қилишини манъ қилганда, Атоъ менга хабар бериб айтдики: “қандай манъ қиласди?!“

Ахир Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи
ва салламнинг аёллари ҳам эркаклар
билинг бирга тавоғ қилганлар – ку?!”.
Ўшандан мен ундан “ҳижоб (фарз
бўлиши) дан олдинми, кейинми?”
деб сўрадим. У “ҳа. Умримга
қасамки, ҳижобдан кейин кўрган
эдим” деди. Мен яна “қандоқ қилиб
эркакларга аралашиб қолсин?!” деб
сўрадим. У “йўқ, аралашмаганлар.
Оиша разияллоҳу анҳо эса,
одамлардан холироқ жойда тавоғ
қилдилар ва уларга ҳеч
аралашмадилар. Шунда бир аёл “Эй,
мўминларнинг онаси, келинг
(Ҳажарул Асвадни) силаймиз”
деганида, Оиша онамиз “тўхтат,

гапингни!” деб, унамадилар. Улар (Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва саллам завжалари) кечаси чиқиб, одамлар билан (аммо, сиқилиб аралашмасдан) тавоғ қиласылар. Аммо, Каъба (нинг ичи) га кирсалар, то одамлар чиқарилиб юборилмагунча кутиб турадилар. Мен Оиша (разияллоҳу анҳо) га Сабийр водийсида яшаб турганларида Убайд ибн Умайр билан келдим ва (Убайддан) “хижоблари қандай экан?” деб сўрадим. У “атрофи ўралган туркий чодирнинг ичида эканлар, Биз билан унинг (Оишанинг) орасида ундан бошқа нарса йўқ эди. Эгниларида эса

қизил кўйлак бор эди ” деб жавоб берди. (Бухорий: ۱۶۱۸) Яна бир ривоятда “эгниларида қирмизи кўйлакни кўрдим. Мен унда ёш бола эдим” дейилади. (Абдурраззок: ۹۰۱۸)

Яна бир сафар Оиша онамиз Байтуллоҳни етти карра тавоғ қилиб, Ҳажарул Асвадни икки ёки уч марта силаган жориясини “Эй, Аллоҳ ёрлақамагур, эй, Аллоҳ ёрлақамагур! Эркаклар билан суришдингми?! Такбир айтиб ўтиб кетавермасмидинг!” деб мазаммат қилганлар. (Байҳақий. “Сунанул кубро”: ۹/۸۱) Зеро у киши Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг завжалари бўлгани ва

доимо бирга бўлганлари сабабли,
фақат Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи
ва саллам буюрган нарсани буюрар
ва фақат у зот қайтарган
нарсадангина қайтарар эдилар.

· Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам завжаларига тавоғ маҳалидаги рамал (**аввалги уч шавтни енгил югуриб айланиш**) ни ва Сафо Марва орасидаги Батнул Масийлда югуришни шаръян буюрмадилар. **Оиша онамиз айтганларки:** “Эй, аёллар! Сизлар Байтуллоҳда рамал қилманглар! Биздан намуну олинглар” Яна бир ривоятда эса: “сизлар учун бизда намуна йўқми?! Сизлар Байтуллоҳда

рамал ҳам қилмайсизлар, Сафо
Марвада ҳам югурмайсизлар”
деганлар.

(Ибн Абу Шайба. “Мусаннаф”:
۱۲۹۰) (۱)

Расулуллоҳ саллаллоху
алайҳи ва саллам ўзлари билан бирга
ҳаж қилиб, Мадинага қайтиб борган
завжаларини уйдан чиқмай
ўтиришликга буюрдилар. Зотан,
ҳажжатул вадоъда уларга
айтдиларки: “мана шундан кейин
уйда ўтирасизлар” (Абу Довуд: ۱۷۲۱)

Ҳаж пайтидаги тиқилинчларда баъзи
бир иймони заиф одамлар мункар
ишлардан ўзларини тўхтатмайдилар.

Демак, ҳар бир тақвадор эркак ўз аҳли аёллариға аҳамият беріб, уларни муҳофаза қилиши, Аллохдан уялмаган каслардан ҳимоялаши ва бу муборак жойларда уларнинг қадр – қимматини баланд күтариб юриши зарурдир. Зарурияти шу даражадаки, агар уларни муҳофаза қилиш асносида баъзи мустаҳаб ибодатлар тарк бўлиб қолса ҳам, буни муқаддам қилиш лозим. Чунки, зарарни тўсиш манфаат олиб келувчи нарсадан муқаддамдир. Оталар, акалар, эрлар ва бошқа волийлар бу нарсани тамомий эҳтимом билан адo этсинлар! Зеро, **Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам**

айтганларки: “Аллоҳ қайси бир одамнинг қўл остига бир раийятни берган бўлса ва одам ўз раийятига хиёнат қилган (ҳимоя қилмаган) ҳолда ўлса, Аллоҳ унга жаннатни ҳаром қилгай!” (Муслим: ۱۴۲)

Ахлу байтларини мункардан қайтарганликлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳли байтларини гуноҳ—у маъсиятлардан поклашга, ҳар хил мункаротлардан сақлашга ҳарис эдилар. Қачон улардан биронтаси мункар амалга қадам қўйгудек бўлса, дарҳол қатарар эдилар. Тубанда ана

шундай ҳаёт лавҳаларидан
баъзиларини келтирамиз:

- Хусъамийялик аёлга қараган амакиваччалари Фазл ибн Аббоснинг бошини муборқ қўллари билан буриб қўйганлари. (Бухорий: ۱۰۱۳)
- Яна ўша Фазлнинг ўтиб кетаётган аёлларга қараганини инкор қилганлари.

(Муслим:
۱۲۱۸)

- Мункардан қайтишда ўз аҳли байтларини намуна ва мисол қиласроқ, ўзларидан бошлаганликлари.

Масалан, Арафотда, одамлар орасида хитоб қилғанларидағи мана бу гаплари:

“Огоҳ бўлингларки, жоҳилият ишларининг ҳаммаси менинг қадамим остидадир! Жоҳилиятнинг қони ҳам бекордир! Бизнинг (Бану Абду Манофнинг) қонидан мен бекор қилган аввалги қон Ибн Робийъа ибн Ҳориснинг қони эди. Унинг сут онаси Бану Саъд (қабиласи) дан эди. Кейин уни Ҳузайл ўлдирган. Жоҳилиятнинг судхўрлиги ҳам бекордир! Биздаги судхўрликдан мен энг аввал бекор қилганим Аббос ибн Абдул

Мутталибнинг судҳўрлигидир. Бас, у ҳам бекордир, барчаси!”

Хозирги вақтда – чи? Ҳаж мавсуми давомида баъзи бир тоифалар орасида жуда кўп ишлар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўрсатмаларига хилоф равищда, ҳатто, ҳажни бузадиган, комиллигига зиён еткизадиган даражада содир этилмоқда! Бўлаётган мункар ишларнинг эса сон – саноғи йўқ! Айникса, очик юришлар, эркаклар билан қўпол равищда аралashiшлар каби аёллар тарафидан содир қилинаётган мункар ишлар жуда ҳам кўп учрайдиган бўлди!

Бас, ўз зиммасидаги амонатни вожиб бўлганидек адо этиб, ахлу аёлини мана шу каби мункардан ҳимоя қилган ва уларни барча маъруфга буюриб, барча мункарлардан қайтарган бандага Аллоҳ субҳонаҳу ва таъоло раҳм қилган бўлсин!

Ахли байтларига
мехрибонликлари ва улардан
машаққатни енгиллатишлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж давомида ахлу оиласига жуда меҳрибон, заиф ва заифаларига мушфиқ бўлиб, ҳар доим улар учун машаққатларни

енгиллатиб берардилар. Бунга мисоллар жуда ҳам кўп бўлиб, баъзилари мана булардир:

- Завжаларига енгилликни ихтиёр қилганлари ва шунга буюрганлари. Бунинг далили Ҳафса онамиздан ривоят қилинган мана бу ҳадисдир: “Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажжатул вадоъ йилида аёлларига эҳромдан чиқиши буюрдилар” (Бухорий: ٤٣٩٨)
- Касал ҳолда ётган Зубоъа бинти Зубайрнинг олдига кирганларида, унга меҳр билан “ҳаж қилаверинг, фақат “эй, Аллоҳим! Менинг эҳромдан чиқадиган ўрним мени

ушлаб қолган жойингдир” деб шарт қилинг” деганлари. (Бухорий: ०·۸۹)

- Муздалифадан чиқишда ахли байтининг орасидаги заифларини одамлардан олдин чиқариб юборганлари. **Бу ҳақда Фазл ибн Аббос мана бундай деганлар:** “Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам Бану Ҳошимнинг орасидаги заифларга Муздалифадан кечаси чиқиб кетишни амр қилдилар” (Насойй: ٣·٣٤)
- Оиша онамизнинг мана бу сўзлари:
“Биз Муздалифага тушганда,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

салламдан Савда (онамиз) одамлар талотўп бўлишидан олдин чиқиб кетишга изн сўради. Чунки, у секин юрадиган аёл эди. Бас, изн бердилар. Кейин одамларнинг талотўпидан илгари чиқиб кетди. Биз эса, то тонггача турдик. Кейин Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга чиқиб кетдик” (Бухорий: ۱۶۸۱)

Ибн Шавволнинг айтишича, у Умму Ҳабиба разияллоҳу анхонинг олдиларига кирганида, унга Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларини Муздалифадан тонг отмасдан илгари чиқариб юборганини айтибдилар. (Муслим: ۱۲۹۲)

- Завжалари Умму Салама разияллоҳу анҳо касаллигидан шикоят қилғанларида, **унга қараб:** “уловга минган ҳолингизда, одамларнинг орқасидан тавоғ қиласеринг” деганлари.
- Амакилари Аббос ибн Абдул Мутталибга, одамларни суғориш билан машғул бўлганлари сабабли, Мино (**ташриқ**) тунларида ҳам Маккада тунашга изн берганлари.
(Бухорий: ۱۶۳۴)

Агар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ҳаж қилған одамларнинг сони ҳозирги даврдаги ҳожилар сонига нисбатан жуда оз

бўлгани билан, улар бу умматнинг энг тақвадорлари, энг меҳрибонлари ва энг викорлилари эдилар.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам ўз аҳлу аёлларига ана шундай меҳр кўрсатдилар ва ғоят даражада енгиллик яратиб бердилар.

Хозирги замонда эса, қарилар, аёллар ва болалардан иборат аҳолининг меҳр – шафқатга муҳтожлиги янада баландроқдир. Чунки, уларнинг сони қанчалик кўп бўлса, жаҳолот ҳам шунчалик шоеъдир. Байтуллоҳни ҳаж қилаётган одамларнинг жуда кўпларининг Аллоҳдан тақволари заифдир, бошқаларга меҳрлари йўқ

даражададир! Эй, биродарим! Сиз аҳлингиз борасида Аллоҳдан тақво қилинг ва уларга шариат аҳкомларидан четлашмаган ҳолда енгиллик яратиб беришга тиришинг. Албатта, бу нарса сиз учун хайрли ва кўпдан – кўп савоблидир.

Аҳлу аёлларига сабрлиликлари.

Ҳаж ибодатлари мобайнида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўз аҳли байтига сабр қилганларини исботлаш учун кўп уринишнинг, теран фикрлар билан тадқиқ қилишнинг ҳожати йўқдир. Дарҳақиқат, ҳазратлари уларга бир вақтнинг ўзида ҳам муаллим ҳам

холатларини бошқарувчи қоид эдилар. У зотнинг аҳли байтлари орасида завжалари Савда разияллоҳу анҳо сингари оғиркарвон ва кексалари (Бухорий: ۱۶۸۱), Зубоъа, Умму Салама сингари bemорлари бор эди. (Бухорий: ۴۶۴) Шу билан биргаликда қизлари Фотима ва бошқа барча завжаларидан иборат аёллар жамоаси, Бану Абдул Мутталиб ва Бану Ҳошимнинг майда – чуйда болачалари ҳам бор эди. (Муслим: ۱۲۱۸. “Зодул маъод”: ۲/۱۰۷. Аҳмад: ۳۰۱۳)

Ха. Сабрда ва аҳлига тоқатли бўлишда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бемисл эдилар.

Зеро, ахларига муаллимлик, меҳрибонлик, ҳам эҳсон – у инфоқ қилардилар. Шунингдек, уларни риоя қилар, юпатар, ширинсуханлик ва лутф қилар, хуқуқларини сақлар, яхшиликларга шижаотлантирас, ҳолатларини ажойиб тарзда тадбир қилар... хуллас барча ишларни қойилмақом қилиб ижро қилар эдилар. Бинобарин, мана шунча ташвишли ишларни бирон марта ҳам пешоналарини тириштирмасдан, тишларини ғижирлатмасдан, ҳеч кимга миннат қилмасдан ва озор еткизмасдан очиқ чехра–ю бағрикенглик билан қилардилар.

Ё, Аллоҳ! Буюк нафсдан ва башарий улуғликдан содир бўлган бу муҳаммадий шамойил, бу қуръоний ахлоқ на қадар гўзалдир!

Аҳлу оиласа сабр қилиш мashaққатли вазифа ва буюк амалдир. Бунга буюк инсонларгина тоқат қила олади, бунинг юкини ҳақиқий эркакларгина кўтара олади. Чунки, кун сайин аралашиблик ва мудом бир жойда яшашлик натижасида кўпинча ўртадан ҳайбат ва салобат кўтарилади. Бундай ҳолда ишлар ўз меъёрида кетиши учун киши яна бир неча баробар кўпроқ сабр –тоқатга муҳтож бўлади. Айниқса, мана бу

машаққатли ва одамлар кўпайган
ҳаж мавсумида.

Шундай қилиб, кимда – ким
охиратдан умид қилиб, ажр – у савоб
истаса, оиласига, **болаларига ва**
қариндошларига нисбатан сабрни
лозим тутсин ва тубандаги оятда
айтилгани каби сабрли
бошлиқлардан бўлсин:

{ وَجَعْلْنَا مِنْهُمْ أُنْمَاءَ يَهُدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوْقِنُونَ }

“Биз уларнинг орасидан сабр
қилган вақтларида Ўз амримизга
(динимизга) ҳидоят қиладиган имом
етакчиларни чиқардик. Ва улар
Бизнинг оятларимизга аниқ
ишонадилар”

(Сажда:

۲۴)

Шунингдек, сабр – бу Аллоҳга
севикли бўлишнинг ҳамда
Аллоҳнинг ёрдами остида
бўлишнинг йўлидир. Аллоҳ таъоло
айтади:

{وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ}

“Аллоҳ сабрлиларни севар!”

(Оли Имрон: ۱۴۶)

{إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ}

“Аллоҳ сабрлилар билан биргадир!”

(Бақара: ۱۵۳۰)

Аҳли байтларини риоя қилишлари ва овутишлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳли байтининг кўнгилларини риоя қилас, агар уларнинг ҳоҳиши Аллоҳнинг ҳоҳишига зид бўлмаса, ҳоҳлаган нарсаларини бажаришга тиришар, борди – ю, ишлар улар ҳоҳлагандан бошқача бўлиб қолса, кўнгилларини кўтариб овутар эдилар. **Бундай ҳолатларнинг энг кўзга ташланганроғи ҳаж мавсумида Оиша онамиз билан мана бундай бўлган эди:** Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам онамизнинг олдиларига кирсалар, йиғлаб турган эканлар.

Чунки, ҳайз күрганлари сабабли умра қила олмай қолган әдилар. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Оиша онамизни юпатиб, **күнгилларини күтариб**: “зиёни йўқ. Ахир сен Одам (алайҳиссалом) нинг қизларидан бирисан–ку. (Одамдан тарқаган аёл зотда бу нарса табиий–ку) Аллоҳ уларга берган нарсани (ҳайзни) сенга ҳам берган. Бас, ҳажингни давом эттиравер. Аллоҳ сенга уни (умрани) ҳам насиб қилса ажаб эмас” дедилар. (Бухорий: ۱۷۸۸) Ўшанда, Оиша онамиз “ё, Расулуллоҳ! Менинг соҳибаларим ҳаж ва умра қилиб қайтсалар, мен фақат ҳаж билан

қайтаманми?!” деб ғамгин
бўлганларида, Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам
(Оишанинг бир туғишгани)
Абдурраҳмон ибн Абу Бакрга
буюрдилар ва у **(синглисини)**
Танъимга **(мийқотга)** олиб боргач,
талбия айтиб, умра учун эхром
боғладилар”

(Бухорий:
۱۰۶۱)

Во ажаб! Шу кунлардаги ҳаж
мавсумида ўз оиласига Расулуллоҳ
саллаллоҳу алайҳи ва саллам каби
муомала қилган бирон – бир одам
бормикин?!

Хозирги одамлар бу масалада ярмиси ҳаддан ташқари (**ифрот**) даражада бўлса, қолган ярмиси мутлақо бепарво (**тафрит**) даражасидадирлар.

Ифрот даражадагилари аҳли оиласининг ҳоҳишини Аллоҳнинг ҳоҳишидан ҳам муқаддам қўйиб, уларнинг ҳоҳиши учун Аллоҳнинг ҳадларини бузадилар, ҳаромларини риоя қилмайдилар.

Тафрит даражадагилари эса, оиласи билан мутлақо бадхулқ муомала қиладилар. Оиласидагилар бир нарсани талаб қилса, берган жавоби юзини бужмайтириш ва пешонасини

тириштиришдангина иборат бўлади. Уларнинг луғатида (**тил бойлигида**) “тухфа”, “маслаҳат”, “юпатиш”, “кўнглини кўтариш” каби сўзлар бўлмайди. Оиласидагилари билан мулоқоти қўполлик билан буюриш–у, айтганини қистаб, тезроқ бажартиришдангина иборат бўлади. Улар “кутиб туринг”, “узрли сабаб билан айтганингиз бўлмай қолди” деган сўзларни тушунишни ҳам ҳохламайдилар.

Ваҳоланки, Аллоҳнинг дини ўрта диндир. У одамларни аҳлига риоя қилишга чорлайди ва Аллоҳнинг ҳудудлари, ҳаромлари ва ҳалоллари риоя қилиниши шарти билангина

оиладагиларнинг ҳоҳишиларини адо
қилишга, кўнгилларини кўтаришга
буюради. Сиз эй, биродар, мана шу
ўрта йўлни лозим тутинг.

Саодатингиз ва нажотингизнинг
гарови – ана шудир!

Ахли байтига лутф ва марҳаматлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
саллам ҳаж маҳалида оилалари билан
ниҳоят даражада гўзал муошаратли,
ширин суханли, лутфли ва
марҳаматли бўлганлар. Ҳатто, ахли
байтининг болачалари билан ҳазил –
мутойиба қилганлар.

Жобир розияллоҳу анҳу
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва

салламнинг ҳажга, Оиша онамизнинг эса умрага талбия айтган ҳолатларини сифатлаб, мана бундай деганлар: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам юмшоқ одам эдилар. Оиша бирон нарсани ҳоҳласа, дарҳол мувофақат билдирадилар” (Муслим: ۱۲۱۳)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг лутфларига жуда кўп мисоллар келтириш мумкин.
Баъзилари мана булардир:

· Амакилари Зубайрнинг қизи Зубоъага “Эй, аммажон! Сизни ҳаж

қилишдан нима манъ қилди?!” деган сўзлари.

- Ҳайз кўргани сабабли умра қила олмай йиғлаб ўтирган Оиша онамизнинг олдига кириб: “ие? Бу, сени нима йиғлатди?!” деганлари.
- Ибн Аббос айтади: “биз – Бану Абдул Мутталибнинг болачалари Муздалифада, эшакларимизга миниб Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдилариiga келдик. У зот бизнинг сонларимизга шапатилаб “эй, ўғилчаларим! То қуёш чиқмагунча тош отманглар, хўпми?” дедилар.

(Ибн Можжа:

۳۰۲۵)

Хажда аҳлу оиласи билан мана шундай Пайғамбарона хулқ билан муомала қилмаган қавмлардан Аллоҳ субҳонаҳу ва таъологагина шикоят қиласиз. Улардан жуда кўпчиликлари мавсум давомида қўполлик, дағаллик, таҳқир, масхара, миннат ва арз—у шикоятдан бошқа муомалани билмайдилар! Ҳатто, баъзи ҳолларда бир—бирларини сўкишгacha бориб етадилар.

Эй, биродар! Сиз уларнинг ёнида бўлишдан ва изидан юришдан эҳтиёт бўлинг. Чунки бу нарса гина—ю

адоватни, ўзаро нафратланишни ва қалбларнинг тарқоқлигини келтириб чиқарадиган, мақбул ҳажнинг табиатига тамоман хилоф келган ва сиз билан Аллоҳнинг мағфирати орасига тўсиқ бўладиган нарсадир.

Ахлу байтларига эҳсон – яхшиликлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ахлу байтига қилган эҳсонлари жуда кўп ва хилма – хил эди. Яхшилаб фикр қилган одам Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оиласи билан ҳар бир муомласи эҳсон эканлигини билади ва ҳаётларининг қайси жабҳасига

қарамасин, албатта бир әхсон намунасини, уларга қилған фазлу карамини ва аниқ жүмардликларини күради. Буларни санаб ўтирса, сахифа етмас. [Шунинг учун баъзи бирларинигина мисол тариқасида келтирамиз:](#)

· Аҳли байтларининг ўзлари билан бирга ибодатни адо қилишларига ҳарис бўлганлари. Агар қайсиdir бир қариндошлари қандайдир сабаб билан ҳаж сафарига чиқишни ният қилмаган бўлса, тезроқ чиқишга қаноатлантирас ва кўндирас эдилар. Аммаларининг қизи Зубоъа разияллоҳу анҳо билан бўлган воқеъа бунга яққол мисол

бўлади. Чунончи, Зубоъанинг олдига бориб “ҳажга боришни ирода қилдинизми?” деб сўраганларида у “Аллоҳга қасамки, ўзимда bemorlikni ҳис қиласяпман” деб жавоб берганлар. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганларки: “ҳаж қиласаверинг. Фақат “Эй, Аллоҳим! Менинг эҳромдан чиқадиган жойим – Ўзинг ушлаб қолган жойингдир” деб шарт қилиб қўйинг”

(Бухорий: ० . ٨٩)

•   Ўзлари билан барча завжаларини олиб чиқсанлари. Бу нарсанинг адолатдан ҳам юқори

нарса эканлигини ҳар бир тафаккур соҳиби билиб олади. Зеро,
Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қуръа ташлаб, улардан бир гинасини ёки бир нечагинасини олиб чиқсалар ҳам адолат қилган бўлардилар.

- Амакилари Аббоснинг ўғли Фазлни Минодан Муздалифага мингаштириб келганликлари.
- Завжаларига билдиримасдан уларнинг номидан улар талаб ыилмаган бўлсаларда курбонлик мол сўйганлари.

(Бухорий

: ۱۷۰۹)

Бу нарсалар инсоний камолот
қирраларидан бир қиррадир. У
зотнинг ўzlари ҳам айтган эдиларки:
“сизларнинг орангизда энг
яхшиларингиз – аҳли байтига
яхшилик қилганларингиздир. Мен
аҳли байтимга яхшилик қилишда
сизларнинг энг яхшингиздирман”
(Термизий: ۳۸۹۰)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва
салламнинг эҳсонларидан энг авлоси
аҳли байтларини Аллоҳ розилигига
яқин қиласиган ишларга ташвиқ
қилганларидаир. Зоро, Аллоҳ
субҳонаҳу ва таъоло аҳли байтларни
даъват қилишга ўзига хос фармон
бериб:

{ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ }

“Ва яқин қариндошларингизни огоҳлантиринг” дегандир. (Шуаро: ۲۱۴) Дарҳақиқат, яқин қариндошлар сизнинг диний ва дунёвий эҳсонингизга энг ҳақдор кишилардир. Бас, сиз агар кўп ажр – у савобларга эга бўлишни ҳоҳласангиз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мерос мана шу йўлга эргашинг. Аллоҳ насиб қилса бунинг баракасини яқин орада ё кейинроқ албатта кўргайсиз.

Аҳли байтларининг ҳуқуқларини химоя қилишлари.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳли байтларининг хуқуқларини камоли ҳарислик билан ҳимоя қилар, бошқалар тарафидан тажовуз қилинишига ҳеч – ҳеч йўл қўймас эдилар. Бунга яққол мисол бўладиган ҳадислардан бири Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган мана бу ҳадисдир:

“Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам байтуллоҳни тавоғ қилдилар, Ҳажарул Асвадни ҳассалари билан “ силадилар”, ундан кейин сикоят (Замзам) га келдилар.

Амакиваччалари сув тортишаётган эдилар. Уларга “менга ҳам сув узатиб юборинглар” дедилар. Челак

күтариб берилда ва сув ичдилар.

Кейин айтдиларки: “агарда одамлар ибодатга айлантириб олишмаса ва сизлардан сиқоятни олиб қўйишмаса, мен ҳам сизлар билан бирга (сув) тортар эдим”

(Бухорий:

۱۶۳۶)

Хожи биродарим! Агар оиласиздаги аёлларнинг ҳаж вақтида сиз қўрқадиган (рукнларни силаш каби) ҳуқуқлари бўлса, уларга насиҳат қилингки, бу ҳакларидан бош тортсинлар ва (тиқилинч эркаклар орасида) адo этишга уринмасинлар. Мана шу сиз учун

савоблироқдир. Магар ҳақларини қаттиқ талаб қилсалар, уларни зиёндан муҳофаза қилган ҳолда, тажовузлардан ҳимоя қилган ҳолда ҳақларини адо этишига ёрдамлашинг.

Мана шулар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаж вақтида аҳли байти билан бўлган аҳволларининг баъзи бир лавҳаларидир. Агар билган бўлсангиз оиласангиз сизнинг энг катта бойлигингиздир. Бас, сиз ҳаж маҳалидаги улар билан бўладиган аҳволларингизни ўзингиз ҳозиргина билган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аҳволларига

мувофиқлаштиришга масъулдирсиз. Ана шундан кейин сизга ҳаждаги түғри ҳаракат йўналишлари аён бўлади. Сизнинг Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан намуна олишга тиришишлигингиз аҳли байтингиз олдидаги вожибингизга янгича назар билан қарашга мажбур қиласди. Натижада сиз уларнинг дунёсига ва яхши ҳаёт кечиришига аҳамият берганингиз каби, энг яхши муомалалар билан уларнинг охиратларига ва роббисининг азобидан нажот берадиган нарсаларга ҳам аҳамият бера бошлайсиз, таълимларини, ахлоқларини ўнглайсиз, уларга

ибодатларини энг гўзал ҳолатда адо этишларига ёрдам берасиз. Чунки, сизнинг устингиздаги уларнинг ҳаққи буюк, уларнинг олдидаги сизнинг вожибингиз ундан ҳам буюкроқдир. Бас, ғайрат камарини боғлангда, роббингиз ҳузурида бош эгиб, мақсадларингиз йўлида ёрдам беришлигини ва хатоларингизни тўғрилашлигини сўраб, илтижо қилинг!

Хотима:

Мен авваламбор Улугъ неъмат берувчига чексиз шукроналар айтгандан кейин, менга – мана шу сатрларнинг ёзилишига ёрдам берган

ва фикр билдирган барча инсонларга такрор – такрор ташаккурларимни изҳор қиласман. Бу китобда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаждаги аҳволларини баён қилишдан нарига ўтилмади. Шуни ҳам таъкидлашим лозимки, оз фурсат ичида, бир оз шошилинчроқ ёзилди. Бас, саховатли ва меҳрибон роббимдан бу амални қабул ва фойдали қилишлигини умид қилиб қоламан. Зора, Аллоҳ субҳонаху ва таъоло йўлида, сафар қилганларнинг ҳажлари мабур, гуноҳлари мағфират қилинган бўлишига бир оз бўлсада ёрдам бера олса! Ваҳоланки, мавзу мен каби бир илм аҳли ихота

қила олишлигидан аллақанча
кattароқ va кенгроқдир. Демак, яна
қүшимча баҳсларга, чуқур фикр
юритишларга va дақиқ тадқиқотларга
әхтиёж бор.

Аллоҳ субҳонаху va таъолодан бу
мавзуни янада мукаммалрок
ёритадиган илм ахларини
чиқаришилигини сўрайман! Албатта,
У барча нарсага қодир va дуоларни
қабул қилгувчидир!

Аллоҳ субҳонаху va таъоло
сайийдимиз Мұхаммадни, ахли
байтларини, сахобаларини va то
қиёмат унинг йўлидан юрган барча

инсонларни Ўз раҳматига мушарраф
қилсин!

---

[1] Зарбулмасал. Қабилалар аро
уруш вақтларида қоровултепаларда
турган бир соқчи душман
келаётганилигидан хабар бериш учун
кийимини ечиб, ҳилпиратиб қавмини
огоҳ қилган.